

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'AN'DA ALGI YÖNETİMİ
(MEDİNE DÖNEMİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İsmail TAŞPINAR

Danışman
DOÇ. DR. Enver BAYRAM

TOKAT-2023

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'AN'DA ALGI YÖNETİMİ
(MEDİNE DÖNEMİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İsmail TAŞPINAR

Danışman
DOÇ. DR. Enver BAYRAM

TOKAT-2023

JÜRİ KABUL VE ONAY

İsmail Taşpınar tarafından hazırlanan “Kur’an’da Algı Yönetimi(Medine Dönemi)” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 14/08/2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) :.....

.....

Üye :.....

.....

Üye :.....

.....

Üye :.....

.....

Üye :.....

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Enver Bayram danışmanlığında hazırlamış olduğum “KUR’AN’DA ALGI YÖNETİMİ (MEDİNE DÖNEMİ)” adlı Yüksek Lisans/ Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

14/08/2023

İSMAİL TAŞPINAR

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Akademi camiasına ilk adım olarak nitelenen ve sürecin sonucu olarak ortaya konan tez; hiç şüphesiz sabır, zaman, düzenli çalışma, merak ve araştırma hazzının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Kabul görmesi ile araştırmacıda oluşan başarı mutluluğu ve gurur hiç şüphesiz paha biçilemez bir duygudur. Dolayısı ile uzun bir süreci ve güzel bir sonucu olan çalışmaların meydana gelmesinde araştırmacı etkeninin dışında birçok katkı sağlayan şahıslar yer almakta ve hepsi en azından bir teşekkürü hak etmektedir. Bu itibarla -ilk olarak- tezin her aşamasında büyük emeği olan, tecrübesinden faydalandığım -usta çırak ilişkisindeki- usta rolü ile üzerimde hakkı olan danışmanım, Doç. Dr. Enver Bayram'a teşekkür ederim. Bununla beraber araştırma usulünde tecrübelerinden faydalandığım ve aynı heyecanı paylaştığım eniştem, Dr. Em. Öğ. Alb. Alişen Demirtaş'a teşekkür ederim. Yine eğitim hayatımın birçok safhasında desteklerde bulunmakla beraber çalışma aşamasında motivasyonlarını esirgemeyen hocam, Vuslat Altınsoy'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak teşekkür sayfasında ayrıca yer vermek istediğim tez yazın merhalelerinin her birinde arkamda olan, bilgi paylaşımı ve manevi destekleri ile araştırmanın nihâyete ermesinde büyük öneme sahip olan eşim, Merve Nur Taşpınar'a şükranlarımı sunarım.

ÖZET

İnsanın düşünce yapısını şekillendirmede büyük role sahip olan “Algı yönetimi” kavramının, çeşitli bilim dallarında da kendisine yer bulduğu görülmektedir. Algı yönetiminin temelinde ise retorik/ikna etme hedefinin bulunduğu bir gerçektir. Öte yandan Kur’an âyetleri ve tefsir faaliyetleri, muhataplarını dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırma yolunda –rehber sıfatı ile- bünyesinde etkili ikna yöntemleri barındırarak, muhatap kitlede düşünce ve davranış değişikliği oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu düşünce sisteminden hareket ile Kur’an’ın insanlara hitabı konusunda bünyesinde algı yönetimi barındırması gerektiği fikri ortaya çıkmaktadır. O halde, “Kur’an-ı Kerim’de algı yönetimi var mıdır? Varsa nasıldır? Ya da Kur’an’da algı yönetimi süreci nasıl işlenmiştir?” Şeklindeki sorunsallar karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada bu sorulara cevaplar aranmıştır. Söz konusu araştırmanın yapılması Kur’an’ı anlama ve anlamlandırma noktasında farklı bir bakış açısı kazandırması itibari ile kayda değer gözükmemektedir. Bu itibarla araştırmada sorunsalların cevaplanması amaç edinilmiş ve nitel araştırma yöntemlerinden yazın/belge tarama tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde algı, algı yönetimi gibi kavramların mahiyeti ortaya konularak kavramsal çerçeve ve çalışmadaki temel kavramlar incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Kur’an’daki algı yönetimlerinin sağlıklı olarak kavranabilmesi için gereklilik arz eden ve çalışmanın sınırlarını çizen “Medine dönemi insanının algıları” genel hatları ile ortaya konulmuştur. Son bölümde ise Kur’an’ın, Medine dönemi insanının algısını nereden nereye götürdüğü ve bu süreci nasıl işlediği, ilgili bilim dalları çerçevesinde hangi yöntemlerin bulunduğu ya da hangi yöntemlerin bulunmadığı gibi sorulara cevap aranmıştır. Çalışmanın neticesinde Kur’an’da algı yönetiminin varlığı ve bu varlığın hakikati ortaya çıkarma yönünde olduğu ulaşılan en bariz sonuçlardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’an, Algı, Algı Yönetimi, Medine Dönemi

ABSTRACT

The concept "Perception management", which exhibits an immense role in manipulating the mentality of people, is seen to obtain its place in various branches of science. It is a fact that perception management is based on the goal of rhetoric/persuasion. Equally, Kur'an verses and tafsir activities aim to create a change of thought and behavior in the recipient by involving effective methods of persuasion in the way of bringing their addressees -as a guide- to happiness in this world and the hereafter. In this respect, questions like those emerge; Is there perception management in Kur'an? If that is the case, how does it occur? Or how is the perception management process handled in Kur'an? In this study, responses to these questions are sought. Therefore, the current research is significant in terms of providing a different perspective on understanding and interpreting Kur'an. In this respect, although it is aimed to answer these problematics, literature research technique, which is one of the qualitative research methods, is used. In the first part of the study, the scope of concepts such as perception and perception management is revealed and the conceptual framework and basic concepts in the study are examined. In the second part, the perceptions of the people of the Medina Era, which are necessary for a vigorous understanding of the perception management in Kur'an and draw the boundaries of the study, are presented in general terms. In the last part, answers are tried to find to questions such as where Kur'an took the perception of the people of the Medina Era and how it worked, which methods were or were not available within the framework of the relevant branches of science. At the end of the study, the existence of perception management in Kur'an and the fact that this existence is in the direction of revealing the truth are the most obvious results.

Keywords: Tafsir, Ku'ran, Perception, Perception Management, Medina Era

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME.....	i
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
Tablolar Listesi.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
Konusu ve Önemi.....	1
Amacı ve Yöntemi.....	3
Yapılmış Çalışmalar.....	3
Çalışmanın Kaynakları ve Sınırlılıkları.....	5
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. Algı.....	6
1.1.1. Tanımı Açısından Algı.....	7
1.1.2. Mahiyeti Açısından Algı.....	8
1.1.3. Çeşitleri Açısından Algı.....	11
1.1.4. İşleyişi Açısından Algı ve Algılama Süreci.....	14
1.2. Algı Yönetimi.....	16
1.2.1. Tanımı Açısından Algı Yönetimi.....	17
1.2.2. Kullanım Alanları Açısından Algı Yönetimi.....	18
1.2.3. Mahiyeti Açısından algı Yönetimi.....	20
Değerlendirme.....	29
BÖLÜM 2: HİCRET ÖNCESİ MEDİNEDE YERLEŞİK ALGILAR	33
2.1. Medine Dönemi.....	33
2.1.1. Medine Şehri/Ehli Hakkında.....	33
2.1.2. Kur'an Özelinde Medine Dönemi Hakkında.....	36
2.2. İnanç Alanında Medine Halkının Yerleşik Algıları.....	40
2.2.1. İlâh Algısı.....	40
2.2.2. Peygamber Algısı.....	43
2.2.3. Kitap Algısı.....	44

2.2.4. Melek Algısı.....	45
2.2.5. Ahiret Algısı.....	47
2.3. Muâmelât Alanında Medine Halkının Yerleşik Algıları	48
2.3.1. Kadının Konumu ve Kadın Algıları	48
2.3.2. Alkol Tüketimi Üzerine Sahip Oldukları Algılar	58
2.3.3. Faiz Algıları	68
Değerlendirme.....	78
BÖLÜM 3: Medenî Âyetlerde Algı Yönetimi.....	84
3.1. İnanç Alanında Kur'an'ın Yönettiği Algılar	84
3.1.1. İlâh Mefhumunda Algı Yönetimi	85
3.1.2. Peygamber Mefhumunda Algı Yönetimi.....	89
3.1.3. Melek Mefhumunda Algı Yönetimi	96
3.1.4. Kitap Mefhumunda Algı Yönetimi.....	102
3.1.5. Ahiret Mefhumunda Algı Yönetimi	107
3.2. Muâmelât Alanında Kur'an'ın Yönettiği Algılar	115
3.2.1. Kadın Mefhumunda Algı Yönetimi.....	115
3.2.2. Alkol Tüketimi Üzerine Algı Yönetimi.....	131
3.2.3. Faiz Konusunda Uygulanan Algı Yönetimi.....	142
Değerlendirme.....	153
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	164
ÖZGEÇMİŞ.....	175

Tablolar Listesi

Tablo No:**Sayfa:**

Tablo 1. : Medenî Sûreler

55-56

Tablo 2. : Medine ehlinin, değerli insan sıralaması

96

KISALTMALAR

H.	Hazreti
vb.	ve benzeri
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
As.	Aleyhisselâm
Bkz.	Bakınız
Akt.	Aktaran
C.	Cilt
s.	sayfa
Çev.	Çeviren
Sad.	Sadeleştiren
S.	Sayı

GİRİŞ

Konusu ve Önemi

Kur'an, Allah tarafından; insanlara bir rehber¹ ve bir yol gösterici² olarak gönderilmiş son kutsal kitaptır.³ Nâzil olduğu günden bu güne kadar muhatapları tarafından okunarak ve üzerinde düşünülerek daha iyi anlamaya/anlamlandırmaya çalışılmıştır. Bu itibarla başta Hz. Peygamber olmak üzere birçok müfessir Kur'an'ın üzerinde düşünerek –çeşitli yöntemler dâhilinde- yorumlama faaliyeti/tefsir gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu tefsir faaliyeti gerçekleştirenlerken bazı âyetlerde farklı bakış açıları ile yaklaştıkları görülmektedir. Farklı perspektifler ise tefsir ilminde, rivayet,⁴ dirâyet,⁵ ilmî,⁶ ictimâî,⁷ fikhî⁸ gibi tefsir çeşitlerini de beraberinde getirmiştir. Tefsir ilmindeki bu çeşitliliğin, farklı perspektiflerin bir ürünü olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nihâyetinde bu bakış açılarının her biri Kur'an'ı daha iyi anlama hedefi gütmekte ve bir zenginlik olarak görülmektedir.⁹

Öte yandan günümüz dünyasında sıkça kullanılan “algı yönetimi” kavramı siyasetten askeri operasyonlara, toplum mühendisliğinden psikolojiye, yazılı ve görsel basından reklamcılığa kadar birçok alanda toplumu istenilen hedef doğrultusunda güdümlenme/yönlendirme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.¹⁰ Söz konusu güdümlenme bazen hakikati en iyi şekilde ortaya koyma hedefi güderken, aksi yönde bir amaca hizmet etmesi de mümkündür. Bu itibarla insanlığa gönderilmiş olunan,¹¹ muhatap kitlelerinin hayatında köklü değişiklikler

¹ Yûnus 10:57.

² Bakara 2:185.

³ Âl-i imrân 3:3,4.

⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 117.

⁵ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 117.

⁶ Muhsin Demirci, *Tefsire Giriş* (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), 95.

⁷ Talip Özdeş ve Mûsâ Bilgiz, *Tefsir-2* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 15.

⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, 219.

⁹ Hikmet Koçyiğit, “Tefsirlerin Sınıflandırılması Meselesi”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014): 46.

¹⁰ Gizem Er, "Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi," Yüksek Lisans Tezi., (Üsküdar Üniversitesi, 2019), 19.

¹¹ Nahl 16:102.

uygulayan¹² ve hayatın bütün alanını kapsayan rehber¹³ niteliğindeki ilâhî kitapta algı yönetimi yapılmış olunması fikri tabii gözükmetedir.

Bu itibarla araştırmanın önemine gelinecek olunursa; yazına deprem etkisi oluşturacak bir katkı sağlamamakla beraber, bu konuda çok az çalışmanın bulunması ve farklı bir bakış açısı kazandırması bakımından araştırmanın gerekli olduğu görülmektedir. Çünkü topluma yön veren bu yöntemin¹⁴ topluma yön veren ilâh keliminde¹⁵ bulunmuş olma fikri, akla çok muhtemel gelmektedir. O halde Kur'an'da algı yönetimi var mıdır? Varsa nasıldır? Şeklindeki sorular oldukça muteberdir.

Dolayısı ile çalışmamızın konusu olan “Kur'an'da Algı Yönetimi” Kur'an'a farklı perspektif ile bakılarak onun bir başka yönünü keşfetme ve anlamlandırma açısından kıymetli olduğu kanaati -tarafımızca- benimsenmektedir.

Nitekim müteahhirûn âlimlerinin başında gelen İmam Gazzâlî; her şeyin ilminin Kur'an'da bulunduğu yanı sıra yıldızlar ve gök cisimleri ile ilgili haberler veren âyetleri en iyi anlayacak olanların, gök bilimiyle meşgul olan bilim insanları olduğunu veya biyolojiyi ilgilendiren âyetlerin, o konuda uzman doktorlar tarafından en iyi kavraya bilineceğini ifade etmektedir.¹⁶ Dolayısı ile Kur'an'da algı yönetiminin var olduğu hipotezi doğru ise, algı yönetiminin var olduğu âyetlere bu açıdan yaklaşmak isabet olacaktır. Gazzâlî'nin bu görüşü, çalışmanın önemini anlaşılmaması açısından destekleyici bir başka argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Amacı ve Yöntemi

Bu minvalde yapılmış olunan çalışmada, yakın tarihte sistematize olarak bilim dalı haline gelen halkla ilişkiler, iletişim ve psikoloji gibi bilim dallarının konusu dâhilinde bulunan ve literatüre ilk defa Amerika Birleşik Devletleri/ABD ordusu tarafından kazandırılan “algı yönetimi” kavramının¹⁷ Kur'an tarafından

¹² “İbrâhîm 14:52.

¹³ İsrâ 17:2.

¹⁴ Algı yönetimi kast edilmektedir.

¹⁵ En'âm 7:34, 115.

¹⁶ Muhsin Demirci, *Tefsire Giriş*, 96, 97.

¹⁷ Wikipedia, “Algı yönetimi,” 15 Ağustos 2022 tarihinde erişildi, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Alg%C4%B1_y%C3%B6netimi&oldid=28325838

Medenî âyetler¹⁸ özelinde izdüşümünün incelenmesi hedeflenmektedir. Diğer bir ifade ile algı yönetiminin mahiyetinin ne olduğu ve Kur'an'da algı yönetimi yapıp yapılmadığı, eğer yapıldı ise nasıl yapıldığına dair sürecin incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri uygulanarak yazın taraması tekniği kullanılmaktadır. “Kur'an'da algı yönetiminin var olduğu” hipotezi savunularak zaman zaman sıfır teoremi ile yaklaşım uygulanmaktadır. Bu sayede ortaya atılan hipotezin tutarlı olup olmadığı ve nasıllığının ortaya konması hedeflenmektedir.

İlk bölümünde kavramsal çerçeve oluşturularak, Algı ve algı yönetimi kavramları ele alınıp mahiyetlerinin ne oldukları gün yüzüne çıkartılacaktır. Ayrıca algı yönetiminin unsurlarının neler olduğu? Temelde algı yönetiminin hangi yöntemlerle yapılabileceği gibi konularda, genel kabul alan ortak görüşler belirlenmektedir.¹⁹ İkinci bölümde ise muhatap kitlede –Kur'an öncesi- yerleşmiş algılar incelenmektedir. Bu algılara karşılık Kur'an'ın öğütlediği algının ne olduğu ve bu algının nasıl bir süreçte işlendiği son bölümün konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılmış Çalışmalar

Yazın taraması yapıldığı zaman, araştırmaya -dolaylı ya da dolaysız- katkı sağlayan çalışmalar açısından farklı disiplinlerde birçok çalışma bulunmaktadır. İstatistiki bilgi vermek gerekirse, araştırmanın temel kavramlarından olan “algı ve algı yönetimi” ile ilgili muhtelif dal ve konularda birçok eser ve araştırma söz konusudur. Sadece son yirmi üç yılda Türkiye’de yapılan tezler dahi konu edilecek olursa 10’u doktora olmak üzere yaklaşık altmış iki tez çalışması bulunmaktadır.

¹⁸ Hz. Peygamberin, kendisine inanan Müslümanlarla Medine’ye hicret etmesi ile başlayan süreç ve bu süreçte inen âyetlerdir. Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Medenî,” 25 Temmuz 2023 tarihinde erişildi. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/Medenî>

¹⁹ Böyle bir yöntem uygulanması, Kur'an'ın içinde bulunduğu düşünülen algı yönetimlerinin mukayese edilmesi esasına dayanmaktadır.

Çalışma kapsamında yer alan bir başka konu olarak da Medine dönemi söz konusudur. Bu konu ile alakalı olarak da -özellikle ilâhiyat alanında- birçok eser ve kaynak bulmak mümkündür.

Ancak algı yönetimi açısından ilâhiyat alanında bir yaklaşım bulmanın biraz zor olduğu gözlemlenmektedir. Bu konuda -bu alanın- biraz bâkir kaldığını söylemek yanlış olmasa gerek. Akademik anlamda yapılmış çalışmalara bakıldığında sadece 2018 yılında Hüseyinalp Kütükde'nin "Kur'an'da Algı Yönetimi(Mekke dönemi)" isimli çalışması mevcuttur. Tez çalışmalarının haricinde ise 2019 yılında Ahmet Abay'ın kaleme aldığı "Nüzûl Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi" isimli eseri ise bahsi geçen konuya -ters yönde bir yaklaşımla- paralellik arz eden²⁰ bir kitap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan özelliği, muhatap kitlenin - Kur'an'ın nüzûlünden önceki- yerleşik algılarını tespit edip, Kur'an'ın telkin ettiği algının da ne olduğunu betimledikten sonra; muhatapların algısının nasıl yönetildiği ve bu sürecin nasıl işlediği, aynı zamanda söz konusu yönetimin günümüz disiplinlerinde yerinin olup olmadığı ve aralarında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesidir. Bir başka ifade ile tezimizi, Hüseyinalp Kütükde'nin "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke dönemi)" isimli çalışmasından ayırtıran özelliği, ilk olarak dönem farkıdır. Kendisi çalışmasını Mekke dönemi ile sınırlandırmıştır. Dolayısı ile Medine dönemi çalışılmamış dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın ayrılan bir diğer özelliği ise, Kur'an'dan önceki algıyı ve Kur'an'ın telkin ettiği algıyı sadece betimlemek değil, sürecin nasıl yönetildiği, algının bir yerden diğerine nasıl evirildiği, Kur'an'ın bunu nasıl işlediğidir. Ayrıca Kur'an'da işlenen bu sürecin, psikoloji, halkla ilişkiler vb. disiplinler açısından "algı yönetimi konusunda" genel kabuller ile ilişkisi, ortak noktalarının olup olmadığı müzakere edilmektedir.

²⁰ Ne kadar ters yönde paralellik arz etse de yapılan bu çalışmaya yardımcı bir eser niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın Kaynakları ve Sınırlılıkları

Çalışma, kaynaklık eden eserler üzerinden ele alınacak olursa; kavramsal çerçevenin işlendiği ilk bölümde genel itibari ile psikoloji, felsefe, halkla ilişkiler, gazetecilik ve iktisat gibi alanların kaynakları başta olmak üzere literatürde bulunan alan dışı birçok kaynak kullanılmaktadır. Öznur Yalçınkaya'nın "Algı yönetiminde yumuşak güç uygulamaları: Türkiye örneği", Ahmet Kutlu'nun "28 Şubat: Algı yönetimi açısından analizi", Sümeyra Dilek Uysal'ın "Okul yöneticilerinin sosyal-duygusal eğitim liderliği ve algı yönetimine ilişkin öğretmen görüşleri" başta olmak üzere birçok doktora ve yüksek lisans tezlerinden de yararlanılmıştır.²¹

Diğer bölümlerde ise Diyanet İslâm Ansiklopedisi/Dia, İzzet Derzeve'nin et-Tefsîrû'l-Hadîs isimli tefsiri, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin Camiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'an isimli tefsiri, Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtîhu'l-Gayb isimli tefsiri başta olmak birçok tefsir ve dinler tarihi alanındaki muhtelif birçok eserden istifade edilmektedir.

Çalışmanın sınırlılıklar açısından ele alınması ise; Medine dönemi özelinde, bir başka ifade ile Medenî sûreler²² temel alınarak yürütülecektir. Konunun çerçevesinin bu hudutta belirlenmesinin sebebi; bütün Kur'an üzerinde araştırma yapmanın çalışma açısından²³ bir hayli uzun olması anlamına gelmesi münasebetindendir. Ayrıca Mekkî sûreler üzerinde zaten mevcutta bir çalışmanın bulunması,²⁴ çalışmanın Medenî âyetler özelinde yapılmasında etkili olan bir diğer müsebbiptir.

²¹ Daha fazla bilgi için bkz; Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi, "Algı Yönetimi," 12 Aralık 2022 tarihinde erişildi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

²² Esra Gözeler, "Mekkî-Medenî Sûre Tertipleri: Hz. Â işe, İbn Abbâs-Kurayb, Mucâhid ve Kâtâde Rivayetleri", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi* 58, S 1 (2017): 225-238.

²³ Yüksek lisans tezi için

²⁴ Hüseyinalp Kütükde, "*Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)*," Yüksek Lisans Tezi., (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018).

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmanın konusu için omurga niteliği taşıyan bazı kavramlar incelenerek “Mahiyetlerinin ne olduğu?”, “Kullanım alanlarının ya da etki alanlarının nereler olduğu?”, “Neyi ifade ettikleri?”, “Sınırlarının nereler olduğu?” gibi sorular cevaplanmakta ve bu kavramlar hakkında literatürdeki farklı yaklaşımlar ele alınmaktadır. Ayrıca algı yönetimi konusunda, disiplinlerin müşterek kabulleri ve yapılan araştırmaların ortak noktaları belirlenerek algı yönetimi konusunda herkesçe kabul gören bazı teknikler ve yöntemler ortaya konulmaktadır.²⁵

1.1. Algı

Yetişkin bir insanın beyninde ortalama yüz milyar sinir hücrenin bulunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte nokta kadar bir alanda yüz binlerce bağlantı bulunmaktadır. Sinir sistemini nöronlar ve glia hücreleri oluştururken nöronlar algılama, anlamlandırma görevini, glia hücreleri ise aradaki bağlantıları oluşturup muhafaza etmekle bilişselliğin temelini oluşturmaktadır.²⁶ O halde insan olduğu sürece algı vardır cümlesi doğru bir önerme olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Çünkü biyolojinin algıyı açıklamasının yanında, tarihi kayıtlarda da insanın algısının nasıl işlediği ve nasıl manipüle edileceği üzerinde düşünüldüğü ve uygulandığının donelerini görürüz. Örneğin yüz yıllar önce bir Çinli komutan Sun-Tzu’nun savaş taktiği açısından insan algısını kullanarak yakını uzak, çoğu az göstermek gibi yöntemlerle algı yanıltması yapmış olması tarihin en eski algı yönetimi olarak bilinmektedir.²⁸ O halde algılama faaliyetinin işleyişine hâkim olmak, savaş kazanmakla beraber birçok alanda galibiyeti getirebilmektedir.

²⁵ Bu uygulama üçüncü bölümde “Kur’an’ın algı yönetimi süreçleri” belirlendikten sonra buradaki genel kabullerle ilişkinin incelenmesi içindir.

²⁶ Akt. Gizem Er, "Subliminal Mesajlar ve Algı Yönetimi." 6.

²⁷ Ahmet Kutlu, "28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi," Doktora tezi., (Ankara: Polis Akademisi, 2021), 18.

²⁸ Gizem Er, "Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi." 18.

1.1.1. Tanımı Açısından Algı

Türk Dil Kurumunda/TDK birçok farklı sözlükten tarama yapıldığında “Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak.”²⁹, “Bir olay ya da bir nesnenin varlığı üzerine duyular yoluyla edinilen yalın bilinç durumu.”³⁰, “Belleğin katkıları ve bir duyuşsal izlenimle ortaya çıkan, karmaşık, nesnel bilinç içeriği. Özellikle görsel algılar, dışımızdaki varlığın, şeylerin, nesnelerin biçim ve durumları konusundaki betimlemelerimizin yapısına girer.”³¹, “Olay, nesne ve durumlar karşısında duyular aracılığıyla kazanılan ilk bilinçlilik.”³², “Bir şeye dikkati yönelterek, duyular yoluyla o şeyin bilincine varma. Bir nesne duyular aracılığıyla algılanır, ancak algı duyuşsal izlenimlerden daha fazla bir şeydir, bilinçli bir farkına varmadır. Duyuları bilince ileten bir olaydır. Algıda: a: algı olayı, b: algı içeriği, c: algı nesnesi ayırt edilir. Algılar şu iki türe ayrılabilir: 1. Dış algı: Dış dünyadaki nesnelere yönelen, onlarla ilişkili olan algı. 2. İç algı: İç dünyanın gerçeklerine (ruhsal durumlar, ruhsal edimler, ruhsal içerikler) yönelen ve onlarla ilgili olan algı.”³³, “Uyaranların duyu organları aracılığı ile beyne iletilmesi, bilgilerin bilişsel değerlendirilmesi, tanınması ve tutarlı bir bütünlük içinde anlamlaştırılması süreci, anlama yeteneği, algılama, idrak.”³⁴ Ya da “Dış dünyanın duyuşsal etkilemelerinin bilinçte uyardığı izlenimler; söz konusu etkilemeler akımmıknatıssal dalgalar ve ses dalgaları aracılığıyla olur.”³⁵ Şeklinde manalara geldiği görülmektedir.

Sözlük anlamlarının yanı sıra farklı disiplinlerde kullanılan terim anlamlarına bakılacak olunursa, biyolojinin algıyı; dışardan gelen uyaranlar neticesinde meydana gelenleri, fiziksel duyuların zihinde yorumlaması³⁶ olarak

²⁹ Türk Dil Kurumu/TDK Sözlükler, “Algı ne demek TDK Sözlük Anlamı,” 04 Ağustos 2022 tarihinde erişildi. Ağustos 2022. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=algı>

³⁰ TDK: Ruhsal Bilim Terimleri Sözlüğü, “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”.

³¹ TDK: Aydınlatma Terimleri Sözlüğü, “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”.

³² Yöntembilim Terimleri Sözlüğü 1981, “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”.

³³ TDK: Felsefe Terimleri Sözlüğü, “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”.

³⁴ TDK: Hemşirelik Terimleri Sözlüğü, “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”.

³⁵ TDK: Fizik Terimleri Sözlüğü, “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”.

³⁶ Hasan Ertan, “*Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma*,” Yüksek Lisans Tezi., (Bahçeşehir Üniversitesi, 2016), 2.

tanımladığı görülmektedir. Felsefî açıdan ise, “*Algılama, insanların enformasyonu seçip, düzenleyip yorumlayarak, dünyanın kendileri için anlamlı bir resmini çizecek formlarını oluşturdukları bir süreçtir.*”³⁷ Şeklinde yine paralel bir tanım görmekteyiz.

Yapılan tanımlar incelendiğinde “Algı” kavramının iki farklı açıdan ele alındığı görülmektedir. Bazı tanımların algıyı bir nevi iletişimle özdeşleştirdikleri gözlemlenmektedir. Daha net ifade ile dış dünyada var olanların duyu organları tarafından algılanması ve ardından beyinde anlamlandırılması olarak ifade edildiği görülmektedir.

Bazı tanımların ise daha derin bir bakış açısı ile yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Bu tanımlara göre algı; duyu organlarının nesneyi algılamasından ziyade, bir kavram, olgu ya da düşünce için bir takım zihinsel işlemler yaparak bir hüküm koyma ya da yeni bir düşünce elde etme olarak ifade edilmektedir. O halde söz konusu tanımlardan hareketle “İşitsel, görsel, davranışsal ya da düşünsel bir olguyu duyular vasıtası ile kavrayarak kendi birikimleri ile harmanlayıp çıkarım yapmak.” Şeklinde tarif etmek mümkündür.

1.1.2. Mahiyeti Açısından Algı

Oldukça karmaşık bir işleyişi olan algılama faaliyetinde algılanan fenomenler her zaman gerçek bilgi olmayıp, genelde özne tarafından gerçek bilgi olarak görülmektedir. Platonun mağara metaforu buna örnek olarak gösterilebilir. Bir mağarada arkaları dönmüş vaziyette elleri bağlı oturan insanların tek gördüklerinin arkalarında yanan ateşten dolayı nesnelerin duvara yansıyan gölgeleri olduğu ve bu gölgelerin onların gerçekleri olduğudur. Verilen örnekte mağara insanların gördükleri cisimlerin yansımaları olsa da onların algısında gerçeğin bizzat kendisidir. O halde “Algı” kavramı için insanın kendi gerçekleridir demek isabetli görülmektedir. Ayrıca “Algı” bu süreci ifade etmektedir.³⁸ İnsanın algıladıkları bu gerçekler onların kasıtlı olarak anlamak istedikleri için kendilerini

³⁷ Hasan Ertan, “Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma.” 2.

³⁸ Ahmet Kutlu, “28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi.” 19.

yönlendirerek/dikkat kesilerek duyuları vasıtası ile algıladıkları ve anlam hazinelerindeki sentez bilgilerle yorumladıkları, nihâyetinde kendilerine mâl ettikleri ve gerçek olduğuna inandıkları kanılarıdır.³⁹ Diğer bir bakış açısına göre dış dünyada etkileşime girilen nesnelerin insan farkında olmasa da algılandığı bilinmekle beraber bazı kaynaklarda bu durum algılama değil, bir duyum⁴⁰ olarak nitelendirilmektedir.⁴¹

Ancak Diğer bir taraftan, James Vicary, Sima Ariam ve Jerome Siller, J. R. Palmatier ve P.H Bornstein gibi bazı bilim adamlarının bilinçaltı mesajların etkisini ölçmek amaçlı yaptıkları deneylere “Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi” isimli yüksek lisans tezinde yer veren Gizem Er’in ilgili bilim adamlarının deneyleri doğrultusunda aktardığına göre, insanın farkına varamayacağı seviyedeki duyum eşliğinde verilen düzenli subliminal mesajlarla algı yönetimi yapılmıştır.⁴² Algı yönetimi yapıldığına göre algının olması zorunludur. Dolayısı ile bu konuda iki farklı düşünce ortaya çıkmaktadır. Tarafımızca bu zıtlığın sınıflandırma farkından olması muhtemeldir. Bir başka kaynaktan ise dikkatin üzerinde yoğunlaştığı nesnelerin daha çok algılandığı dikkatin üzerinde toplanmadığı nesnenin daha az algılandığı dile getirilmektedir.⁴³ Nihâyetinde bu uyarıların bir kısmı zihinde kategorileşerek eski bilgilerle sentezlenmektedir.⁴⁴

Öte yandan algıyı iki kısımda incelemek mümkündür. Aslında yapılan bu tasnif çok belirleyici olmamakla beraber ilk etapta konunun anlaşılması için yeterlidir. Çünkü her ne kadar sınıflandırma yoluna gidilse de öznel ve iç içe oluşu

³⁹ Hasan Ertan, “Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma.” 2.

⁴⁰ Görme, işitme, hissetme, koklama ve tat alma gibi beş duyu organı vasıtası duyumsanması ancak farkında olunmaması hali. Bakmakla görmek arasındaki fark gibi.

⁴¹ Ahmet kutlu “28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi.” Başlıklı doktora tezinde, Erol Göka’nın “Türklerin Toplumsal Psikolojisi ve Algılama” isimli çalışmasından söz konusu düşünceyi aktarmıştır. Akt. Ahmet Kutlu, “28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi.” 19.

⁴² Gizem Er, “*Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi*.” 3-4, 8.

⁴³ Emrah Arğın, “*Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme*,” Doktora Tezi., (İnönü Üniversitesi, 2018), 18.

⁴⁴ Sümeyra Dilek Uysal, “*Okul Yöneticilerinin Sosyal-Duygusal Eğitim Liderliği Ve Algı Yönetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri*,” Doktora Tezi., (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2017), 28.

itibari ile algılama eylemi oldukça karmaşık bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Sınıflandırmanın ilki; nesnelerin duyu organları ile algılanmasıdır ki, -bu algılamada özne, algıladıklarının hepsine hâkim değildir.- bu algı temel algılama olarak görülebilir. Ancak biraz daha derin algı oluşumu da bulunmaktadır. Örneğin soyut bir düşünce hakkında algının oluşması daha karmaşık ve zihinsel işlemlerle sonuca varılan farklı bir algı çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu algı çeşidinde duyu organları ile algılayıp anlamlandırmanın yanında, eski bilgilerle de sentezlenmiş yeni bir kanı ya da yeni bir bilgi oluşmaktadır.⁴⁵ İşte bu, algılamada bahsedilen ikinci kısımdır. Bir başka ifade ile beş duyu organı ile yapılan algılamalar “Deneyisel algı” altıncı hisle yapılan algılamalar “Zihinsel algı” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁶

Deneyisel algılama olarak tanımladığımız algılama biçiminde “Seçicilik” bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile insan; dış dünyada algıladığı obje, düşünce ya da olguları önceki algı ve bilgi birikimlerine ya da o anki ruh haline göre seçimlemesi veya dikkatini oraya yoğunlaştırmasıdır. Bu noktada özne, görmek istediği bölümleri seçip alır ya da -olaylar gerçekte öyle olmasa da- istediği doğrultuda yorumlayarak “algıda seçicilik” örneği ortaya koyar.⁴⁷ Algılama faaliyeti, öznenin algıladığı düşünce ya da olguya inanmasıyla “algıda gerçeklik” oluşur⁴⁸ ve artık özne o bilgiyi doğru kabul eder. O halde algılama faaliyetinde, dikkatin; algılanan nesne, olgu ya da düşüncede toplanmasında seçicilik gibi unsurlar algılamada önemli öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Algının iki sınıfta incelenmesi konusunda, ilk sırada yer alan,⁴⁹ “...nesnenin duyu organları ile algılanarak anlamlandırılması...” şeklinde tanımlanan algı

⁴⁵ Hakan Hügöl, “*Algı Yönetimi Ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi*,” Yüksek Lisans Tezi., (Ankara: Kara Harp Okulu, 2011), 2.

⁴⁶ Akt. Ahmet Kutlu, “28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi, 17; Emrah Arğın, *Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme*,” 15.

⁴⁷ Sümeyra Dilek Uysal, “Okul Yöneticilerinin Sosyal-Duygusal Eğitim Liderliği Ve Algı Yönetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri,” 35.

⁴⁸ Hasan Ertan, “Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma,” 3.

⁴⁹ Temel algılama olarak sınıflandırılan algı çeşidi.

çeşidinden ziyade –çalışmanın eksenini doğrultusunda- ikinci kısım algı türü olarak sınıflandırdığımız⁵⁰ algı çeşidi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

1.1.3. Çeşitleri Açısından Algı

İnsan beyni hibrit çalışma yapısına sahiptir. Algıladığı ya da duyumsadığı şeyleri sentezleyerek yeni düşünceler oluşturma eğilimindedir. Bir başka ifade ile –duyular yolu ile- duyumsanan bir fenomeni, önceki bilgileriyle harmanlar ve yeni bilgi olarak hazmeder. Bu işlem gerçekleşirken bilgilerin bir kısmı dış etkenlerden ya da kaynaktan alınırken bir kısmını da beynin önceki bilgi birikiminden faydalanarak yorumlaması oluşturur. Bu süreç⁵¹ algılamının kendisini oluşturmaktadır. Bu minvalde söz konusu sürecin oluşmasında “Algı” dört formda⁵² karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3.1. Seçimleyici Algı

Algılama faaliyetini tetikleyen unsurlardan birinin, dikkatin yoğunlaşması olduğu önceki başlıklarda dile getirilmişti. Ancak dikkatin hangi açıdan yoğunlaşacağı algıda seçicilik/seçimleyici algının konusu dâhilindedir. Nitekim insan, ilgi duyduğu obje ya da düşüncelerde dikkat kesilmekte ve görmek istediği gibi görüp, duymak istediği gibi duymaktadır. İşte bu durum algıda seçiciliktir.⁵³ Bir başka ifade ile subjenin kendi perspektifi ile algılamasıdır.

Seçimleyici algılama iç ve dış faktörler olmak üzere iki sebepten meydana gelmektedir. İç faktörler:

İnsanın kendinden kaynaklanan özelliklerdir. Eğitim, kültür, kişilik, ihtiyaçlar, önceki tecrübeler ve beklentileri, öznenin nesnedeki dikkat çekeceği yönü belirlediği gibi algılama ve yorumlama yönünü de belirlemektedir.

Dış faktörler:

⁵⁰ Soyut bir kavramın ya da karmaşık bir düşüncenin duyu organları ile duyumsanıp zihinde bulunan daha önce edinilmiş bilgilerle sentezlenerek anlamlandırılması

⁵¹ Ahmet Kutlu, "28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi." 20.

⁵² Emrah Arğın, "Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme." 18.

⁵³ Emrah Arğın, "Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme." 19.

Nesneden, bir başka ifadeyle algılanandan kaynaklanan özelliklerdir. “**Yakınlık**”, “**Süreklilik**”, “**Benzerlik**” ve “**Tekrar**” nesneden kaynaklanan ve algıyı etkileyen/yönlendiren unsurlardır.

Yakınlık kavramı fiziksel yönde bir mesafeden ibaret görülmemelidir. Algılanan düşünce ya da nesne hakkında ortak bir nokta bulunması ya da öznenin dolaylı olarak yakın düşünceleri paylaşıyor olması veya algılanan düşüncenin, algılayanın ihtiyaçlarına/problemlerine cevap veriyor olması şeklinde tanımlamak mümkündür.⁵⁴

Süreklilik kavramı ise belirli aralıklarla sürekli alınan bir mesajın içeriğinin ya da kendisinin aniden karşısına çıkması sonucu obje tarafından seçilmesini ifade etmektedir.⁵⁵

Benzerlik ise kişinin algı dünyasında bulunan düşünce, fikir ve kanıların, yeni karşılaşılan bilgilerle kesişmesi sonucunda meydana gelmesidir. Bu durum “seçimleyici” algının nedenlerdendir.⁵⁶

Tekrar da algılama faaliyetinde öne çıkan bir kavramdır. Davranış ya da olgunun belirli aralıklarla yinelenmesini ifade etmektedir.⁵⁷ Hareket halindeki nesneler, hareketsiz nesnelere göre nasıl daha dikkat çekici ise tekrarlanan davranış veya düşünceler de aynı mantıkla dikkat çekicidir. Ancak tekrar edilme biçiminin hep aynı formda olmaması gereklidir. Çünkü hep aynı şekil ve düzeydeki uyarıcılara maruz kalan algı, o uyarana karşı zamanla kör olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Gürültülü bir ortamda çalışan kişi ilk zamanlar gürültüden rahatsız olurken, belirli zaman sonra artık gürültüye karşı duyarsızlaşır ve artık rahatsızlık duymaz. Bu sebeple tekrar edilen davranış biçimi veya düşünce, belirli aralıklarla ve farklı örneklemeler ya da formlarda olmalıdır.⁵⁸

⁵⁴ Emrah Argın, “Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme.” 19.

⁵⁵ Emrah Argın, “Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme.” 19.

⁵⁶ Emrah Argın, “Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme.” 19.

⁵⁷ Önder Barlı, *Davranış Bilimleri* (Ankara: Bizim Büro Basım Evi Yayın-Dağıtım, 2007), 128.

⁵⁸

1.1.3.2. Duygusal Algı

İnsan, nesne ya da soyut bir düşünceyi algılarken “seçimleyici” algının bir etken olmasının yanında hazır bulunuşu, kişilik özellikleri, kültürü, tecrübeleri vb. gibi birçok etken; algılamanın nasıl yapılacağını, nereye dikkat edilerek hangi yönden algılanacağını belirlemekle birlikte, o konudaki his ve duygular da bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Algılama faaliyetinde algılanan nesne ya da olguya karşı duygularımız ya da konudan bağımsız olarak o anki duygusallık durumumuz, nesne ya da düşünceyi algılama yönümüzü belirlediği gibi algılama ve anlamlandırmayı da etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹

Örneğin babasını erken yaşta kaybeden bir bireyle alkolik, aile içinde şiddet gösteren, suç dünyasına karışmış babaya sahip olan bir bireyin “baba” figürüne karşı duygusal hafızası farklılık gösterebilmektedir. Birisine göre “baba” özlemi çağrıştıırken diğerine göre “baba” problemi çağrıştıırabilir. Bu çağrıştıırma “baba” kavramının karşılığı olmasa da duygusal yönde ve o bireylerde böyledir.

O halde kişinin duygusal durumu sevmek-sevmemek, hoşlanmak-hoşlanmamak, nefret etmek ya da sempati duymak gibi duygusal özellikleri ve hissiyatları algılamaya yön veren bir faktör olmanın yanı sıra, başlı başına bir algı çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3.3. Görsel Algı

İnsanın en temel ve en çok kullandığı duyum aracı olarak nitelemek herhalde yanlış olmaz. Çünkü insan konuşmaya başlamadan önce, çevresini görerek algılar. Dokunma, tatma, duyma gibi algıları; görme algısına göre daha geri plandadır. Ancak bütün yetilerini kullanmaya başladıktan sonra her bireyin farklı algı yönleri diğerlerine göre öne çıkabilir.⁶⁰

Görsel algı, zemin, şekil, renk, fon gibi şekillerle ve bunlarla ilişki kurularak anlamlandırılmasını konu edinir. Bu fiziksel verilerin tek tek görülmesinin yanında

⁵⁹ Emrah Arğın, “Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme.” 20.

⁶⁰ Emrah Arğın, “Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme.” 21.

bir bütün olarak anlamlandırılması söz konusudur. Örneğin uzaktan görülen bir ağacın küçük görünmesi fakat yakınlaştıkça büyümesi çelişki iken, “görsel hafızada uzaklık ve derinlik algılaması” insanın bu nesneyi doğru yorumlamasının sebebidir. Doğru yorumlayamayışı ise illüzyon⁶¹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3.4. Simgesel Algı

Simgesel algı, insanın algılamada belki de en çok başvurduğu algı çeşididir. Çünkü insan duyu organları ile nesneleri duyumsar zihninde simgesel olarak kodlar ve hatırladığında zihninde kodlamış olduğu o simge belirir. Örnekle açıklanacak olursa, birisi bir kurşun kalem gösterse ve bu nedir? Sorusunu yöneltse kalem cevabı veririz. Beynin bu görseli ve sorulan soruyu işlemesi çok kısa bir zaman dilimini kapsar. Ancak zihnimizde canlanan kalem bize gösterilen kurşun kalemin aynısı değildir. Rengi, şekli ve formu bizzat aynı değildir. Ancak beynimiz, bize gösterilen nesne ile zihnimizde kodlanmış olan simge arasında bağlantı kurmaktadır.

Diğer yönden zihinde kodlanan herhangi bir nesnenin temel işlevinden farklı bir anlam ifade etmesi ve bu ifadenin bir topluluğun bütün bireylerinde vuku bulması, toplumsal simgelerin algılanmasıdır. Hatta simge, her zaman bir görsel olmayıp slogan gibi işitsel ya da farklı formlarda da olabilmektedir. Mesela bayrak normal şartlarda bir bez parçası iken yüklenilen simgesel anlam dolayısı ile ona sahip olan toplum için, özgürlük gibi çok daha derin anlamlar ifade etmektedir.

Simgesel algı, şahısta meydana geldiği gibi toplulukta da meydana gelmektedir. Ancak toplulukta meydana gelmesi şahısta meydana gelmesinden çok daha zordur.

1.1.4. İşleyişi Açısından Algı ve Algılama Süreci

Algılama faaliyetinin bir süreç olduğu göz önünde bulundurulursa önceki başlıklarda zikredilen bilgiler, bu başlık için de geçerlidir. Algı, dışardan gelen bir uyarıcının verdiği mesajın mesajı verme şeklinden; alıcının duygu, düşünce, hazır

⁶¹ Bkz. Yasemin Erkan Yazıcı, “Anamorfik İllüzyonun Mekân Algısına Etkilerinin Farklı Sanatçı Yaklaşımlarına Göre İrdelenmesi”, *Sanat ve Tasarım Dergisi* S. 15 (Haziran 2015): 141, 142.

bulunuşluk, düşünce yapısı, sevip sevmemesi, ön kabulleri, tecrübeleri, önceki bilgi birikimi, sahip olduğu algıları vb. gibi birçok iç ve dış etkenden etkilenerек anlamlandırma ve yorumlama sürecini ifade etmektedir. O halde algı, kişiye özeldir ve öznedir. Yani her insanın bir algı dünyası vardır ve bu dünyanın sınırlarını kişi, bir bakıma kendisi belirlemektedir.⁶²

Algı faaliyetinin işleyişi ile alakalı sürecin, "...uyaran, duyu, izlenim, geri bildirim ve anlama..."⁶³ Gibi adımlardan oluştuğu şeklinde bir tasnif, literatürdeki bildiler arasında yer almaktadır.

Bu minvalde algı sürecine bakacak olursak, öncelikle kaynak ve alıcı olmak zorundadır. Kaynak ilgili mesajı vermekle işe başlamaktadır. Nitekim insanın çevresinde her an yüzlerce kaynaktan çeşitli veri ve mesajlar evrene dağılmaktadır. Bunların bir kısmı insanın farkında olduğu eşik üstü, bir kısmı ise farkında olmadığı eşik altı verilerdir. Bu aşamada, alıcı konumundaki insan; eşik üstü verilerden bir kısmına seçimleyici olarak dikkat yoğunlaştırır ve kaynak ile alıcı arasında ilk döngü oluşmuş olur. -Tabi bu durumda seçimleyici algının ortaya çıkması, mesajın kendini çeşitli formlarda göstermesi vb. gibi birçok iç ve dış etken bulunmaktadır.- Ancak seçici dikkat her zaman bireyin kontrolündedir.⁶⁴

İlk döngünün oluşması bile çok karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Döngüde kullanılan kanal beş duyu organı ile gerçekleşmektedir. Bu işlem duyuşal kayıt olarak ifade edilmektedir. Elde edilen bu bilgiler kısa süreli bellekte yer alır ve silinir. Ancak tekrar ve diğer yöntemler bilginin kalıcılığını artırmaktadır. Kalıcı bellekte işlenmiş bilgiler adeta dosyalanmış biçimde düzen içinde bekler ve istenildiğinde hemen ulaşılır.⁶⁵

Duyusal kayıt genelde işitsel ve görsel olarak kullanılmaktadır. Kısa süreli bellekte özümşenir ve düzenlenir. Bir diğer ifade ile duyuşal kayıtlar kısa süreli bellekte işlenir ve ne yapılacağına karar verilir. Bu süreçte kişinin önceki

⁶² Ahmet Kutlu, "28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi." 19-20.

⁶³ Emrah Arğın, "Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme." 17.

⁶⁴ Bilginer Onan, "Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretiminde Bilgi İşleme Süreci", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* S. 1 (2012), 18.

⁶⁵ Onan, "Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretiminde Bilgi İşleme Süreci," 98.

bilgilerinin yer aldığı ilgili bölümler kalıcı bellekten getirilir, yeni verilerle ilişkilendirilir ve sentez bir bilgi çıkarılır. Çıkan sentez bilgi, kalıcı bellekte yeni halini almış olarak kayıt olur.⁶⁶

Kısa süreli belleğimize milyarlarca bilgi girip işlem yapıp silinirken, kalıcı bellek insanın algılarını ve anlam dünyasını oluşturduğu sakin bir kütüphane gibi özneye güven vermektedir. Burada insan kendi doğruları ve inandıkları ile baş başadır.

Öte yandan algı inanma ile iç içedir. İnsan duyu yolları ile elde ettiği verileri çeşitli yöntem ve araçlarla işledikten sonra ona inanmakta ve doğru kabul etmektedir. Buradaki asıl nokta insanın tabii olarak kendine güvenmesinden kaynaklanmaktadır. Çeşitli verilerden elde ettiği bilgiyi kendine mâl etmekte ve kendi doğrusu kabul etmektedir. Bu durum algı sürecinin bir parçası olarak, algı ise hâlâ karmaşık bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Algı Yönetimi

Çoklu-karmaşık bir süreci ifade eden algının oluşum faaliyetini, dışardan sentetik yönlendirmelerde bulunularak, sürecin işletilmesini ve sonuçta başarılı olunmasını ifade eden “algı yönetimi” kavramı, algının kendisi kadar girift ve uygulaması zor bir faaliyettir. Diğer yandan bir o kadarda etkili olduğu unutulmamalıdır.

Bu başlık altında algı yönetiminin mahiyetine, unsurlarına, kullanım alanlarına ve uygulama yöntemlerine ışık tutulmaktadır.

Ayrıca algı yönetiminde genel kabul gören⁶⁷ yöntem ve teknikler belirlenerek –sonraki bölümlerde- Kur’an-ı Kerim’deki Medenî âyetler özelinde, aralarındaki ilişkinin nasıllığının belirlenmesi hedeflenmektedir.

⁶⁶ Onan, “Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretiminde Bilgi İşleme Süreci,” 99.

⁶⁷ Literetür taraması yapılarak belirlenmektedir.

1.2.1. Tanımı Açısından Algı Yönetimi

Daha önce de belirtildiği üzere ABD Ordusu tarafından literatüre kazandırılan “Algı Yönetimi” kavramını⁶⁸ ABD Savunma Bakanlığı şöyle tanımlamaktadır.

*“İstihbarat sistemlerinin ve liderlerin resmi tahminleri, dış ilişkileri ve resmi eylemlerini etkilemenin yanında, toplumların duygularını, motivasyonlarını etkilemek amacıyla yapılan yayınlar ya da seçilen bilgileri ve göstergeleri inkâr etme eylemidir.”*⁶⁹ Bu tanımда askeri, uluslararası ilişkiler ve toplumsal açıdan karar ve algıları etkilemek ve bu faaliyetin gizli yapılması söz konusudur.

Bu konudaki diğer tanımlar şu şekildedir:

*“...bireyi ya da kitleyi kendi rızası ile ikna ederek istenilen kanaati sağlamaktır.”*⁷⁰

*“Algı yönetimi, temelde bireylerin tutumlarını bir süreç içerisinde istenilen yönde davranışlara dönüştürmek amacıyla yapılan bir faaliyettir.”*⁷¹

*“Algı yönetimi gerçekler, yansıtma, yanıltma ve psikolojik operasyonların bir bütünüdür.”*⁷²

*“bireyin ya da örgütün belirlenen kişisel veya örgütsel amaçlar doğrultusunda harekete geçmesini sağlamak için kullanılan taktikler bütünü”*⁷³

⁶⁸ Algı başlığı altında da zikredildiği üzere algıları yönlendirme ve yanıltma faaliyeti yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak bilimsel anlamda bir kavram olarak zikredilerek literatüre katılması ABD ordusu tarafından gerçekleşmiştir. Bkz. Wikipedia, “Algı yönetimi.”

⁶⁹ Wikipedia, “Algı yönetimi.”

⁷⁰ Ahmet Abay, *Nüzûl Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 24.

⁷¹ Ahmet Kutlu, "28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi." 31.

⁷² Akt. Emrah Arğın, "Algı Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme." 54.

⁷³ Sümeyra Dilek Uysal, "Okul Yöneticilerinin Sosyal-Duygusal Eğitim Liderliği Ve Algı Yönetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri." 23.

“Özü itibariyle algı yönetimi, bireysel ya da kurumsal düzeyde, hedef kişi ya da kitleleri istenilen biçimde ikna etme ve inandırma faaliyetlerinden müteşekkil bir süreci işaret etmektedir.”⁷⁴

Görüldüğü üzere yapılan tanımlar birçok yönden birbirleri ile örtüşmektedir. Bu minvalde, “1.1. Algı” başlığından buraya kadar yazılanlar göz önünde bulundurularak; hedef kişi ya da kitleye karşı hazır bulunuşluk, zaaf, eğitim durumu, hobi ve fobiler, yaşamsal tecrübeler, kültürel birikim, sosyal yaşantı, anı ve tecrübeler gibi birçok açıdan özellikler göz önünde bulundurularak, dışardan bilinçli ve suni olarak bazı doneler verilmesi ve hedefte istenilen algı sürecinin başarı ile tamamlanması şeklinde kapsayıcı bir tanım yapmak mümkündür.

Diğer yandan algı yönetimi kavramı ile ilişkisi bulunan; propaganda, bilgi savaşları, psikolojik operasyonlar, stratejik iletişim, kamu diplomasisi, toplum mühendisliği gibi kavramların içerikleri ve ifade ettikleri anlamlar “algı yönetimi” kavramı ile iç içedir. 21-22 Ocak 2011 tarihinde birçok akademisyen ve uzmanların içinde bulunduğu “Stratejik İletişim Ve Algı Yönetimi” isimli eğitim programında bu kavramların birbirlerinden ayrılabilirlik ölçüde sınırlarının çizilemeyeceği ve birbirinden ayrılan net tarifler yapılamayacağı şeklinde izahatlar yapılmıştır.⁷⁵ Bu doğrultuda bahsi geçen kavramların bir bölümünün, bazı araştırmacılara göre daha kapsayıcı olduğu şeklindeki sınıflandırmalar⁷⁶ söz konusu olsa da birbirlerinin yerine kullanılabilen iç içe geçmiş kavramlar olarak ifade etmek mümkündür.

1.2.2. Kullanım Alanları Açısından Algı Yönetimi

Mevlana’nın *“Siz ne anlatırsanız anlatın, insanlar sözlerinizi anlayabilecekleri miktarda, anlamak istedikleri ölçüde ve kendi ihtiyaçlarının karşılığı kadarıyla anlayacaktır.”⁷⁷* Sözündeki perspektif ile yaklaşıldığında kişinin

⁷⁴ Bayram Kırmızıgül, *"Algı Yönetimi İle Destinasyon Merkezlerinin Rekabetçiliği Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma,"* Doktora Tezi., (İnönü Üniversitesi, 2015), 37.

⁷⁵ Sümeyra Dilek Uysal, "Okul Yöneticilerinin Sosyal-Duygusal Eğitim Liderliği Ve Algı Yönetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri." 23.

⁷⁶ Öznur Yalçınkaya, *"Algı Yönetiminde Yumuşak Güç Uygulamaları: Türkiye Örneği,"* Doktora Tezi., (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022), 25-26.

⁷⁷ Hasan Ertan, "Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma." 5.

ihtiyaç ve kapasitesi, diğer ifade ile algısal yeterliliği nispetinde verilen mesajları anlamlandıracağı sonucuna varılmaktadır.

Sosyal varlık olan insan, diğer insanlarla iletişim kurarak bir olgu, olay, nesne vb. konularda kendi düşüncesini aktarır. Bu aktarımı yapan kişi birçok etkileşim sonucu – Mevlana’nın da ifade ettiği gibi- hazır bulunuşluk ölçüsünde, ilgili konu hakkında bir algıya sahiptir ve bu algısını karşı tarafa aktarır. Dinleyen kişi ise bu aktarımı, nispeti ölçüsünde anlar ve önceki bilgileri ile sentezleyerek ilgili konu hakkında bambaşka sentez bir algıya sahip olur. Bu süreç farklı versiyonları ile insanın yaşamı boyunca tekrarlanır. Nihâyetine bakılacak olunursa “Algı yönetimi” pratikte kullanım alanı açısından insanoğlunun hayatında –bilinçli ya da bilinçsiz- hep vardır demek mantıklı bir söylemdir.

Şu da var ki, toplumda Algı yönetiminin yanlış olan bir bilgiyi, doğru göstermek için kullanılan olumsuz bir kavrammış gibi aktarımı söz konusudur.⁷⁸ Hâlbuki daha olumsuz olarak kullanılan “propaganda” kavramı bile bazı akademisyenler tarafından beyaz, gri ve kara propaganda olarak sınıflandırmaktadır. Gerçekliğe dayanmayan, yalan ve yanıltma üzerine kurulu propaganda “kara propaganda” olarak isimlendirilirken, gerçekliğe dayalı propaganda ise “beyaz propaganda” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁹

O halde “algı yönetimi” hem gerçekliğin üstünü örtmek ve istenilen yanlış düşüncüyü doğru gibi göstermek için kullanılan bir enstrüman olarak kullanılabilir. Hem de, gerçek/doğru olan bir düşüncüyü, olduğu gibi göstermek/kabul ettirmek için kullanılan bir araç olarak görmek mümkündür.⁸⁰

Bu minvalde algı yönetimi kavramını, çift taraflı bir madalyon gibi görmek mümkündür. Madalyonun bir yüzü; gerçekleri saklamak, yalanlarla örtmek, yanıltmak ve gerçek/mutlak doğruymuş gibi göstermeye hizmet ederken; diğer

⁷⁸ Abay, *Nüzûl Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*, 25.

⁷⁹ Öznur Yalçınkaya, "Algı Yönetiminde Yumuşak Güç Uygulamaları: Türkiye Örneği."

⁸⁰ Abay, *Nüzûl Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*, 24.

yüzü ise yegâne gerçek ve doğruyu gün yüzüne çıkartmak ve yanıltmalardan arındırmak için gerçekliğe hizmet etmektedir şeklinde bir metafor yapılabilir.⁸¹

Sonuç itibari ile algı yönetimi kavramının kullanım alanı açısından nötr bir konumda olduğu, hangi amaç doğrultusunda kullanılırsa o amaca hizmet edeceği ortaya çıkmaktadır. Eğer bir medya organı algı yönetimi yaparak halkı yanıltırsa, kötü bir amaca hizmet etmiş olur. Oysa bir öğretmen, hırsızlığın kötü bir eylem olduğunu işlerken -algı yönetimi tekniklerinden faydalanarak- hırsızlığın kötü bir davranış biçimi olduğu konusunda öğrencilerini ikna ederse iyi bir amaca hizmet etmiş olur.⁸²

1.2.3. Mahiyeti Açısından Algı Yönetimi

Algı yönetimi, en az algının kendisi kadar karmaşık olan bir süreci ve bu sürecin neticesindeki başarıyı ifade etmektedir. Çünkü hedefteki kişi ya da toplumu, bütün algılama sürecinde takip altında tutmalı, duruma ve şartlara göre doğru doneler verilmelidir.

Başarılı bir algı yönetimi için çok sayıda etken bulunmaktadır. Daha algı yönetimi faaliyetine başlamadan gerekli bazı unsurlar vardır:

Öncelikle hedef kitle ya da kişi hakkında yeterli bilgi sahibi olmak algı yönetimi faaliyetine başlamak için ilk etkindir. Hedef kişi hakkında; eğitim durumu, hobileri, fobileri, eski tecrübeleri, anıları, sevdikleri ya da nefret ettikleri, ilgili konu hakkında düşünceleri, karakteri, sosyal çevresi, yaşam standarttı, ilgi duydukları, inançsal durumu, sosyo- kültürel anlamda durumu, beklentileri, kişilik ve karakter özellikleri gibi birçok verinin elde edilmesi gerekmektedir. Hedef kitle

⁸¹ Ali Atılğan, “*Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi*,” Yüksek Lisans Tezi., (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 21.

⁸² Sonuç olarak etkili bir ikna olabilmesi için, bir iletişim veya bir konuşma olması gerekir. Kısaca konuşmak ikna etmek için vardır. Bu retorığın (hitabet sanatı) basit bir tanımıdır. Aristotele’nin “*Art of Rhetoric*” eserinde, retorığın sonunda ikna etmenin olduğu söylemektedir. Aynı şekilde Aristotle’nin rakibi Isocarates de, retoriğe ikna etmedeki ustalık demiştir. İkna için seçenekler olması gerekir. İnsanlar özgür oldukları kadar ikna olurlar. Retorığın fonksiyonu “(hareket etmek)” ve “bend (eğip, bükme)” fiillerinden oluşur. Retorığın sonucunda, söylemin eğilip bükülmesi ile söylem inandırıcı olması ve bunun sonucunda eylemler ve tutumların oluşması beklenir. Akt. Hakan Hügöl, “Algı Yönetimi Ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi.” 16.

hakkında ne kadar bilgi sahibi olunursa uygulanacak yöntemler o kadar kesinleşmektedir.⁸³

Hedef kitle, kendisine –bilinçli- algı yönetimi yapıldığını bilmemelidir. Algı yönetiminin amacı; hedef kitlenin, ikna edilecek olan düşünceyi kendisi seçmiş, araştırmış ve özgür iradesi ile o kaniya sahip olduğunu düşünmesidir. Algı yönetimi yapanın, doğru yerde, doğru doneleri vererek yönlendirme yapması ve nihâyetinde hedefin, sonucu kendisinin bulması beklenmektedir. Bunun nihâyetinde hedef, bulunduğu sonucun kendi çıkarımı olduğunu düşünerek bilgiyi kendisine mâl edecek ve ona sahip çıkacaktır.⁸⁴ 1982 yılında Sima Ariam ve Jerome Siller isimli iki bilim adamı “Matematik Yeteneğini Geliştirmek” isimli bir deney yapmıştır. Deneyde on yaş grubu çocuklara öz saygılarını güçlendiren ve öğrenme becerilerini arttıran subliminal mesajlar -deneklerden habersizce- belirli zaman aralıkları ile sık sık tekrar edilmiştir. Deney sonucunda deneklerde dikkate değer oranda gelişme gözlenmiştir. Ancak ilgili deneklere subliminal mesajlar verilerek üzerlerinde deney yapıldığının açıklanması ile subliminal mesajların denekler üzerinde etkisini yitirdiği gözlemlenmiştir.⁸⁵

Bir başka etken ise hedef kitlenin içinde bulunduğu düşünceden ya da durumdan rahatsız olmasıdır. Şahıs ya da gruba algı yönetimi yapmanın, bir başka ifade ile yerleşik algısını, istenilen yönde güdümlenmenin başlangıcı olarak sahip olduğu fikir ya da durumun artık işlevsel olmadığını, bir şeylerin yanlış olduğu fikrini uyandırmak gereklidir. Çünkü algı yönetiminin amacı; hedefin –kendisine- enjekte edilen bilgi ya da düşünceyi, kendine mâl etmesidir. Aksi halde hâl-i hazırda sahip olduğu algı zaten kendisi için doğrudur. Dolayısı ile kendi algısındaki gerçekliğe sınıksız sarılarak var gücüyle o gerçekliği savunacaktır. Bu itibar ile yerleşik bir algıyı yıkmamanın öncülü, hedefin sahip olduğu düşünceden şüphe

⁸³ Ahmet Kutlu, "28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi, 41; Gizem Er, "Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi." 1.

⁸⁴ Hüseyinalp Kütükde, "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." 112; Gizem Er, "Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi." 1.

⁸⁵ Sefer Darıcı, *Subliminal İşgal* (İstanbul: Destek Yayınları, 2012), 224; Gizem Er, "Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi, 8.

etmesini sağlayarak dışardan verilecek yönlendirmeler ile sahip olduğu düşünceden rahatsız olmasını sağlamaktır.⁸⁶

Bu hedef gerçekleşikten sonra çürütülen düşüncenin yerine, alternatif bir düşünce sunulmalıdır. Bu düşünce doğrudan algı yönetiminin hedeflediği mesajın kendisi olabileceği gibi, asıl mesaja götüren başka bir ipucu da olabilir.⁸⁷

Bir başka etken ise, algı yönetimi faaliyetinde gerçeklerin kullanımı esastır. Hedef kişi ya da kitleye yönlendirmeler yaparken, verilen doneler her zaman gerçek bilgilerden oluşmalıdır. Aksi halde hedefte hem mesaja karşı, hem de kaynağa karşı güvensizlik oluşur. Bu durumda da algı yönetimi denemesi başarısız olmuş demektir. Buradaki ince nokta, algı yönetiminin amacı bir gerçekliği göstermek için ise yanlış ve doğru olmayan veriler kullanılırsa hedef, “gerçekliğe” bile sevk edilememiş olunur. Ancak algı yönetimi faaliyeti bir gerçeğin üstünü örtmek ve yanlış bir düşünceyi hedefe kabul ettirmek üzere kurulu olsa bile, gerçek/doğru bilgileri içeren ipuçları verilerek algı yönetimi başarıya ulaşabilir. Örnekle ifade etmek gerekir ise;

Kimyasal bir madde için şu doneler kullanılabilir:

- asit yağmurlarının bünyesinde bulunur.
- her yıl binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur.
- üçüncü derece yanıklara dahi sebep olmaktadır.
- Kanser hücrelerinin yapısında bu kimyasal madde bulunur.

Bu doneler/veriler bir kimyasal maddeye aittir. Bütün maddeler doğru ve gerçektir. Ancak bu kimyasal madde; hidrojen ve oksijenin birleşimi ile meydana gelen “Su” dan başkası değildir. İnsanın yaşaması için elzem olan “su” gerçek veriler kullanılarak sanki kötü bir şeymiş gibi algı yönetimi yapılabilir. Hedef

⁸⁶ Ceren Özkök, “İfk Hadisesi Bağlamında Kur’an’da Algı Yönetimi.” *Journal of Analytic Divinity* 5 S. 1 (Nisân 2021): 51-53.

⁸⁷ Özkök, “İfk Hadisesi Bağlamında Kur’an’da Algı Yönetimi,” 52-54.

kitleye verilecek olan mesaj/düşünce gerçeklikte olsa, bir yanıltmada olsa doneler doğru ve gerçek bilgilerden seçilmelidir.⁸⁸

Dışardan yapılan yönlendirmelerdeki ipuçlarının güvenilirliği kadar, mesajı ileten kaynağın ve araçların güvenilirliği de söz konusudur. Algı yönetimi sürecinin her kısmında hedef güven hissetmelidir. Güvenini yitirdiği kaynaktan ne kadar doğru bilgi gelirse gelsin kaybedilen güvenden dolayı hedef kendisini kaynağa kapatabilir. Bir başka ifade ile hedefin algısında güvenilirmez addedilen kaynak, hedefe karşı işlevini yitirmiş demektir. Mesajı iletenin güvenilir olması, hedefte algısal olarak mesajının da güvenilir olduğunu çağrıştıracaktır. Gerçek hayatta, doğru sözlülüğü ile tanınan birinin ya da saygın olan birinin getirdiği mesaj, gerçek ve doğru olarak algılanabilmektedir.⁸⁹

Bir diğer etken, mesajı veren kaynak ya da aracının fiziksel yönden iyi olmasıdır. Hedef kişi ya da toplum, algısal olarak kendisine verilen mesaj ya da düşünceyi kabul etmeden önce mesajı birçok yönden değerlendirdiği gibi, ilgili mesaj ya da düşüncenin kendisine sağlayacağı zarar-kâr durumunu da değerlendirmektedir. Bunun için ise -mesajı kabul etmiş olan- kaynak ya da aracı kişiyi gözlemlemektedir. Dolayısı ile mesajı getiren fiziken ne kadar iyi ve huzurlu gözüküyorsa, hedef kişi kendisinin de mesajı kabul edince aynı özelliklere sahip olacağı algısına sahip olmaktadır.⁹⁰

Başarılı bir algı yönetiminin bir diğer unsuru ise sıradanlık ilkesidir. Kaynak ya da aracının “bende sizin gibiyim”, “sıradan biriyim” şeklindeki telkinleri ve bu duyguyu hissettirmesi, hedef açısından ilgili mesaj ya da düşüncenin uygulanabilir olduğu fikrini uyandırmaktadır. Bu yöntem günümüzde siyasetçiler tarafından da sıklıkla tercih edilmektedir.

⁸⁸ “Su” ile alakalı verilen örnek Öznur Yalçınkaya’ya aittir ve o, bu durumu “gerçeğe yaslanma” kavramı ile açıklamıştır. Öznur Yalçınkaya, "Algı Yönetiminde Yumuşak Güç Uygulamaları: Türkiye Örneği." 20.

⁸⁹ Muhammet Erbay ve M. Mert Aslan, “Algı Yönetiminde Sosyal Değerlerin Etkisi.” *Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (Temmuz 2019): 5. <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1572296770.pdf>

⁹⁰ Mehmet Karataş, Türk Sineması’nda Din Adamı Temsili, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset Ve Kültür Dergisi*, S.28 (Temmuz- Ağustos 2014); 24, 25.

Bir başka etken ise, algı yönetimine konu olan düşünce ya da mesajın itibar gören, tanınmış, başarılı, sevilen, saygı duyulan, rol modeller tarafından kabul edilmesi, telkin edilmesi veya desteklenmesi; hedef kişi ya da kitle için önem arz etmektedir. Bu gibi şahsiyetlerin düşünceleri, toplum ve fertler açısından itibar gördüğü için hedef güven duymaktadır.⁹¹

Diğer faktör ise, amaçlanan düşünceye karşı toplumda hızlı bir meylin - kabul eden grupların- olmasıdır. Hedef açısından etrafındaki diğer insanların çoğunluk halinde ilgili düşünceyi kabul etmesi, hedefin mesajı kabul etme olasılığını artırmaktadır. Bu durum sürü psikolojisi olarak da adlandırılmaktadır.⁹²

Algı yönetimi faaliyetindeki bir diğer madde ise, verilen mesajın bir birinden bağımsız birçok farklı kaynaktan gelmesidir. Bağımsız kaynaklar ne kadar fazla ise hedefin bilinçaltı, düşüncenin meşru ve doğruluğuna o kadar güven duymuş olacaktır. Bu kaynaklar hedefin daha önce güven duyduğu, benimsediği ve referans olarak kabul ettiği ya da inandığı kaynaklar olursa, hedef kişi ya da toplumun ilgili düşünceyi kabul etme olasılığı çok daha yüksek olacaktır. İlgili düşünceyi, yeni bir düşünce olmadığına inandırmak, bunun için de çok eski kabul edilen kaynaklara dayandırarak düşünceyi meşru kılmak ve kökleştirmek bu yöntemin farklı bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹³

Mesaj açık, anlaşılır, basit ve tekrarlanabilir olmalı; aynı zamanda belirli aralıklarla da tekrar edilmelidir. İstenilen doğrultuda güdülemek için verilen mesajın, neyi ifade ettiği gâyet açık ve herkes tarafından anlaşılabilir olmalıdır. Bir diğer husus ise seçilen kelimelerin çağrışımları iyi tespit edilmelidir. Örnek olarak; kalori, protein, lif vb. gibi maddelerin orantılı olarak içerisinde bulunduğu takviye diyet gıdaları için, “kullanmak” kavramı olumsuz bir üsluptur. Çünkü “kullanmak” ifadesi sigara, ilaç, uyuşturucu vb. maddeler için çok kullanılan bir tabir olarak

⁹¹ Hüseyin Fatih Küçükbiş, “Rol Model Alma Davranışlarının Ve Fiziksel Aktivite Tutumlarının Ders Seçimleri Üzerine Etkisi,” Doktora Tezi., (Sakarya Üniversitesi, 2016), 30, 31.

⁹² Ali Atılğan, “*Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi*,” Yüksek Lisans Tezi., (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 33.

⁹³ Seçil Utma, “Dijital Çağda Medyanın Psikolojik Gücü: Algı Yönetimi Perspektifinden Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 S. Özel Sayı (Aralık 2018): 2906.

çağrışım yapmaktadır. Bunun yerine “beslenmek” ya da “almak” tabirleri daha olumlu söylemleri çağrıştırmaktadır.⁹⁴

Mesajın tekrarlanabilir olacak şekilde seçilmesi gerekmektedir. Akılda kalıcı ifadeler ya da sloganlar hedefi yönlendirme konusunda etkindir. Bununla beraber, mesaj aralıklarla kaynak tarafından tekrarlanmalı ve tekrarlanması sağlanmalıdır.⁹⁵ Ayrıca dikkat çekici ve abartılı ifadeler kullanmakta propagandacıların kullandığı yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bunlar algı yönetimi yapanlar açısından, verilen mesajın inandırıcılık sağlaması ve kabul görmesi için yapılan hamlelerdir. Ancak hedef kitleye kabul ettirmeye çalışılan düşünce ya da olgunun karşısında aksi yönde bir düşünce varsa, algı yönetiminin sağlıklı ilerlemesi için bu karşıt düşüncenin çürütülmesi ya da itibarsızlaştırılması söz konusudur.⁹⁶ Bu itibarsızlaştırma yeni bir algı yönetimi faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Algı yönetimi için kullanılan yöntemler bu durum içinde geçerlidir.

Fakat itibarsızlaştırmada kullanılan müstakil yöntemlerden birisi de isim takmaktır. Esasen fikrin çok araştırılmadan reddedilmesini sağlamak için fikrin kendisine ya da savunucu kaynaklarına olumsuz özellikler çağrıştıran “hain”, “yobaz”, “ırkçı” vb. gibi isimler takarak fikrin itibarsızlaştırılması sağlanmaktadır. Bu yöntem genel itibari ile propagandacıların başvurdukları yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta fikri itibarsızlaştırmak için karşı tarafın hata ve özelliklerinin laf arasında “içki içmeye devam mı?”, “karınıza hâlâ şiddet uyguluyor musunuz?” şeklinde belirtilmesi ile karalama yapılması da görülmektedir. Bu eylemin amacı toplumun örf, adet ve ahlaki kabulleri gibi olguları kullanarak, karşı taraf hakkında itibar kaybı hedeflenmektedir. Bunu

⁹⁴ Seçil Utma, “Dijital Çağda Medyanın Psikolojik Gücü: Algı Yönetimi Perspektifinden Kuramsal Bir Değerlendirme,” 2909, 2910.

⁹⁵ Gizem Er’in “Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi” isimli tezinde James Vicary isimli bir araştırmacının araştırılmasına yer verilmiştir. Bu araştırmada deneklere her beş saniye bir mesaj verilmiş ve araştırmanın sonucunda deneklerde verilen mesaj doğrultusunda % 50’nin üstünde bir davranış biçimi gözlemlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gizem Er, “Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi.” 4-5.

⁹⁶ Öznur Yalçınkaya, “Algı Yönetiminde Yumuşak Güç Uygulamaları: Türkiye Örneği.” 28.

yaparken kendileri içinde; toplumun ahlak, örf ve törelerine uygun kavramlarla kendilerine “milliyetçi”, “hakkın savunucusu” şeklinde yakıştırmalarda söz konusudur. Bunun amacı, genel geçer/kabul gören toplum kurallarına dayanarak karşı taraf hakkında olumsuz, kendi haklarında ise olumlu genellemeler yaparak algı oluşturma çabasıdır. Tabi bu yöntemler tarafsız ve nötr yöntemlerdir. İyi ya da kötü olması hizmet ettikleri amaçla ilişkilidir.⁹⁷

“Duygulara odaklanmak” da algı yönetiminin başarıya ulaşmasını sağlayan argümanlar arasında yer almaktadır. Nihâyetinde duygular, insanın karar ve algı mekanizmasında kilit role sahiptir. İnsanın seçimlerini, duyguları yönlendirmektedir. O halde algı yönetiminde hedefin duygu dünyasını bilmek ve lehine kullanmak algı yönetiminde başarı ihtimalini yükseltmektedir.⁹⁸ Duygulara odaklanmak, kimi zaman hedefin üzücü tecrübelerine dayalı duygu dünyasına yaslanmakla olabileceği gibi haz duyduğu sanatsal ifade kullanarak da mümkündür. Babası teröristler tarafından şehit edilmiş olan bireyin, hedef olarak belirlendiği ve karşı fikri itibarsızlaştırmak için yapılan algı yönetiminde hedefin sahip olduğu bu yöndeki duygusal hissiyatı kullanılarak, karşı fikri terörle ilişkilendirmek ya da kendi düşüncelerinin terörü bitirmek için olduğunu telkin etmek söz konusu kullanıma örnek olabilir. Bir başka argüman olarak da hedef kitleye verilen mesajların duygulara hitabeden şiirsel, tiyatral ya da müzikal formlarda ifade edilmesi söz konusu olabilir.⁹⁹

Hedefin algısını istenilen yönde güdümlmek için bir diğer teknik ise örnek olay kullanımıdır. Bu teknikte amaç, verilen mesajın bir çözüm yolu olduğu ve alıcı tarafından kabul görmediği takdirde mutsuz olacağı ve zarar görebileceği şeklinde algı oluşturmaktır. Bu da geçmişte yaşanmış örnek bir olay zikredilerek korku pompalanması ile mümkündür. Tabi bu durum yanıltma olacağı gibi bir gerçekliğe de işaret edebilir.

⁹⁷ Öznur Yalçınkaya, "Algı Yönetiminde Yumuşak Güç Uygulamaları: Türkiye Örneği." 28, 30.

⁹⁸ Tamer Sarı, "Okul Yöneticilerinin Algı Yönetimi Taktikleri, Örgüt İklimi Ve Öğretmen Motivasyonu Arasındaki İlişkiler," Doktora Tezi., (Pamukkale Üniversitesi, 2019), 14-15.

⁹⁹ Ali Atılgan, "Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi." 35.

Algı yönetiminde amaç, hedefin mesajı kendi fikriymiş gibi görmesi ve sahip çıkması olmakla beraber, içselleştirmesi ve sonucunda ise davranış biçimi olarak ortaya koymasısıdır. Bu beklentilerin gerçekleşmesi ise kısa sürede mümkün değildir. Zira Davranış kalıplarının ortaya çıkması; tıpkı bir ustanın, sürekli yaptığı işte meleke kazanması gibi süreç gerektirmektedir. Nasıl ki bir dansçı yapacağı figürleri önce izliyor, sonra yavaş yavaş yapmaya çalışıyor, sonra sürekli tekrarlıyor ve nihâyetinde hiç düşünmeden -çok hızlı olarak- çalıştığı figürü yapabilme yetisi kazanıyor ve bunlar bir süreç içinde oluyorsa, hedefin kabul ettiği algıyı içselleştirmesi de bir süreç içinde gerçekleşmektedir. O halde algı yönetiminde süreç acele edilmeden ve zamana yayarak uygulanmalıdır.¹⁰⁰ Ayrıca Önceki paragraflarda belirtilen “doğru bilgilerin kullanılması” bu sürecin sağlıklı tamamlanmasının sebebi olarak görülebilir.

Bir diğer yöntem ise önceki paragraflarda dolaylı olarak işlenen “Korkutma” ve “ödüllendirme” dir. Hedefin, telkin edilen düşünceyi kabul etmemesi halinde mutsuz olacağı algısı, kabul etmesi halinde ise mutlu olacağı algısının oluşturulması, algı yönetiminin hedefleri arasındadır.¹⁰¹

1.2.3.1. İşleyişi Hakkında

Esasında algı yönetiminde kullanılan yöntemlerin hepsi şahıs ya da toplumları hedef doğrultusunda güdülmeyi amaç edinmekle beraber, bu yöntemlerin hepsini bir arada kullanmak her durumda söz konusu değildir. Önemli olan, duruma göre kullanılacak en iyi kombinasyonu seçmektir. Çok deneme yapmak ya da çok teknik denemek değil, işe yarayan teknik ve denemelerle başarılı olmak hedeflenmelidir.

Bu itibar ile algı yönetiminin “1.2.3. Mahiyeti” isimli başlıkta işlenen yöntem ve teknikler türetilabilir veya farklı formlarda kullanılabilir. Algı yönetimi yaparken bu teknikler “sırası ile şu şekilde kullanılır” şeklinde bir ifade doğru

¹⁰⁰ Fatma Zehra Atıcı, "Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetim: İkinci Körfez Savaşı Örneği," Yüksek Lisans Tezi., (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020), 23.

¹⁰¹ İshak Tekeli, “Örgütsel Adalet Ve Ödüllendirme Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: İstanbul İli Ataşehir İlçe Emniyet Müdürlüğü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma,” Yüksek Lisans Tezi., (Haliç Üniversitesi, 2014), 23.

değildir. Konu, zaman, ortam, hedef, alıcının durumu ve içsel ya da fiziki şartlara göre kullanılacak teknikler belirlenir ve bir süreç ortaya konur. Seçilen tekniklerle süreç eşleştirilir ve şartlar ekseninde hazırlıklar tamamlanınca algı yönetimi süreci işe koşulur.

Algı yönetimini başka açıdan tasnif etmek gerekir ise, hedefin, hakkında hiç bilgi sahibi olmadığı, düşünce ya da olgu üzerine algı yönetimi faaliyeti veya hedefin mesaj hakkında bir algıya sahip olduğu durumlar şeklinde iki formda sınıflandırmak mümkündür.

Alıcının verilecek mesaj hakkında daha önce yerleşik algısının bulunmayışı; kavramı ilk defa tanıyor olma durumudur. Bu durumda yeni bir algı inşası söz konusudur. Bu ihtimalde algı yönetimi yapacak kişi ya da gruplar diğer ihtimale göre daha şanslıdır. Çünkü bir kavram, olgu ya da düşüncenin ilk inşası, yerleşmiş algının üzerine algı inşa etmekten daha basittir. Bu sonucun müsebbibi; İnsanın yapısı gereği ilk duyduklarına inanma eğilimi taşımasıdır. Söz konusu durumda verilen yanlış bir bilgi dahi olsa hedef, mesajın doğruluğu hakkında ölçüm yapacak yeterli argümana sahip olamadığı için savunma yapamaz. Belirli bir süre sonra ilgili konu paralelindeki bir konu başka kişiler tarafından gün yüzüne çıkarıldığında hedef algısal olarak konuyu ölçmek için belleğine başvurur. Belleğinde bulunan – önceden kendisine dürtülmüş olunan- bu bilgiyi algısal olarak gerçek kabul eder. Yeni bilgi ile belleğindeki bu bilgiye mukayese eder. Şâyet bu bilgiler birbirleri ile örtüşüyorsa, hedef algısal olarak söz konusu mesajı kabul etme eğilimindedir.

Sınıflandırmanın ikinci kısmı ise yerleşik algının üzerine algı inşa etme faaliyetidir. Bu durum önceki ihtimale kıyasla daha zor ve giriftir. Çünkü verilmek istenen mesaj ya da düşünce ile alakalı hedefte zaten mevcut bir algı söz konusudur. Bu durumda ilk olarak hedef kişi ya da kitlede bulunan algının yıkılması elzemdir. Çünkü zaten dolu bir bardağın tekrar doldurulamayacağı gibi, hedefin sahip olduğu algının üzerine yeni bir algı inşası mümkün olmayacaktır. Doğru yöntem ve teknikler belirlenerek hedefin içinde bulunduğu söz konusu algısal durumdan rahatsız olması sağlanmalı ve akabinde boşluğu dolduracak alternatif algı –

hedeflenen mesaj- hedefe telkin edilmelidir. Ancak söz konusu bu işlem doğru tekniklerle, doğru zamanlamalarla ve sürece yayılarak gerçekleştirilmelidir.¹⁰²

Değerlendirme

Oldukça karmaşık bir sistem olan algı, birçok bileşenli ve değişkenli bir süreci ifade ettiği görülmektedir. Başka bir deyişle insanın bir konu hakkında bir algıya sahip olması bir zaman meselesidir denilebilir. Ancak en büyük özelliği olan “süreç” ifade etmesinin yanında, kendi başlığı altında incelenen “1.1. Algı” kavramı için özet niteliğinde şunları söylemek mümkündür:

- ✓ Algı, kişi ya da şahıslar için kesin gerçeklik ve doğrunun ta kendisidir.
- ✓ Deneysel ve zihinsel algı olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁰³
- ✓ Öznellik algıda rol oynamaktadır. Diğer ifade ile kişinin hazır bulunurlukları ve kişilik özellikleri ya da tecrübeleri algılamaları ile doğrudan bağlantılıdır.
- ✓ Algılanacak nesne, fikir, kavram, olgu ya da fenomenin sunuluş şekli algılama faaliyetinde etkindir.
- ✓ Algılanan düşünce, algılayan perspektifinde ihtiyaçlarına karşılık verebilirliği açısından bir etkindir.
- ✓ Algılanan düşüncenin dolaylı yollarla sürekli verilmesi algılayan açısından etkindir.
- ✓ Verilen mesaj ile hedefin algı dünyasında bir yakınlık ya da ilişki kurulursa algılayan açısından bir etken olmaktadır.
- ✓ Algılanan düşünce belirli aralıklarla sürekli tekrar ediyorsa, algılayan açısından bir etkindir.

Algının yönetilmesi ise hedefin bütün algılama sürecinde onunla eş zamanlı olarak yürütülen -ancak hedefin haberdar olmadığı- ve hedefle ilgili önceden elde edilmiş bilgiler dikkate alınarak; gerekli yerlerde, gerekli doneler veya ipuçları verilerek, çeşitli yönlendirmeler yapılarak ilgili şahıs ya da topluluğu, hedeflenen

¹⁰² Ali Atılğan, “Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi.” 34.

¹⁰³ Ancak çalışmanın konusu itibari ile zihinsel algı incelenmiştir.

mesaj hakkında güdümler ile istenilen doğrultuda algı oluşmasını sağlamaktır. Bu durumda algı yönetimini, algı sürecinden çok daha karmaşık ve girift bir süreç olarak tanımlamak mümkündür. Bununla beraber kendi başlığında ayrıntılı olarak ele alınan “1.2. Algı Yönetimi” kavramı için özetle şunlar söylenebilir:

- ✓ Hedef hakkında elde yeterli bilgi olmalıdır.
- ✓ Hedef algı yönetimi yapıldığını bilmemelidir.
- ✓ Hedefin mevcut durumundan rahatsız olması sağlanmalıdır.
- ✓ Karşı fikir varsa fikrin itibarsızlaştırılması gereklidir.
- ✓ Mevcut durumdan rahatsız olan hedefe alternatif bir durum sunulması gereklidir.
- ✓ Hedefe sunulan alternatif durumu kabul etmesi halinde mutlu olacağı aksi halde mutsuz olacağı düşüncesi aşılmalıdır.
- ✓ Algı yönetimi sürecinde verilen bilgiler hep gerçek ve doğru bilgiler olmalıdır.
- ✓ Algı yönetimine konu olan mesaj güvenilir olmalıdır.
- ✓ Mesajı ileten hedef tarafından güvenilir olmalıdır.
- ✓ Mesajı sunan kişinin fiziksel açıdan iyi durumda olması gereklidir.
- ✓ Mesajın birçok kaynaktan gelmesi hedefte güven oluşturmaktadır.
- ✓ Mesajı getiren sıradanlık ilkesine rivayet etmelidir.
- ✓ İlgili mesajın toplumun itibar ettiği şahıslar tarafından kabul görmesi hedefte mesaja güveni arttırmaktadır.
- ✓ Mesaj açık, anlaşılır ve tekrar edilebilir olmalıdır.
- ✓ Mesaj belirli aralıklarla tekrar edilmeli ya da mesajı simgelere dönüştürerek sürekli görülmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Dikkat çekici ve abartılı ifadeler gibi akılda kalıcı ifadelerin kullanımı etkindir.
- ✓ Sanatsal vb. ifadelerle hedefin duygularının kullanılması bir etkindir.
- ✓ Örnek olay kullanımı: Geçmişteki bir olayla bağlantı kurarak korkutmak ya da müjdelemek.
- ✓ Algı yönetimini uzun süreli bir sürece yaymak.

- ✓ Algı yönetimindeki düşünce ya da fikri hedefin kendisine mâl etmesini sağlamak. Yani kendi fikriymiş, bu sonuca kendisi kendiliğinden ulaşmış gibi düşünmesini sağlamak.
- ✓ En doğru yöntem ve teknikleri kullanmak.

Algı yönetimi –kendi başlığı altında da işlendiği üzere- hem gerçekliği saptırmak hem de ortaya çıkarmak için kullanılabilir. Tıpkı internet gibi; iyiye hizmet ederse iyi, kötüye hizmet ederse kötüdür demek mümkün görünmekle beraber, algı yönetiminin çok geniş bir mecra olduğu görülmektedir. Başka ifade ile bu konu açılacak olunursa; Bir parti liderinin devleti en iyi şekilde yönetebilecek kişi olduğuna dair halkı inandırmasındaki algı yönetimi ile eş cinselliğin fitrata uygun olmayan bir yaşayış biçimi olduğu düşüncesini kabul ettirmek veya genel ahlak kurallarından hırsızlığın kötü olduğu düşüncesini kabul ettirmek algı yönetimi açısından -kullanılan yöntemler, yaklaşımlar ve kapsamında bulunduğu disiplinler açısından- çok farklı konumdadırlar.

Psikoloji ve iletişim bilimlerinin alanında olmakla beraber özellikle “Algı yönetimi” kavramının, eğitim öğretim açısından kullandığı teknikler bu çalışmada temel alınmaktadır. Çünkü araştırmancının omurgası “Kur’an özelinde” olmasıdır. Bu minvalde Medenî âyetler özelinde olmakla beraber, Kur’an’ın tamamı; insanlara hayatın anlamını, nasıl yaşanması gerektiğini ve nasıl düşünmesi gerektiğini bildiren öğretiler ve cevaplar manzumesidir.

Bu öğretileri insanların kabul etmesi, inanması, içselleştirmesi ve tatbik etmesinde bir algı yönetimi söz konusu olsa gerek. Çünkü ikna etmek için elde var olan algının hedeflenen kişiye başarılı bir şekilde yüklenmesi söz konusudur. Bunun olmadığı var sayılsa bile, kendi görüşünü karşı tarafa aktaran bir kişi, kendi düşüncesini en mükemmel biçimde ifade etmeye çalışır. Bu durum bile algı yönetimi faaliyetinin bir sürecidir. Söz konusu davranış biçimi insanın iletişimde uyguladığı tabii bir uygulamadır. Kur’an’ın ise insanlara anlayabileceği ve algılayabileceği formda indirildiği bir gerçektir.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Yûsuf 12:2.

Bu veriler ışığında, yaratıcının Kur'an'ın içerisinde barındırdığı öğretileri insanlara aktarırken en iyi üslupla ve en iyi biçimde öğretmesi ve öğütlemesi gereklidir ki zaten Kur'an'ın üslup, söz sanatları vb. bakımlardan mükemmel olduğu, hatta bir benzerinin herhangi bir yaratılmış tarafından ortaya konulamayacağı şeklindeki meydan okuması birçok âyette beyan edilmektedir.¹⁰⁵

Bu minvalde Kur'an'da algı yönetimi olma ihtimali çok yüksek seviyededir. Ancak başta da belirtildiği üzere bu algı yönetimi hakikati ortaya çıkarmaya hizmet eden konumdadır ve araştırmada genel açıdan eğitim ve öğretim yöntemleri açısından incelenmekle beraber yeri geldikçe diğer yönlelere de değinilecektir.

Hiç şüphesiz ki Kur'an insanların zihin dünyasında ve davranış kalıplarında değişiklikler yapmaktadır. İnsanların yaşama biçimlerinde değişiklik yapmak, onlara yeni bir hayat tarzı kazandırmak hiç kolay değildir. Burada mutlaka üstün ve teknik bir eğitim/öğretim söz konusu olmalıdır ki ikna gerçekleştiği gibi içselleştirme de gerçekleşmiş olsun. Bu itibar ile Medenî âyetler özelinde muhatap kitlede yapılan eğitim/öğretim faaliyeti sürecinde uygulanan tekniklerin incelenmesi ve günümüz disiplinlerinde uygulanan algı yönetimi teknikleri ile mukayese edilerek ne oranda örtüştüğü, Kur'an'da muhatap kitleye yapılan bir algı yönetiminin olup olmadığı irdelenecektir. Bu sebeple ilk bölüm olan bu bölümdeki algı ve algı yönetimi verileri -bahsi geçen mukayese için- çalışmanın ilk referans noktasıdır. İkinci ve üçüncü bölümdeki referans noktaları da objektif bir mukayese ile değerlendirmeye tâbi tutulmakta ve bulgular sonuç kısmında değerlendirilmektedir.

¹⁰⁵ Bakara 2:23, 24.

BÖLÜM 2: HİCRET ÖNCESİ MEDİNEDE YERLEŞİK ALGILAR

Bu bölümde ilk olarak Medine hakkında genel bilgiler verilmekle beraber Kur'an açısından Medine döneminin neyi ifade ettiği incelenmektedir. İlerleyen kısımda ise Medine halkının alışlagelmiş davranış ve düşünce kalıpları, kültürleri ve düşünce yapıları çeşitli açı ve konular üzerinden ele alınarak bu topluluğun yerleşik algıları tespit edilmektedir. Şu da var ki bahsi geçen konu hem bâb açısından, hem ihtiva ettiği/kapsadığı anlam açısından çok geniş bir mecra olması hasebi ile meselelerin bütünü değil, konumuza örnek teşkil eden ve araştırmanın amacına uygun argüman niteliği taşıyan konular ele alınmaktadır.

2.1. Medine Dönemi

Bu başlık altında “Medine dönemi” kavramı, çalışmanın seyri açısından Kur'an'ın nüzûlü¹⁰⁶ ve hemen öncesindeki “yakın geçmişini”¹⁰⁷ ifade etmektedir.

Bu itibar ile literatürde bu başlık için mercek tutulacak kısımlardan birisi, Medine şehrinin; coğrafi, kültürel, sosyal, ekonomik, inançsal, nüfus ve kabileler vb. açılar iken, bir diğeri ise; Kur'an'ın nüzûl yönünden Medineliler özelinde muhatap olunan âyetlerdir. Bunlar yazında “Medenî âyetler” olarak ifade edilmektedir.

Medine döneminin açıklığa kavuşturulması hem çalışmanın sınırlarının tespiti için belirleyici iken, hem de izleyeceği yol ve anlaşılması noktasında elzemdir.

2.1.1. Medine Şehri/Ehli hakkında

Arap yarımadasının batısında, Mekke'nin kuzey bölümünde yer alan Medine şehrinin¹⁰⁸ tarihte birçok farklı isim ile anıldığı görülmektedir.¹⁰⁹ Bu

¹⁰⁶ Kur'an'ın iniş sürecinde, Medine halkı için hicret sonrası ele alınmaktadır.

¹⁰⁷ Medine halkı açısından Kur'an'ın nüzûlünden önceki dönem kastedilmektedir.

¹⁰⁸ Nebi Bozkurt, ve Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, 305.

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Kelpetin, “İslâm Öncesi Medine”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* S. 52 (Haziran 2017): 100.

isimlerin en eskisi “Serb” kökünden gelen “Yesrib” ismidir ki¹¹⁰ ismini, oraya ilk yerleşen kişiden¹¹¹ aldığı rivayet edilmektedir. “Zarar vermek”, “başa kalkmak” gibi manaları ifade eden kökten gelen “Yesrib” isminin haricinde, yüz civarında farklı isimle anıldığı görülmektedir. Bunların çok büyük bir kısmı, hicretten sonra Hz. Peygamberin ve Müslümanların vermiş olduğu isimlerdir.¹¹²

“Medine” ismini alması hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşler kelimenin kökünden hareketle ayrılmaktadır. Aramiceye göre “mahkeme yeri” veya “şehir” manalarına gelen “Medinta” kökünden evirilerek İbranicede “yöneticinin hâkim olduğu mekân” şeklinde bir kullanımı zikredilirken, Arap dilinde “Müdûn” kökünden türeyen “yerleşmek”, “ikamet etmek” gibi anlamlarda kullanıldığı ve yerleşilebilen- kale yapılabilen- her yer hakkında kullanımının uygun olduğu zikredilmektedir.¹¹³ Kur’an’da da birçok yerde, Medine şehri olarak kullanım vardır.¹¹⁴

Medine’nin bir diğer özelliği ise “Kur’an’la fethedilmiş şehir” olarak kabul edilmiş olmasıdır. Zira Mekkeli müşriklerin baskı kurması ile İslâm’ı kaliteli yaşamak ve yaymak için Medine’ye hicret eden Müslümanlara, Medine halkının hoş muamelede bulunması ve zorlama olmaksızın İslâmiyet’i kabul etmeleri hasebi ile İslâm’ın ilk başşehri unvanını da taşıyan bu şehir, Kur’an’la fethedilmiş olarak isimlendirilmiş ve iki haremden biri¹¹⁵ olarak tayin edilmiştir.¹¹⁶

¹¹⁰ Kur’an’da “Yesrib” ismi Ahzâb sûresi 13. Âyette zikredilmektedir. Bkz; “Ahzâb 33:13.

¹¹¹ Tam isim “Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil” bu şekilde geçmektedir. Bkz. Bozkurt, “Medine”, DİA, XXVIII, 305, 306.

¹¹² “Medinetülmünevvere”, “Medinetürresul”, “Dârulhicre”, “Dârulimân” vb. gibi birçok isim verilmiştir. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Bozkurt, “Medine”, DİA, XXVIII, 305, 306.

¹¹³ Bozkurt, “Medine”, DİA, XXVIII, 305, 306.

¹¹⁴ “Münafıklar, kalplerinde çürüklük bulunanlar ve Medine’de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevk edeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar, Allah’ın rahmetinden uzaklaşmış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler.” “Ahzâb Sûresi 33:60-62.

¹¹⁵ Zekiyüddin Abdulazim el-Münziri, *İmam Münziri Sahih-i Müslim Muhtasarı Ve Tercümesi*, çev. Harun Yıldırım, ve Rabbani Sağlam (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 379.

¹¹⁶ Bozkurt, “Medine”, DİA, XXVIII, 305, 306.

Mekke'ye kıyasla daha verimli arazi ve koşullara sahip olan Medine, Mekke'ye oranla nüfusu daha az bir bölge idi. yerleşik, düzenli bir şehirden ziyade verimli hurma bahçelerinin içlerinde seyrek sayıda bulunan evlerden oluşmaktaydı. Özellikle şehrin güney kısmında verimli topraklar ve çok sayıda temiz su kaynakları bulunmaktadır. Bu nedenle hurma dışında da birçok ürün yetişebilen Medine, Arap yarım adasının ziraat merkezi sayılmaktadır.¹¹⁷ Ziraat konusunda Mekke'yi geride bırakırken, ticaret konusunda Mekke'den daha geride kalmış ve bölgesel bir ticarete sahiptir.

Etnik unsurlar açısından değerlendirildiğinde ise kozmopolit bir yapı söz konusudur. Kabileler halinde varlık gösteren bu toplulukta, içinde Mekke'den hicret eden Müslümanlar dışında; Yahudiler, Araplar ve Hristiyanlar yaşamaktadır. Bunların bir kısmını "Benî Kurayza"¹¹⁸, "Nadîr"¹¹⁹ ve "Kaynuka"¹²⁰ başta olmak üzere yirmi civarını Yahudi kabileleri oluştururken¹²¹, "Evs"¹²² ve "Hazrec"¹²³ gibi yarımadanın güneyinden gelen Arap kabileleri, sayı olarak –Yahudi kabilelerine kıyasla- azınlık olmaktadır. Bu gruplara ilave olarak Hristiyan nüfus ve Mekke'den hicret eden Müslümanlar da eklenince, şehrin nüfusu tamam olmaktadır.¹²⁴

Ekonomik açıdan, Yahudi kabileler ziraatla uğraşmanın yanında ticaret ve sarraflık yapmaktaydılar. Arap kabileleri ise ticaretin yanında tıpkı Yahudiler gibi ziraat ile uğraşmaktaydılar. Esasında şehre Yahudilerden sonra gelen ve kardeş kabile olan Evs ve Hazrec'ler ekonomik ve siyasi açıdan Yahudilerin himayesinde çalışmakta idiler. Ancak bir müddet sonra hem ekonomik hem de siyasi açıdan

¹¹⁷ Mahmut Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine," 98.

¹¹⁸ Daha fazla bilgi için bkz; Casim Avcı, "Kurayza (Benî Kurayza)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 431, 432.

¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz; Nadir Özkuyumcu, "Nadîr (Benî Nadîr)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 275, 276.

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz; Casim Avcı, "Kaynukā' (Benî Kaynukā')", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 431, 88.

¹²¹ Mahmut Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine", 104.

¹²² Hüseyin Algül, "Evs (Benî Evs)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 541, 542.

¹²³ Mekkeli Müslümanları Medine'ye davet eden kabiledir. Aynı zamanda Evs kabilesiyle kardeştir. Geniş bilgi için bkz; Ahmet Önkâl, "Hazrec (Benî Hazrec)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 143, 144.

¹²⁴ Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine," 106, 107.

üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Sonraki dönemlerde ise Yahudi kabilelerin müdahalesi ile birbirleri ile uzun yıllar savaştıkları bilinmektedir.¹²⁵

Müslümanlığın Medine'ye gelmesi ise, savaşan iki kardeş –Arap- kabileden Hazrec'in Mekkelilerden destek olmalarını istemek için Mekke'ye gelmeleri ve olumsuz cevap almaları sonucunda, Hz. Peygamberle görüşüp biat ederek Müslüman olmaları ve kabilelerine de telkinde bulunmalarına dayanmaktadır.¹²⁶

2.1.2. Kur'an Özelinde Medine Dönemi Hakkında

Medine dönemi Kur'an açısından ele alındığında, hiç şüphesiz Medine halkının birinci dereceden muhatap kitle olduğu âyetler söz konusu olmaktadır. Bu âyetler “Medenî âyetler” olarak isimlendirilmektedir. Medenî âyetler, konu bakımından olduğu gibi hitap ettiği kitle bakımından, içerik bakımından ve üslup bakımından Mekke'de inen/Mekkî âyetlerden ayrılmaktadır. Çünkü Mekke halkının çoğunluğu Arap ve putperestken, Medine halkının çoğunluğu Yahudi, haricinde ise Hristiyan unsurlardan oluşmaktadır. Hatta Medine için ırksal ve inançsal¹²⁷ çeşitliliğin dışında “Münafık” olarak isimlendirilenler için de, Kur'an'ın hitap ettiği topluluk olarak ayrıca parantez açmak mümkündür.

Müslümanların Medine'ye yerleşmesinden başlayan süreçte güçlenmeleri, savaşlarda galip gelmeleri, sayı olarak hızla artmaları gibi nedenlerden dolayı düşman gruplar ya da şahıslar tarafından kalben iman etmemekle beraber, iman etmiş gibi görünerek Müslümanların arasında bulunanlar vardı. Bu kimseler Kur'an'ın tabiri ile münafıklardı.¹²⁸ Bu şahıslar hakkında haber veren birçok âyet grubu Medine'de nâzil olmuştur.¹²⁹

¹²⁵ Hüseyin Algül, “Evs (Benî Evs)” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 541, 542.

¹²⁶ Ahmet Önkal, “Hazrec (Benî Hazrec)” ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 143, 144.

¹²⁷ Arap, İsrail oğulları veya putperest, Yahudi gibi.

¹²⁸ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 79, 80.

¹²⁹ Bakara 2:8, 13, 20, 77.

Bu ve bunun gibi birçok açıdan âyetler Mekkî ve Medenî olarak ayrılmaktadır. Ancak söz konusu bu ayrışmada literatür incelendiğinde sınıflandırma farklılıklarının olduğu, bir diğer ifade ile Medenî âyetlerin tespit ve tayininde ihtilafların olduğu görülmektedir. Söz konusu ihtilafların müsebbibi olan tasnifleme faaliyeti; zaman açısından, mekân açısından ve hitap olunan topluluk açısından olmak üzere üç kısımda varlık bulunduğu görülmektedir.

Zaman mefhumu kıstas alınarak âyetlerin Mekkî ya da Medenî olarak sınıflandırılması, bazı âlimlerin kabul ettiği bir uygulama biçimidir. Bu tasnife göre hicretten itibaren veda haccını da kapsayan zaman aralığında nâzil olan bütün âyetler Medenî âyetler olarak kabul edilmektedir. İlgili görüşe göre, bu zaman diliminde inen âyetlerin mekânsal anlamda nerede nüzûl olduğunun sınıflandırmaya ittibası açısından bir önemi yoktur. Hepsi Medenî sûre/âyet olarak değerlendirilmektedir.

Mekan mefhumu baz alınarak sûre veya âyetlerin bu ölçüye binaen sınıflandırılması, bazı âlimler tarafından kabul gören bir ayrımdır. Bu sınıflandırmaya göre âyetlerin hicretten önce ya da sonra nâzil olmasının tasnif açısından bir önemi yoktur. İlgili görüşün savunduğu çerçeveye göre, Mekke ve yakınında bulunan bazı bölgelerde¹³⁰ inen âyetler Mekkî, Medine ve yakın bölgelerine¹³¹ inen âyetler, Medenî sûre/âyet olarak isimlendirilmektedir.¹³²

Muhatap kitle temel alınarak tasnife gidilmesinde ise Mekke halkına hitap eden sûre ya da âyetlere Mekkî, Medine halkına hitap eden sûre ya da âyetlere de Medenî âyetler olarak taksimat yapılmaktadır. Bu itibar ile ilgili taksimatı kabul eden âlimlerce; âyetlerin başında “Ey insanlar” şeklinde hitap ibaresi bulunan sûre/âyetler Mekkî görülürken, “Ey iman edenler” şeklinde hitap lafzı yer alan sûre/âyetlerin Medenî olduğu doğrultusundaki görüş literatürde yer alan bilgiler arasındadır. Ancak bu görüşün kabul edilirlilik açısından onaylanmadığı

¹³⁰ Hudeybiye, Arafat ve Mina gibi.

¹³¹ Bedir, Uhud vb.

¹³² Mesut Okumuş, “Kur’an’ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler Üzerine”, *Eskiye* S. 27 (Kasım 2013), 13.

görülmektedir. Buna sebep olarak, bazı âyetlerin bu tasnife uymadığı hatta ters düştüğü gösterilmektedir.¹³³

Âyetlerin Kur'an'daki konumlarının tevkiye olma konusunda görüş birliği var iken, aynı durumu sûrelerin konumları ya da sıralamaları için söylemek mümkün değildir. Bu konuda bir kısım âlimler sûrelerin yerlerinin tevkiye olduğunu savunurken, aksi yönde görüş bildiren âlimlerde vardır. Hatta bu görüşlere, sûrelerin bir kısmının tevkiye bir kısmının ise tevkiye olmadığı şeklindeki görüşü de ilave etmek mümkündür.¹³⁴

Bu itibarla sûrelerin konumu hakkında ihtilaflar söz konusu iken, Mekkî ya da Medenî olmaları noktasında kesinliğin olması pek mümkün görülmemektedir. Nitekim Medenî sûrelerin tespiti konusundaki tasnif farkı da bu görüşü desteklemektedir. Bu konuya Kur'an'ın ortalama üç-beş âyetlik kısımlarla indiği ve her inen âyet topluluğunun da farklı sûrelere mensup olduğu¹³⁵ bilgisi ve yazın taramasındaki bilgilerin de bu paralellikte olduğu sonucu eklenirse, Kur'an'daki sûre ya da âyetlerin “Mekkî ve Medenîlik” açısından salt bir tespitlemenin yapılmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'daki sûre ya da âyetlerin Mekkî ve ya Medenî olmaları noktasındaki tespitte bazı Müfessirler sahabe ve tabiin görüşlerini temel almaktadırlar. Çünkü özellikle sahabeler, Kur'an'ın nüzûl sürecinin hiç şüphesiz canlı şahitleridirler.¹³⁶ Tabiinler ise sahabedeki bu salt bilgiyi kendinden sonraki nesillere aktaran kuşak olması hasebi ile bu konudaki sahabe ve tabiin görüşleri elzemdir.

¹³³ Bazı âyetler Medenî olmasına rağmen “ey insanlar” hitabı yer almaktadır. Bkz; Bakara 2:21; Nisâ 4:1.

¹³⁴ Okumuş, “Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler Üzerine,” 10.

¹³⁵ İnen âyet grupları Hz. Peygamber tarafından söylenilen bölümlere vahiy kâtipleri tarafından konulmaktadır.

¹³⁶ Bu konuda Hz. Ali'nin hangi âyetin ne zaman indiği hakkındaki dikkat çeken söylemi örnek teşkil etmektedir. Bkz. Muhammet Asım Köksal, *İslâm'da İki ana Kaynak Kitap ve Sünnet* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 44.

Sıra No	SÛRE ADI	MUSHAFTA	ÂYET SAYISI
1	BAKARA	2. SÛRE	286
2	ÂL- İMRÂN	3. SÛRE	200 ÂYET
3	AHZÂB	33. SÛRE	73 ÂYET
4	MÜMTEHİNE	60. SÛRE	13 ÂYET
5	NİSÂ	4. SÛRE	176 ÂYET
6	ZİLZÂL	99. SÛRE	8 ÂYET
7	HADÎD	57. SÛRE	29 ÂYET
8	TALÂK	65. SÛRE	12 ÂYET
9	BEYYİNE	98. SÛRE	8 ÂYET
10	HAŞR	59. SÛRE	34 ÂYET
11	NÛR	24. SÛRE	64 ÂYET
12	MÜNÂFİKUN	63. SÛRE	11 ÂYET
13	MÜCÂDELE	58. SÛRE	22 ÂYET
14	HUCURÂT	49. SÛRE	18 ÂYET
15	TAHRÎM	66. SÛRE	12 ÂYET
16	TEGÂBÜN	64. SÛRE	18 ÂYET
17	SAF	61. SÛRE	14 ÂYET
18	CUM‘A	62. SÛRE	11 ÂYET
19	FETH	48. SÛRE	29 ÂYET
20	NASR	110. SÛRE	3 ÂYET
21	MÂİDE	5. SÛRE	120 ÂYET
22	ENFÂL	8. SÛRE	75 ÂYET
23	TEVBE	9. SÛRE	129ÂYET
24	MUHAMMED	47. SÛRE	38 ÂYET
25	HACC	99. SÛRE	8 ÂYET

(Tablo 1. Medenî sûreler)

Diğer bir açıdan ise bazı müfessirlerin ilgili konuda sahabe ve tabiin görüşlerinin yanında sûre ve âyetlerin üslup, ihtiva ettiği mana, işlenen konu gibi çeşitli açılardan istifade ederek “Mekkî” ve “Medenî” sûreleri tespit yoluna gittikleri görülmektedir. Bununla birlikte bu âlimlerin bir kısmının;

- ✓ İçinde secde âyeti bulunan sûrelerin hepsi Mekkî’dir.
- ✓ Bakara sûresi hariç Peygamber kıssalarının anlatıldığı bütün sûreler Mekkî’dir.
- ✓ İçinde had ve miras konuları bulunan bütün sûreler Medenî’dir.

Gibi birçok sınıflamaya gittikleri görülmektedir.

Ayrıca Medenî olarak kabul edilen bazı sûrelerde birkaç âyetin Mekkî, ya da Mekkî olarak kabul edilen bir sûrenin, birkaç âyetinin Medenî âyet olduğu durumlarda söz konusudur. Medenî sûre ve âyetler konusunda bu teknik bilgilerin verilme sebebi, çalışmanın “Medine dönemi” ya da diğer deyişle “Medenî âyetler özelinde” olması hasebiyledir.

Bu itibar ile çalışmanın sınırlarının somut olarak belirlenmesi açısından birçok kaynaktan yararlanmakla beraber Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA) temel alınarak belirlenen ve aşağıdaki tabloda gösterilen Medenî sûreler çerçevesinde çalışma yürütülmektedir.

2.2. İnanç Alanında Medine Halkının Yerleşik Algıları

Bu başlık altında Medine halkından olan Yahudi ve putperest Arap toplumun, inançları betimlenmektedir. Sahip oldukları inanç ve uyguladıkları dini ritüellerin tespitinden sonra bu dogmaların onlar için neler ifade ettiği, nasıl anlamlandırdıkları ve bu konulardaki algılarının neler olduğu gün yüzüne çıkarılmaktadır.

2.2.1. İlâh Algısı

Evs ve Hazrec gibi köken bakımından Arap olan kabilelerin, inanç bakımından ilâh algılarının putperestlik olduğu aşikârdır. Putperestlik kavramına bakıldığında, İslâm dini açısından şirk/ortak koşmak olarak kategorize edilmektedir. Mahiyeti konusunda ise bir ilâhı kabul etmekle beraber, yapmış

oldukları putları kendileri ile Allah arasında bağlantı kuran, küçük ilâhlar olarak nitelemektedirler. Bu topluluğa göre; Allah yeri ve göğü yaratan olmakla beraber, kendilerinin doğrudan bağlantı kuramayacakları bir ilâh olarak tanımlanmaktadır.¹³⁷

Bu inanç sisteminin aslına bakılacak olunursa, Yesrib'e ismini veren ve kurucusu olarak kabul edilen, Medine Araplarının atalarının soyunun, Hz. Nûh'a dayandığı ve tevhit inancına sahip/Müslüman oldukları bilinmektedir. Ancak sonradan Nemrut'un telkinleri ile putperestliği benimsedikleri Taberî gibi kaynaklarda yer almaktadır.¹³⁸

Arap yarım adasına putperestliğin gelmesi konusunda ise; Hz. İbrahim'den sonra bazı Arapların hicaz bölgesinden ayrılırken, o bölgeden bir taş alarak yanlarında götürdükleri ve uzaklarda iken dahi sanki Kâbe'de tavaf ediyormuş gibi bu taşta tavaf etmeleri, inançlarının değişimine zemin hazırlamıştır. Bir sonraki safha açısından, Amr b. Luhay isimli bir şahsın Suriye civarından getirdiği insan sûretindeki kırmızı akik taşını Kâbe'nin yanına koyması kaynaklarda geçmekte ve Arap yarımadasında putperestliğin böyle başladığı ifade edilmektedir.¹³⁹

İlâh algıların da tutarsızlıklar görülen bu topluluk, Allah'ı en büyük ilâh olarak tanımaktadır. Ancak gücünde sınırlılıklar varmış gibi eksik sıfatlarla nitelemekten de geri durmamaktadırlar. Kendilerine özel put edinmelerindeki mantık, Allah'ın kendilerini tanıyamama düşüncesinden kaynaklanmakta ve bu sebeple ortaklar koşmaktadırlar. İlâh tasavvurlarına bakıldığında, yaratılmış/insan vasıfları çokça görülmektedir.¹⁴⁰

İnsan tasavvuru ile ilâh algılarının diğer yönü ise Allah'ı cinlerle ya da meleklerle evli olarak görmeleri ve daha da ötesinde melekleri, Allah'ın kızları

¹³⁷ Mustafa Sinanoğlu, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 193, 194.

¹³⁸ Akt. Mustafa Safa, "Hicret Öncesi Medine'de (Yesrib'de) Sosyal Ve Dini Hayat" *Toplum Bilimleri Dergisi* 6, S. 12 (Temmuz-Aralık 2012): 201.

¹³⁹ Safa, "Hicret Öncesi Medine'de (Yesrib'de) Sosyal Ve Dini Hayat," 200, 201.

¹⁴⁰ Safa, Mustafa Safa, "Hicret Öncesi Medine'de (Yesrib'de) Sosyal Ve Dini Hayat," 204, 205.

olarak görmeleridir.¹⁴¹ Öte yandan melekleri de tanrısal özelliklerle vasıflandırmış, hatta putlarını kendi hayallerindeki melek sûretlerinde inşa ederek onlara tapınmışlardır.¹⁴² Kendilerince hem melekleri bir parça ilâh olarak görmeleri hem de –kendilerince aşağılık olarak gördükleri- dişil cinsiyetle nitelemeleri mantığa oldukça ters gelmektedir.

Medine’de yaşayan ve diğeri bir zümre olan Yahudilerin ilâh algısı ise monoteist bir inanç olarak kabul edilmekle beraber, kendilerine özel bir ilâh algısına sahiptirler. Yaratıcıyı sadece Yahudi olanların ilâhı olarak görmekle beraber, monoteist inanç sistemlerinin ardında -tıpkı putperestler gibi- şirk unsurları içeren bir ilâh algısına sahip oldukları görülmektedir. Bu düşüncenin kaynağı olarak Tevrat’ta geçen ifadeler ön plana çıkmaktadır. Esasında Yahudilerin ısrarla vurguladıkları ve savundukları ilâh algısı bir tek ilâhtır. Tevrat’ta iki yerde geçen on emrin ilki Yahova’dan başkasının rab edinilmemesidir.¹⁴³ Yahova’nın sıfatları konusunda onu kimsenin göremeyeceği,¹⁴⁴ dua edenlere yakın olduğu,¹⁴⁵ bir olduğu ve ondan başka ilâhın olmadığı,¹⁴⁶ ezeli ve ebedî,¹⁴⁷ adaletli,¹⁴⁸ münezzeh,¹⁴⁹ kadir¹⁵⁰ ve merhametli¹⁵¹ olduğu Tevrat’ın muhtelif yerlerinde haber verilmektedir. Bununla beraber yine aynı kaynağın birçok bölümünde bir taht üzerinde olduğu,¹⁵² kıskanç olduğu,¹⁵³ gökten insanları izlediği,¹⁵⁴ öç alıcı ve gazapla dolu olduğu,¹⁵⁵ gazabının bazen sebepsiz olarak alevlendiği¹⁵⁶ ve merhametten ziyade gazap tanrısı olduğu¹⁵⁷ yazmaktadır. İsrail oğullarına karşı babalık konumunda olduğu,

¹⁴¹ Karaman vd., Kur’an Yolu Türkçe meal ve Tefsir, C. 3, s.410.

¹⁴² Karaman vd., Kur’an Yolu Türkçe meal ve Tefsir, C. 5, s.169, 170.

¹⁴³ *Kitabı Mukaddes*, İstanbul: Kitabı mukaddes şirketi, 2003, Çıkış 20: 2,3; Tesniye 5.

¹⁴⁴ Çıkış 33:20.

¹⁴⁵ Mezmur 145:18.

¹⁴⁶ Tesniye 4:35.

¹⁴⁷ İşaya 41:4.

¹⁴⁸ Tesniye 32:4

¹⁴⁹ I. Samuel 2:2.

¹⁵⁰ Tekvin 17:1,2.

¹⁵¹ Mezmur 136.

¹⁵² İşaya 6:1.

¹⁵³ Nahum 1:2.

¹⁵⁴ Mezmur 33:13-15.

¹⁵⁵ Hezekiel 20:33.

¹⁵⁶ Amos 3:6.

¹⁵⁷ İşaya 6:10.

gözlerinin, kulaklarının, koklama ve dokunma duyusunun, ağzının ve dudaklarının olduğu şeklindeki tasvirlerde yer almaktadır. Ayrıca dağları dolaştığı, gökte veya mabedinde oturduğu, hafif bir bulutla gezdiği, yayının ve okunun olduğu Yakup'la güreştiği ve yenildiği şeklinde eksiklik ve güçsüzlük ifade eden ibareler görülmektedir. Ayrıca İnsani vasıflar ve fiziki özellikler yüklenen ifadelerde yer almaktadır. Üzeyir Peygamberi Allah'ın oğlu olarak kabul etmeleri, melekleri Allah'ın oğulları olarak görmeleri bu düşünceyi ispat etmektedir. O halde İki topluluk için de insan vasıflı bir ilâh tasavvuru, Allah'a çocuk isnat etme gibi özelliklerin ortak olarak görülmesinin söz konusu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Peygamber Algısı

Medineli putperestlerde Peygamberlik müessesesi görülmemektedir. Bunun yerini işleyiş itibari ile putlar dolduruyor desek yanlış olmaz. Çünkü Peygamber; bir açıdan elçi, haber getiren ve ilâh ile kullar arasındaki bağlantı olarak kabul görmektedir.¹⁵⁸ Arap toplumunda ise putların fonksiyonu gereği Peygamberlik kurumuna ihtiyaç yoktur. Çünkü onlarda putlar; ilâh ile aradaki bağlantıyı kurmakla beraber –Bizzat- ilâhi özelliklerde taşımaktadır.¹⁵⁹ Ancak yine de bir Peygamber gelecek olursa Arapların zenginlerinden ve soylularından geleceğini savunmakta idiler.¹⁶⁰ Çünkü yaşam felsefeleri gereği zengin olanlar iyi, fakir olanlar kötüdür. Bu sebeple şayet bir Peygamber gelecekse (putperestlere göre) ya Arapların zenginlerinden gelmeli ya da yanında melekler gezen diğer insanlardan üstün özelliklere sahip bir kişiden gelmelidir.¹⁶¹

Yahudiler de ise kitap ehli olmaları hasebi ile Peygamberlik müessesesi mevcuttur. Yahudi kaynaklarında geçtiği üzere yaratıcıdan taşma sonucu bilgi almak birçok insanda hâsıl olsa da bu bilgide tebliğ ile görevlenmek, Peygamberliğin özelliği olarak geçmektedir. Bu kaynaklarda belirtildiği üzere

¹⁵⁸ Eldar Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3, S. 4 (Aralık 2014): 677.

¹⁵⁹ Kütükde, "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." 105.

¹⁶⁰ Bu düşünceleri ahiret inancında açıklanacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Kütükde, "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." 39,40.

¹⁶¹ Kütükde, "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." 41, 42.

birçok insan yaratıcı ile iletişime geçse de tebliğ görevi olmadığı için Peygamber sayılmamıştır.¹⁶²

Yahudilikteki Peygamberlik müessesesinde Mûsâ Peygamberin bambaşka bir yeri vardır. Zira Peygamberliğin üç dönemde incelendiği¹⁶³ odak noktasında ise Mûsâ'nın (as.) olduğu, Yahudi literatüründe mevcuttur. Bu kaynaklara göre Mûsâ'nın (as.) Peygamberliği bu müessesenin doruk noktasını teşkil etmekte ve dinin esas ve sistematığının -bir diğer ifade ile şeraitinin- bu dönemde gerçekleştiği kabul edilmektedir. Sonrasında gelen Peygamberler sadece şeriatı devam ettirmişlerdir. Son Peygamber ise Malaki olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁴

Ancak yine de bir Peygamberin gelmesi söz konusu ise bunun Yahudi toplumunun zengin ve güçlülerinden seçileceğine inanmaktadırlar. Bu düşünceleri, Hz. İbrahim ile Hz. Mûsâ arasında -diğer dünya halklarına- bazı Peygamberler gelse de Tevrat'ın verilmesi ile bu durumun ortadan kalktığını kabul etmelerine dayanmaktadır.¹⁶⁵ Diğer bir ifade ile Medine Yahudilerinin genel kanısının "Peygamberler Yahudilere gelir ve Yahudilerden gelir."¹⁶⁶ şeklindeki anlayışın üzerinde şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Talmud'a göre Peygamber olmanın şartlarından bazıları zeki, zengin ve boylu poslu olmasıdır.¹⁶⁷

2.2.3. Kitap Algısı

Putperestlikte yerleşik bir Peygamber algısından söz edilemediği gibi bağlantılı olarak kitap algısından söz etmekte mümkün değildir. Ancak yine de ilâhi kitap hakkında Yahudi ve Hristiyanlardan edindikleri ve Kur'an'ın nüzûl döneminde kullandıkları bir kitap algısının var olduğu görülmektedir. Sosyal olarak ilişkide bulundukları ve aynı yaşam alanlarını paylaştıkları Yahudi ve Hristiyanlardan (özellikle Yahudilerden) zaman içinde duyarak öğrendikleri; tek

¹⁶² Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler," 679.

¹⁶³ Mûsâ'dan (as.) önce, Mûsâ (as.) dönemi ve Mûsâ (as.) sonrası

¹⁶⁴ Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler," 682.

¹⁶⁵ Yani sonrasın da Peygamberliğin Yahudi halkına özel kılındığı kabul ediliyor. Bu düşünce "Rab dedi: *"Seninle bir anlaşma yapıyorum. Onların önünde öteki uluslararası arasında görülmemiş harikalar yaratacağım."* Şeklindeki Yahudi kutsal kitabında yer alan bu pasaja dayandırılmaktadır. Bkz; Çıkış 34:10.

¹⁶⁶ Enver Bayram, "Kur'an'da Yahudilere Lanet Edilme Meselesi", *Amasya İlahiyat Dergisi* S. 15 (Aralık 2020): 21.

¹⁶⁷ Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler," 680.

seferde inen bir kitap algıları mevcuttu. Zira onlara göre Allah tarafından bir kitap incekse kendilerinin Yahudilerden duyduğu gibi tek seferde inen ve yazılı olarak gönderilen bir kitap olmalıdır. Çünkü hayata dair birçok şeye maddesel olarak bakan bu topluma, elle tutulur bir kitap fikri daha yakın gelmekte idi.¹⁶⁸ Bu itibarla şekil yönünden ve gönderiliş yönünden yahudiler ile aynı algıya sahip olan putperest Araplar esasında ilâhî kitabı kabul etmemektedirler. Ancak sahip oldukları bu algılarının yanında eğer olacak olsa dahi Yahudilerden edindikleri bilgilerle örtüşen özelliklere sahip olması gerektiği şeklinde ikinci bir algıları da söz konusudur.

Medine toplumunun diğer kesimini oluşturan Yahudilerin kitap algılarına bakacak olursak putperestlerle paralellik arz etmektedir. Çünkü zaten onlara bu öğretilerde kaynaklık eden Yahudilerin ta kendisiydi. Bildikleri ve inandıkları dinin kutsal kitabı ile aynı yönetime sahip olmayan bir kitaba ön yargıyla bakmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü insan, -algısı gereği- hep kendi bilgilerine güvenmekte ve onlara sıkı sıkıya, var gücüyle tutunmaktadır.

2.2.4. Melek Algısı

Putperest Araplar da var olan bir melek algısından bahsetmek mümkündür. Melek olarak adlandırılan bu varlık grubundan haberdar olmaları, atalarına gelen Peygamberlerden¹⁶⁹ ve yozlaşıp bozdukları Hanif inancına ait bilgilerden edindikleri kaynaklarda yer almakla beraber, içe içe yaşadıkları ehli kitaptan da (Yahudi ve Hristiyanlar) yararlandıkları tahmin edilmektedir.¹⁷⁰

Ancak kabul ettikleri meleklerin mahiyeti konusunda tutarsız ve çarpık algıların olduğu görülmektedir.¹⁷¹ Diğer bir ifade ile melek mefhumunda herkesin kabul ettiği bir tek algıdan bahsetmek mümkün değildir. Bu minvalde -Bazı Arapların- melekleri Allah'ın kızları olarak niteledikleri bilinmektedir.¹⁷² Bu

¹⁶⁸ Hüseyinalp Kütükde, "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." 117.

¹⁶⁹ Müslüman olan atalarına gönderilen Peygamberler kast edilmektedir.

¹⁷⁰ Şuayip Karataş, "Kur'ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı", *Mütefekkir* 6, S. 11 (Haziran 2019): 110, 111.

¹⁷¹ Karataş, "Kur'ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı," 103.

¹⁷² "Yine onlar -hâşâ- "Kızlar Allah'ındır" diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor!"; Nahl 16:57.

niteleme melekleri aşağı görme olarak anlaşılmaktadır. Çünkü cahiliye Arapları kız çocuklarını bir utanç vesilesi olarak gören ve diri diri toprağa gömen bir topluluktu.¹⁷³

Diğer bir açıdan ise bazı Arap şiirlerinde “Ölüm meleği” ifadeleri ile küçümseme içermeyen melek bilincinin olduğu görülmekle beraber¹⁷⁴ bir kısım cahiliye Araplarına göre; meleklerin İlâh ile cinlerin evliliği sonucu meydana geldiğine inandıkları bilinmektedir. Ek olarak cinden maksadın melek olduğu yani meleklerle de cin dedikleri bu yüzden (onlara göre) Allah’ın meleklerle evlendiği şeklindeki algılamaları da kaynaklarda yer almaktadır.¹⁷⁵

Öte yandan meleklerle “Çölün koruyucuları”, “İdarecileri” şeklinde güven duydukları ve ilâhi vasıf yükledikleri anlaşılmaktadır. Taptıkları putları melek figüründe yaptıkları ve dişilik vasfı yükleyerek tapındıkları göz önünde bulundurulunca hem bir nevi ilâh olarak görmeleri hem de kendilerine dahi yakıştırmadıkları kız figüründe betimlemeleri algıları açısından büyük tezat ifade etmektedir.¹⁷⁶

Yahudi toplumunun melek algısına gelince meleklerle cinsiyet atfetme açısından Medine’nin cahiliye Arapları ile ortak özelliğe sahip oldukları görülmektedir. Ancak Yahudiler, melekleri putperestlerin aksine erkek olarak tasvir etmekte idiler.¹⁷⁷ Ayrıca Yahudilere göre melekler, ateşten yaratılmış varlıklar olarak kabul edilmekte ve kanatlı insan şeklinde tasvir edilmektedirler.¹⁷⁸

¹⁷³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, (Beyrut: Dâru İhya-u et-Türsü el-arabiyyü, H. 1420), C. 20, s. 223, 224.

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akt; Karataş, “Kur’ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı,” 112.

¹⁷⁵ Karataş, “Kur’ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı,” 112.

¹⁷⁶ Karataş, “Kur’ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı,” 119,120.

¹⁷⁷ Karataş, “Kur’ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı,” 111.

¹⁷⁸ Zafer Keleş, “Yahudilik’te Melek İnancı,” Yüksek Lisans Tezi., (Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019) 41.

2.2.5. Ahiret Algısı

Medineli putperestler ölüm sonrası hayatı/dirilmeyi kabul etmemekte ve ölümle beraber yok olmaya inanmaktadırlar.¹⁷⁹ Dolayısı ile bu dünyada yapılan iyi ya da kötü davranışların sorgusu ya da cezalandırılmasının yapılacağı başka bir âlemi kabul etmemektedirler. Ancak, dünyevi ve maddeci düşünen bu insanlar; yapılan iyi işlerin karşılığında, dünyada rahat ve bolluk içinde yaşayacaklarına inanmakta idiler. Biraz daha açmak gerekirse onlara göre; bir kimse iyi işler yapar ve iyi bir insan olursa yegâne ve tek yaşantısı olan dünyada zengin, saygın, sevilen ve itibar gören birisi olarak hayat sürmektedir.¹⁸⁰

Bu düşünce açısından bakılacak olunursa; o halde Mekke’de ya da Medine’de ne kadar zengin adam varsa iyi, ahlaklı, dürüst ve iyi işler yapanlar olarak nitelendirilmektedir. Fakir ve yoksullar ise kötü insanlar oldukları için, yaptıkları iyi işler nispetinde karşılık almışlardır ve bu yüzden de yoksulluk çekmektedirler şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Yahudilik açısından ahiret inancında, İslâm dini ile genel hatlarıyla benzerlikler görülmektedir. Zaman içinde değişikliğe uğrayan ahiret inancı konusunda dünya hayatından sonra bir diğer hayatın olduğu, bu geçiş döneminde kıyametin olduğu ve iyilerle kötülerin ayrıştığı bir inanış mevcuttur.¹⁸¹

Ancak cennete sadece kendilerinin gireceğine inanan Yahudiler,¹⁸² dirilişin ise sadece kutsal topraklarda yani İsrail’de ölenler için olacağını düşünmekte ve başka yerde ölenlerin cesetlerinin bir şekilde bu topraklara nakledildikten sonra diriltileceği kabul edilmektedir.¹⁸³

Hesaptan sonraki cezalandırılmada, yani cehennem konusunda ise kendilerini seçilmişler olarak görmeleri bu konuda da zuhur etmekte ve sadece

¹⁷⁹ İsrâ 17:49; Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık kılıç. ve C. Sadık Doğru (Ankara: Akçağ Basın Yayın Pazarlama A.Ş., 1988), C. 14 s. 503.

¹⁸⁰ Hüseyinalp Kütükde, "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." 39,40.

¹⁸¹ İsmail Taşpınar, "Yahudi kaynaklarına göre Yahudilikte ahiret inancı," Doktora Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2002) 249, 250.

¹⁸² Râzî, *Tefsî-i Kebîr*, 3/342.

¹⁸³ İrem Ceyhan, "Yahudi Cennet Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme", *Mesned İlâhiyat Araştırmaları Dergisi* S.10 (Güz 2019): 553.

sayılı bazı günlerde azap göreceklerine inanmaktadırlar.¹⁸⁴ Bu konunun mahiyeti açısından, dünya hayatının toplam yedi bin sene olduğu ve her bin sene için bir gün azap görüp toplamda da yedi gün azap göreceklerine dair bir görüşleri vardır.¹⁸⁵ Bu görüşün yanı sıra, Hz. Mûsâ'nın Tur dağına vahiy almak üzere çıkması esnasında geçen kırk gün sürede, kendi elleri ile yaptıkları altın buzağıya tapmaları sonucu, bu kırk gün için -bir güne bir gün oranında- yine kırk gün azap görecekları görüşü mevcuttur.¹⁸⁶ Cehennemim bir ucundan diğer ucundaki zakkum ağacının arasının kırk yıllık yol olduğu ve kendilerinin bir senelik yolu bir günde kat ederek toplamda kırk sene cehennemde kalacakları, bu konudaki bir diğer görüşleridir.¹⁸⁷

2.3. Muâmelât Alanında Medine Halkının Yerleşik Algıları

Bu başlık altında Medine ehlinin –Putperest Araplar ve Yahudiler- sosyal açıdan yerleşik algıları, belirlenmiş konular özelinde gün yüzüne çıkarılmaktadır.

2.3.1. Kadının Konumu ve Kadın Algıları

Cahiliye Araplarının “kadın” konusundaki algılarının, dönemin kendisi kadar karanlık ve kasvetli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu insanlar kadını adeta ikinci sınıf varlık olarak görmekteydiler.¹⁸⁸ Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an Yolu Tefsiri, bu insanların kadın hakkındaki düşüncelerini ifade ederken “kaşık düşmanı” şeklindeki bir benzetmeye yer vermiştir. Bu benzetme bahsi geçen dönemde kadın algısının çok karanlık olduğunu destekler niteliktedir.¹⁸⁹

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere, kadına karşı yapılan bu zulüm ve aşağılama birçok yönden gerçekleşmekte idi. bunların ilk ve en ilerisi yaşam hakkının olmamasıdır. Arap bir adamın doğan çocuğu eğer kız olursa utanç içinde kalmakta ve yüzü simsiyah olmakta idi. Bunu bir ayıp görerek çevresine bunu nasıl

¹⁸⁴ Yahudilerin bu konudaki algıları Kur'an'da direkt olarak haber verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakara 2:51; Bakara 2:54; Bakara 2:80.

¹⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe meal ve Tefsir*, C. 1, s. 148.

¹⁸⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe meal ve Tefsir*, C. 1, s. 149.

¹⁸⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, 2015), 1/398.

¹⁸⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 40.

¹⁸⁹ Bkz. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, 3/410.

açıklayacağını stresini yaşamakta ve bilinmesini dahi istememektedir.¹⁹⁰ Böyle bir durumda, bu bireylerin genelde iki yol izledikleri anlaşılmaktadır; ya kız çocuğunu -ileriki dönemlerde- hayatın her alanında geri planda bir aşağılık olarak yaşatmak ya da sessizce -bizzat kendi tarafından- öldürülerek bu utançtan kurtulmaktır.¹⁹¹

Bu davranış kalıplarının, günümüz perspektifinden çok aşırı ve inanılmaz gelmesi, geçmişteki bu toplum için bir töre ve gelenek halini almış bir yaşam şekli olması gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle kendi kızlarını öldürmeleri konusu ele alındığında¹⁹² bu davranışın ya da bu seçimin altında yatan sebepler, bu davranışın nasıl oluştuğu, mantığı ya da sistemi ortaya konmalıdır. Çünkü ne kadar saçma olsa da bir topluluk bunu benimsedi ise –yanlışta olsa- kendi içinde bir mantığının olması zorunluluk arz etmektedir.

Literatür incelendiğinde bu davranışın iki sebebi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki -az sayıda olmakla beraber- rızık korkusudur.¹⁹³ Bazı Arapların sırf rızık korkusundan bu yola meylettikleri Kur'an'da yer almaktadır.¹⁹⁴ Diğer sebep ise, Arapların kabileler arası üstünlük ve kan davası gibi savaşlarının çok olmasıdır.¹⁹⁵ Şöyle ki Erkek evlatları olunca çok sevinen Araplar için erkek evlat; savaşacak bir asker, kabilenin sayısını artıracak bir birey,¹⁹⁶ gücün ve caydırıcılığın simgesi ve övünç kaynağı gibi pek çok manaya gelmektedir.¹⁹⁷ Ancak bu savaşlar esnasında, yenilen kabilenin kadınlarının esir düşmesi ihtimalide söz konusudur. İşte burada -kendilerini namuslarına düşkün olarak niteleyen¹⁹⁸ söz konusu Araplar açısından,

¹⁹⁰ Seyfullah Aruk, "Kur'an'da kadın kıssaları," Yüksek Lisans Tezi., (Ankara Üniversitesi, 2011), 128.

¹⁹¹ Adnan Demircan, "Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", *İstem* S. 3 (Aralık 2004): 16.

¹⁹² Kendi kızlarını öldürmeleri toplumun genelinin uyguladığı bir tutum değildir. Ancak azınlıkta olsa uygulanan ve töre olarak görülen bir davranış kalıbıdır. Bkz. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, 3/480.

¹⁹³ İsrâ 17:31; Tekvîr 81:8,9.

¹⁹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, 3/480.

¹⁹⁵ Demircan, "Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti," 17.

¹⁹⁶ Demircan, "Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti," 17, 18.

¹⁹⁷ Demircan, "Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti," 18, 19.

¹⁹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, 3/410.

bir utanç ve bir zafiyet oluşmaktadır. Çünkü kadınların esir alınması, övündükleri bazı değerlerin alaşağı olması ve itibar kaybına uğramaları anlamına gelmektedir.¹⁹⁹ Bu sebeple ne kadar az kadın o kadar az ihtimal olarak bir algıları olsa gerek.

Kız çocukların öldürülmesi konusunda, olayın ilk başlangıcı olarak zikredilen, çok farklı yönde bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete göre, Kays b. Âsım et-Temîmî'yi kıskanan bir düşmanı onun kızını kaçırarak evlenmiştir. Daha sonra gelişen olaylar neticesinde, kızıdan babası ile kocası arasında bir tercih yapması istenmiştir. Tercihini kocasından yana kullanan kızına büyük öfke duyan bu şahsın, bir daha kızı olursa onu diri diri toprağa gömeceğine dair yemin etmesi ve uygulaması üzerine bu âdetin başladığı ve zaman içinde son halini almış bir âdete dönüştüğü ifade edilmektedir.²⁰⁰

İlk başlangıcı hakkında kesin bilgiye sahip olunmasa da altında yatan nedenler ahlaki yozlaşma sonucu, dünyevi menfaat ve üstünlükler uğruna bu olayı gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Uygulanışı noktasında ise; altı yaşına kadar kız çocuğuna -hiç yüzüne bakmadan-²⁰¹ müsaade edildiği ve altı yaşına basınca da babanın anneye hitaben “çocuğu hazırla dayısına götüreceğim.” dediği ve çöle götürerek önceden açtığı derin çukura atıp üzerine kum atması şeklindeki haberler yazında yer almaktadır.²⁰²

Diğer bir seçenek olan kız çocuğunun yaşaması durumunda karşılaşılaacağı aşâğılık muamelesinin derecesini, kadının mensup olduğu konumu belirlemektedir. Esasında kast sistemi gibi bir sistemin bulunmadığı bu Arap toplumunda, Yahudilerdeki gibi üstün ırk ya da seçilmişlik inancından söz etmek mümkün değildir. Ancak onlarda da kendilerine has bir üstünlüğün olduğu anlaşılmaktadır.²⁰³ Bazı Kabile reislerinin ya da kabilenin ileri gelenlerinin kızlarının kabile içindeki itibarlarının, birçok erkek üyeden üstte olması bunu

¹⁹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, 3/410.

²⁰⁰ Seyfullah Aruk, "Kur'ân'da kadın kıssaları." 128.

²⁰¹ Mecazi anlamda

²⁰² Seyfullah Aruk, "Kur'ân'da kadın kıssaları." 127.

²⁰³ Bu tutumları evlilik şartlarında mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,” 27.

doğrular niteliktedir. Fakat Bu kızlar en şanslı olan küçük bir zümre olarak görülmelidir.²⁰⁴ Çünkü toplumun tamamına yakınına daha alt unsurlar oluşturmaktadır. Bir alt grupta hür kadınlar bulunmakta ve erkeklerden daha aşağı konumda yer almaktadırlar. Ama yine de gördükleri ikinci sınıf muamelesi cariyeler kadar değildir. Çünkü cariyeler aşağılık olan kadınlar sınıfının en alt kısmını oluşturmaktadır ki değerleri hayvanlarla aynı seviye de olan bu kadınlar, tıpkı develer gibi alınıp satılan ve bir eşya gibi kullanılan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁵

Kadınların ikinci sınıf varlık muamelesi görmelerinin birçok nedeni vardır. Araplar açısından erkek çocuklar; kabilenin sayısını arttırmanın, güç simgelemenin, savaşçı olarak rol almasının yanında soyun devamının teminatı niteliğinde idi. Çünkü onlara göre soy, erkek çocuktan devam etmektedir.²⁰⁶ Bu algının bir sonucu olması muhtemeldir ki ileriki dönemlerde -İslâm'ın tebliğ edildiği yıllarda- Hz. Peygamberin erkek çocuklarının vefat etmesi üzerine, kalan kız çocuklarını görmezden gelmiş ve ona “Ebter”/“Soyu kesik” diyerek üzmeye çalışmışlardır.²⁰⁷ Yani onlara göre kız, soyu devam ettiremeyendir. Hatta isimleri anılırken dahi kullandıkları yöntemlerden birisi en büyük erkek çocukla anılmaktır. Bu tutum, soyu devam ettiren erkek çocuğun künyede anılmasının da nedeni olabilir. Ancak kız çocukları ya da kadın, bunların hiçbirisini onlara verememektedir.

Bu düşünceye dayanarak olsa gerek ki kadın, mirastan pay alamamaktadır. Çünkü geniş aile olarak da yaşayan Araplarda, baba öldüğünde aile reisliği konumuna erkek çocuk geçmektedir.²⁰⁸ Dolayısı ile bu mantık sistemine göre yaşamlarını erkek çocuğun reisliğinde sürdürecektir olan bu ailede, mirasın tek sahibi

²⁰⁴ Çünkü az sayıda kabile var ve kabile reisi ya da ileri gelenler toplumun çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

²⁰⁵ Sarıçam, *Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 40, 41.

²⁰⁶ Kevser 108:3.

²⁰⁷ Bu olayın akabinde Kevser sûresinde âyetler nâzil olarak asıl soyu kesik olanın bu yakıştırmayı yapanların kendileri olduğu haber verilmektedir. Bkz. Kevser 108:3; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, 5/701.

²⁰⁸ Birden fazla erkekte ise tıpkı künyeye ismini verdiği gibi en büyük erkek çocuk bu rolü üstlenmektedir. Bkz. Sarıçam, *Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 40, 41.

de erkek çocuktur. Kız çocuklar ve anne mirastan pay alamamaktadır.²⁰⁹ Çünkü kadının ancak erkek çocuk doğurduktan sonra aileye mensubiyeti kabul edilmektedir.²¹⁰ Bu itibarla kadının bir nebze de olsa değer kazanması, yine kendi kişilik, karakter ve davranış gibi kesbi durumlarla değil, erkek çocuk doğurabilmesi ile mümkün hale gelmektedir. Bir başka ifade ile kadının değerinin yükselmesi yine bir erkek cinsiyetine bağlı gözükmektedir.²¹¹ Bunların yanı sıra, kadın; mirasçı olamamakla beraber, bizzat mirasın kendi olabilmekte idi. Çocuğu olmayan erkek kardeş öldüğü zaman karısı diğer erkek kardeşe miras olarak kalmakta idi.²¹²

Evlilik müessesine gelince, nikâhsız yaşamının yanında birçok çeşitte evlilik türleri görülmektedir. Bildiğimiz tarzda nikâhın var olmasının yanı sıra, kadının kişilik hakları hiçe sayılarak uygulanan nikâh çeşitlerinin de oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Süreli nikâh,²¹³ iki kız kardeşle aynı anda nikâh,²¹⁴ eş değiştirmeli nikâh, asil erkek çocuğa sahip olmak için eşin başkasına sunumuyla nikâh,²¹⁵ babası ölen oğulun üvey annesi ile nikâhı,²¹⁶ başlık parasından kurtulmak için karşılıklı kız vermeli nikâh²¹⁷ gibi birçok nikâh çeşidi Arap toplumunda uygulanan nikâh çeşitleri arasında sıralanabilir.²¹⁸ Şu da var ki; bahsi geçen bu nikâh

²⁰⁹ Erkek çocuğun olmaması durumunda ise erkek kardeş ya da sülaledeki diğer erkekler almaktadır. Bkz. Sarıçam, *Hiz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 40, 41.

²¹⁰ Bu algı son bölümde işlenmektedir. Sarıçam, *Hiz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 40.

²¹¹ Kur'an onların bu algısını -bir sonraki bölümde işleyeceğimiz üzere- kullanmakta ve kadını anne figürü olarak ön plana çıkartmaktadır.

²¹² Demircan, "Cahiliye Ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh," 29, 30.

²¹³ İbrahim Kafi Dönmez, "Müt'a", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi" C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 174, 175.

²¹⁴ Demircan, "Cahiliye Ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh," 37.

²¹⁵ İstibdâ' nikâhı olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Demircan, "Cahiliye Ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh," 39.

²¹⁶ Makt ya da Dayzen nikâhı bkz. Demircan, "Cahiliye Ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh," 35.

²¹⁷ Hasan Güleç, "Şigâr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 142, 143.

²¹⁸ Sarıçam, *Hiz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 40.

çeşitlerinin hepsi, toplumun her kesiminde muteber olmayıp, genelde cariyelerle kıyılan nikâhlarda uygulandığı bilinmektedir.²¹⁹

Bildiğimiz anlamdaki normal nikâhta, boşanan kadın için her hangi bir iddet/bekleme dönemi olmazdı. Kocasını ölen kadın ise en kötü kıyafetlerini giyerek koku sürünmeden bir yıl yas tutardı.²²⁰ Genelde Hür kadınlar hür erkeklerle evlenir, cariyelerle de köleler evlenirdi. Yani evlilik eşleştirmesi asalete göre yapılmakta idi. Ayrıca kadının rızası aranmaksızın zorla kaçırımların da mevcut olduğu bilinmektedir.²²¹

Sürelî nikâh, genelde uzun yolculuklar ve savaşlar dolayısı ile meydana gelen bir uygulama olup; anne baba rızası, düğün, şahitler ve ilan gibi unsurların olmadığı, kadın ve erkeğin anlaşarak bir süreliğine evlenmelerini ifade eden nikâh çeşididir. Bu uygulamada kadının özlük hakları ve güvenceleri yok sayılmakta ve doğan çocuk annesine nispet edilmektedir.²²²

İki kız kardeşle aynı anda evlenme ve eş değiştirme gibi adetlerin yanı sıra, kadının yabancı bir erkeğe sunulması da söz konusudur. Kadının ay hâli sona erdiğinde kocası kadını daha soylu olan farklı bir erkeğin yanına yollamakta ve ondan çocuk yapmasını istemekte idi. Kadın hamile kalıncaya kadar asil adamın yanında kalmakta ve hamile kaldıktan sonra tekrar kocasının yanına dönmektedir. Doğan çocuk ise kocasına nispet edilmekte idi.²²³

Diğer nikâh çeşidinde ise Kocasını ölen kadınla, üvey oğlunun evliliği söz konusudur. Adam öldükten sonra eğer isterse üvey erkek çocuk, kıyafetlerini

23. ²¹⁹ Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,”

26. ²²⁰ Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,”

27, 28. ²²¹ Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,”

37. ²²² Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,”

39. ²²³ Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,”

kadının/üvey annesinin üzerine atarak ona sahip olabilmektedir. Şayet istemezse, erkek tarafından herhangi bir akrabanın da ona sahip olma hakkı mevcuttur.²²⁴

Bu gibi birçok sebep ve uygulamadan da anlaşılacağı üzere, cahiliye dönemi Araplarında erkek egemen bir toplum bulunmaktadır. Ancak onların bu egomanya ile yetinmeyerek daha ileri gitmekte ve karşı cinsi aşağılık ve düşük varlık kategorisine soktukları görülmektedir.²²⁵ Sahip olduğu cinsiyet yüzünden, kadını doğuştan özürlü ya da bir çeşit doğuştan hastalıklı ve ya düşük, alt sınıf ve günahkâr gibi kıymetsiz bir varlık olarak niteledikleri bir algı dünyasına sahip oldukları görülmektedir.

Medine’de yaşayan Yahudi topluluğunun kadın algısının anlaşılması noktasında, dört bin yıllık Yahudi tarihi göz önüne alındığında köklü değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin kadın algısı açısından bazen olumlu, bazen olumsuz yönde seyri söz konusudur.²²⁶

Eski ahit dönemlerindeki anlayış açısından kadının; eş, anne gibi rollerinin yanında Peygamber ve kurtarıcı gibi üstün rolleri de söz konusudur. Tekvin kitabında İbrahim, İshak gibi soy ağacının yanı sıra, Sara ve Rebeka gibi kadın ataları da zikredilmiştir. Bunların da İsrail oğullarının kurtuluşu açısından erkek atalar kadar eşit role sahip oldukları zikredilmektedir.²²⁷

Ancak daha sonraki dönemlerde oluşan dini-hukuk açısından kadının erkeklerden hatta çocuklardan dahi sonra ifade edilmiş olması itibari ile kadının ikinci sınıf görüldüğü şeklindeki yorumlamalar mevcuttur. Bu yorumlamalara göre teoride olan kadın algısı ile pratik alanda kadının konumunun zıt yönlerde olduğu ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile özellikle eski ahit döneminde kadın faal konumda iken sonraki dönemlerde yazılan dini metinlerde ikincil planda kaldığı

²²⁴ Demircan, “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,” 35.

²²⁵ Tûr 52:39.

²²⁶ Salime Leyla Gürkan, “Yahudi Geleneginde Kadın Algısı (The Perception of Woman in Jewish Tradition)”, *Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları* 8, (Ocak 2012): 1.

²²⁷ Gürkan, “Yahudi Geleneginde Kadın Algısı (The Perception of Woman in Jewish Tradition),” 3.

görülmektedir. Pratik alan açısından ise eski ahitteki kadına biçilen değerin hükmünü kaybettiği ve kadının pasif ve daha altta kaldığı zikredilmektedir.²²⁸

Yahudilerin kadın konusunda, tarih sahnesi boyunca etkileşim halinde oldukları topluluklara paralel yönde uygulamalar benimsedikleri tespit edilmektedir. Bu açıdan pers ve mısır kültürleri ile etkileşim halinde iken, kadının konumunun yükseldiği, ancak Grek ve Roma dönemlerinde ise ikinci sınıf muamelesi görmeleri bu görüşü desteklemektedir.²²⁹

Yahudi erkeklerin her sabah kadın olarak yaratılmadıkları için yaptıkları şükür duaları, ya da sonraki dönem literatürlerinde kadının cinsel anlamda doyumsuz ve akıl anlamında kıt olduğuna dair öğretiler bir tarafta dururken, yine başka dini kaynaklarda kadının aile içindeki konumu açısından; erkeği tamamlayan, çocuğu büyüten ve terbiye eden bir anne figürü çizildiği görülmektedir. Yahudi yazınında bu tarz çelişkili verilerin bulunması, etkileştiği topluluğa göre kadın figürü oluşturan bu topluluğun davranış biçimleri ile paralellik arz etmektedir.²³⁰

Genel itibari ile bakıldığında Yahudi erkekler her zaman için daha ön planda görünmektedir. Bir Yahudi erkek için dini zorunluluk olarak evlenmesi, soyunu erkek çocukla devam ettirmesi ve aile olması esastır. Geniş aile yapısı söz konusu olan Yahudiler, erkek çocuğa önem vermekle beraber erkek çocukları olmadığında yeni eşler alarak erkek çocuğuna sahip olmaktadır. Soyun devamı ve erkek çocuğa sahiplik, önem sırası olarak en üstlerde yer işgal etmektedir. Şayet erkek çocuğu olmadan bir Yahudi ölürse ölenin erkek kardeşi kadınla evlenmektedir. Buna sebep teşkil etmesi açısından, ölenin soyu kardeşinin vasıtası ile de olsa devam etmesi şeklinde açıklanmaktadır.²³¹

Evlilik açısından ve erkek çocuğa biçilen değer ortaya çıkarırken diğer bir cinsiyet olan kadını arka planda tutarak ikinci sınıf konumuna sokmak

²²⁸ Gürkan, “Yahudi Geleneginde Kadın Algısı (The Perception of Woman in Jewish Tradition),” 9, 10.

²²⁹ Gürkan, “Yahudi Geleneginde Kadın Algısı (The Perception of Woman in Jewish Tradition),” 11.

²³⁰ Gürkan, “Yahudi Geleneginde Kadın Algısı (The Perception of Woman in Jewish Tradition),” 13, 14.

²³¹ Eşmeli İsmet ve Muhammet İsmail Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı.” *Hitit İlâhiyat Dergisi* 7, S.1 (Haziran 2020): 80, 81.

putperestlerde olduğu gibi Yahudilerde de kendine özgü biçimde seyrettiği anlaşılmaktadır.

Bu düşünce evlilik süreci içinde görüldüğü kadar, boşanma açısından da hissedilmektedir. Boşama yetkisi erkekte olmakla beraber genel de boşanma alışkanlıkları putperestlerdeki gibi yaygınlık kazanmamıştır. Bu davranış biçimi soyun devamı için ailenin önemiyle ilişkili olsa gerek. Ayrıca boşama eylemi bazı şartlara bağlanmaktadır. Bunlardan ilki kadının soyun devamını tesis eden erkek çocuğu doğramamasıdır ki bu sebep, genelde birden fazla evlilik ve cariyelerle çözüme kavuşturulmaktadır. Ama yine de erkeğin böyle bir hakkı vardır. Diğer şartlar arasında kadının erkeğin ihtiyacını -cinsel anlamda- giderememesi, aldattığından şüphe duyulması, erkeğin malından –izinsiz- tasarrufta bulunması, kadının sesinin komşular tarafından duyulması²³² ya da artık –kadının- kocasının hoşuna gitmemesi halinde -kocasının, kadın için-boşanma belgesi hazırlanmaktadır. Bu belge olmadan başka hiç kimseyle evlenemeyen kadının aynı durumlara maruz kalmasında herhangi bir boşama hakkı yoktur. Çünkü kadın erkeğin malı olarak görülmektedir. Ayrıca kocası tarafından boşanan kadının namusu lekelenmiş olarak görülmektedir.²³³

Boşanma konusunda ve kadının ikinci sınıf olması konusunda putperest Araplarla bir takım ortak özelliklere sahip olan Yahudi toplumu –tamamen örtüşmese de- miras konusunda da kesişim alanına sahiptir.

Şayet Yahudi bir baba ölürse mirasının hepsini erkek çocuğu almaktadır. Anne ya da kız çocuğu bu durumda miras hakkına sahip değildir. Bu durumda da arka planda kalan Yahudi kadınları/kızları putperestlere göre biraz daha iyi konumdadırlar. Çünkü Yahudilerde erkek çocuğun olmaması durumunda miras kız çocuğa intikal etmektedir.²³⁴

Aynı coğrafyada yaşayan insanların; kültür, sosyal hayat, hukuk, örf ve âdet gibi birçok açıdan birbirlerinden etkilenmeleri olağandır. Medine şehrinde beraber

²³² Yahudi yasaları gereği kadın sesini başka erkeklerden gizlemeli evde konuşurken bile yan komşuya duyurmadan konuşmalıdır. Aksi halde boşanma sebebidir. Bkz. Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı,” 80-85.

²³³ Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı,” 81-82.

²³⁴ Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı,” 84.

yaşayan Arap ve Yahudi etnik unsurların; özellikle kadın algısı ve bu algılarının pratik hayattaki karşılıklarının birbirlerine benzemeleri konusunda, kimin kimden etkilendiği tespit edilemese de bir etkileşimin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifade ile bahsi geçen etnik unsurların her ikisinin de kadın cinsiyetini aşağılık ve ikinci sınıf olarak gördükleri açıktır.

Buna sebep olarak erkek cinsiyetinin yükseltilmesi gösterilebilir. Çünkü her iki toplumda da meselenin merkezinde erkek üstünlüğü yer almaktadır. O halde iki toplulukta da algısal anlamda düşünüldüğünde yaratılıştan sahip olunan üstünlük algısına dayalı bir kast sisteminden bahsedilebilir.

Yahudi toplumu açısından bu düşünce incelendiğinde zaten kendilerini seçilmiş olarak görmekte ve diğer toplumlara kıyasen soyları itibari ile üstün olduklarını düşünmekte. ²³⁵ Kendi soyları içinde ise erkeklerin kadınlardan üstün olduğu düşüncesi ilk insanın yaratılmasına kadar gitmektedir. ²³⁶ Kutsal kitapları açısından da hukuk, ibadet vb. açılardan muhatapın erkek olduğu görülmektedir. ²³⁷ Bu bilgi ve algılara sırtını yaslayarak pratik alanı daha da ileri götürdükleri ve sonucunda “kadın erkek karşısında kıymet olarak daha aşağıdır.”, “kadın ikinci sınıf bir varlıktır.” Şeklinde algılamaya sahip oldukları ve çıkış noktasının da cinsiyete dayalı bir pozitif ayrımcılık olduğu anlaşılmaktadır.

Arap toplumu açısından kast sistemi algısı ele alındığında, Yahudiler gibi kökeni ilk yaratılmaya dayanması gibi ya da dini bir öğreti olması şeklinde bir dayanak söz konusu değildir. Dünyada mal ve çocuk sahibiysen tanrılar tarafından sevilen iyi birisin felsefesinden, erkek çocuğun gücü ve üstünlüğü temsil etmesinden hareketle ve kadının bu düşünce sisteminde yeri olmaması dolayısı ile değersizleştirme algısına gittikleri görülmektedir. ²³⁸

²³⁵ Salime Leyla Gürkan “Yahudilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 188-191.

²³⁶ Asife Ünal, “Yahudi Gelenğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 17 S. 2 (Aralık 2017): 111, 112;. Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı,” 79, 80.

²³⁷ Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı,” 80, 81.

²³⁸ Hüseyinalp Kütükde, “Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi).” 39, 40.

Esasında bahsi geçen yanlış kadın algısının temelinde yanlış “erkek algısı” ya da yanlış “cinsiyet algısı” olması da akla gelmektedir. Bu açıdan ilk sorun erkek cinsiyetinin haddinden fazla yüceltilmesi diğeri ise iki cinsiyetin birbiri ile yanlış mukayese edilmesi olabilir. Yani iki cinsiyetin birbiri ile yarışdırılması olarak da ifade edilebilir. Yaşam koşullarındaki ihtiyaç dâhilinde en çok erkek işe yarıyorsa, o halde erkek kadından daha üstün algısı da olabilir. İki topluluk açısından da örnek verilirse; Araplar kabile savaşları yapmaları nedeni ile savaşabilme ve güç özelliğine sahip olan erkek cinsiyete ihtiyaç duymaktadır.²³⁹ Bu ihtiyaç hâli varlığını sürdürebilme ya da ölme oranındadır. Kendilerini üstün ve seçilmiş olarak gören Yahudi toplumu açısından ise soyu devam ettirmek; yaşam felsefesi ve dini zorunluluktur. Soyun erkekten geldiği ise dini bir dogmadır. O halde üstünlüğe sahip olarak yaşamak için ve soyun devamı en elzem ihtiyaç erkek cinsiyetidir.²⁴⁰ Kadın cinsiyeti ise bu ihtiyaçlara cevap verememektedir. O zaman “Cevap verebilen cinsiyet, cevap veremeyen cinsiyetten üstündür” şeklinde algılamanın olabileceği ortaya çıkan sonuçlardan birisidir.

2.3.2. Alkol Tüketimi Üzerine Sahip Oldukları Algılar

Toplumların giyim-kuşam, yeme-içme gibi alışkanlıkları hiç şüphesiz onların yaşam tarzları hakkında veriler sunmaktadır. Çünkü bu alışkanlıklar, süreç içerisinde elde ettikleri gelenekleri olarak hayatlarında yer bulmaktadır. Bu itibarla toplumdaki bu tarz edinimler, toplumsal algıların bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların gelenek olarak addettiği bu alışkanlıklar ya da yaşam koşulları; onların düşünce yapılarına, psikolojik durumlarına, hatta karakterlerine kadar etkileyebilmektedir.²⁴¹ Örneğin ekvatorial bir coğrafyada yaşamını sürdüren birinin iklim ve coğrafya kaynaklı olarak ince kıyafetler ve terlik giyme alışkanlıkları yüksektir. Ancak kutuplarda yaşamını sürdüren bir insan için böyle bir giyim

²³⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 162, 163.

²⁴⁰ Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı,” 81.

²⁴¹ Mustafa Karnibüyük, “Montesquieu’nün İklim Teorisi”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 S. 2 (Aralık 2018): 243.

tarzından bahsetmek mümkün değildir. Aksine kalın kıyafetlerin yanında ren geyiği derilerinden yapılan kıyafet ve ayakkabılar tercih edilmekte ve kat kat giyinmektedirler. Böyle belirgin coğrafyalarda yaşamak kimi zaman insanların ten rengine kadar etkilemekle beraber psikolojik anlamda da aynı tesiri görmek mümkündür.²⁴² Güneşin ve açık havanın berraklığına kapılan insan daha sıcakkanlı ve ılıman olarak davranış sergilerken; soğuk, kapalı havalı ve zorlu coğrafyalarda yaşayan insanlar, daha sert mizaçlı ve daha soğuk bakışlı olabilmektedir. Bu konuda literatürde oldukça fazla çalışma mevcuttur.²⁴³

O halde yeme içme alışkanlıkları dâhilinde bulunan alkol tüketiminin de toplumun algı ve psikolojik durumu hakkında bize bilgiler sunması tabii gözükmemektedir.

İçki, “İçilebilen” anlamına gelmekle beraber terimleşmiş olması hasebi ile Türk dil kurumuna göre, içinde alkol bulunan içecek olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁴ Arap dilinde buna karşılık gelen “meşrubat” kelimesi, genel anlamda içeceklere verilen ismi karşılayan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁵ Bununla beraber Arapçada sarhoş edici içeriğe sahip olan içeceklerin kavramlaşmış hallerinden birisi –ki Kur’an’ın da kullanımı söz konusudur.²⁴⁶ “Hamr” kelimesidir.²⁴⁷ Bu kelime olumsuz anlam taşımakla beraber alkollü içeceklere verilen genel ismi ifade etmektedir. Ancak Pratik hayatta, içki çeşidi olan şarap için özel kullanımı da söz konusudur.²⁴⁸

²⁴² Ekinci Mine, Ayşe Okanlı, ve Derya Gözüağca, “Mevsimsel Depresyonlar Ve Başetme Yolları”, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 8 S. 1 (Şubat 2010): 109-112.

²⁴³ Montesquieu’nun iklim teorisi, İbn Haldun’un coğrafi determinizmi savunulan düşüncüyü destekleyen akımlar olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgiler için adı geçen çalışmalara bkz. Şahin Cemalettin ve Rauf Belge, “İbn Haldun’da Coğrafi Determinizm.” *Akademik Bakış Dergisi* S. 57 (Eylül-Ekim 2016): 440; Karnibüyük, “Montesquieu’nün İklim Teorisi,” 243; Gökhan Fırat, “Yaşar Kemal’in Romanlarında Coğrafyanın Etkisi (Bir Ada Hikâyesi 1-3, İnce Memed 1-4, Akçasazın Ağaları 1-2),” Yüksek Lisans Tezi., (Trakya Üniversitesi, 2010), 10.

²⁴⁴ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İçki ne demek? TDK Sözlük Anlamı”.

²⁴⁵ Kadir Güneş, "meşrubat", *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010, 624.

²⁴⁶ El-Bakara 2:219.

²⁴⁷ Râzî, *Tefsîr-İ Kebîr*, 5/112.

²⁴⁸ Güneş, "Hamr", “Arapça-Türkçe Sözlük”, 363.

Filolojik olarak değinilen içki, şarap ya da alkol olarak ifade edilen “Meşrubat” esasında meyve ya da tahıllardan mayalanma yolu ile meydana getirilen bir içecektir ki kaynaklarda geçtiği üzere kökeninin, insanlık tarihinde oldukça eskilere gitmekte olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁹ Öyle ki, Hz. Âdem’in dünya hayatından önceki cennet hayatına kadar dayandırılan rivayetler söz konusudur.²⁵⁰

Medineli Arap ve Yahudilerin yaşadığı Arabistan coğrafyasına/Arap kıtasına bakıldığı zaman -özellikle şarap ve türevleri özelinde- alkol üretim, tüketim ve ticaret merkezlerinden birisi olduğu görülmektedir.²⁵¹ Özellikle Arabistan’ın güney kısmı, bu konuda oldukça fazla zikredilmektedir. Suriye gölgesi Arapların gözünde, âdeta şarabın başkenti olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında Yemen ve Tâif gibi bölgeler de şarapla ünlenmiş merkezlerden birisidir.²⁵²

Genelde şarabın hammaddesi olarak kullandıkları üzümün yetiştiriciliği, bu coğrafyada oldukça fazla yapılmaktadır. Ancak Medine’de tüketilen şaraplar genelde hurmadan yapılmaktadır. Kuru üzüm ya da kuru hurmaların üzerine sıcak su dökerek elde edilen şerbetle şarap ürettikleri bilinmektedir.²⁵³ Bu itibarla, hem ham madde üretimi (üzüm, bağcılık, hurma bahçeleri vs.) açısından, hem üretim ve satış açısından bu bölgelerin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Alkolün Arap yarım adası açısındaki coğrafya özelinden sonra, dil açısından bakılacak olunursa, çok zengin bir külliyatla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Nitekim bazı kaynaklara göre Arapçada şaraba tahsis edilen isimlerin bin civarında olduğu zikredilmektedir.²⁵⁴ Bu sayının yanında iki yüz elli olduğu da ifade

²⁴⁹ Ramazan Tunalı, “Yahudilik-Hristiyanlık ve İslâm’da içki,” Yüksek Lisans Tezi., (Uludağ Üniversitesi 2023), 4.

²⁵⁰ Nebi Bozkurt, “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 455, 456. (Erişim 23 Mart 2023).

²⁵¹ Abdussamed Yeşildağ, “Arap Şiirinde Şarap”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 S. 1 (Şubat 2017): 281; Mohammed Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı”, Çev. Hakan Temir, *Siyer Araştırmaları Dergisi* S. 9, (Ocak 2021): 172.

²⁵² Ramazan Tunalı, “Yahudilik-Hristiyanlık ve İslâm’da içki.” 7; Maraqtan “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 165.

²⁵³ Karaman vd., *Kuran yolu*, 1/345, 346.

²⁵⁴ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 162.

edilmekle beraber,²⁵⁵ şarabın içinde muhafaza edildiği testi ya da fiçilerin isimlerinin dahi oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bunların yanında içilen bardaklar da aynı şekildedir.²⁵⁶

Arap dilindeki kelimelerden yola çıkıldığında dilsel zenginliğin sadece şarap isimleri ya da bardakları ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. “Ma‘aşir” kelimesi “Ma‘şara”nın çoğulu olarak kullanılan bir kelime olup şarap yapımında kullanılan presleme makinelerini ifade etmektedir.²⁵⁷ Özellikle Arabistan’ın güney kısımlarında Yemen ve Tâif gibi bölgelerde kullanılan bu makinelerin kalıntıları da bulunmuştur. Medine’de –ki o zamanlar ismi Yesrîb’di- “Hantem” olarak isimlendirdikleri şaraplar için özel kavanozlar kullanıldığı bilinmektedir. Bu kavanozlar yeşil kavanozlar olarak da tanımlanmaktadır. Yine Medine’de kullanıldığı zikredilen “Mefadih” ismindeki şarap kapları, meşhur hâle gelen ve fadih şarabı olarak isimlendirilen şarap çeşidinin mayalanmak üzere bekletildiği kaplardır.²⁵⁸ Bunların yanında şarapları yolculuklarda rahat taşıyabilmeleri için genelde deriden yapılmış “adkan, el-atik, zikk, saka” olarak isimlendirilen şarap tulumları mevcuttur.²⁵⁹ Şarap filtresi olarak kullanılan “misfah”, “al-mishala” olarak isimlendirilen aletler “necîr” ismi verilen şarap yapımında kullanılan kaplardandır.²⁶⁰ Bu kelimelerin bir kısmı Arapça iken, bir kısmı yapılan ticaretler sonucu başka dillerden Arapçaya geçmiş ve Arapçalaşmış ifadelerdir. Ayrıca bu sözcükler, sadece şarap yapımında kullanılan alet ve kaplara verilen isimlerin bir kısmıdır. Zikredilmeyen birçok alet ve kavanoz isimleri mevcuttur.²⁶¹

²⁵⁵ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 162.

²⁵⁶ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 162.

²⁵⁷ Güneş, “ma‘şir”, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1118.

²⁵⁸ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 164.

²⁵⁹ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 164.

²⁶⁰ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 163,164.

²⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 164.

Alet isimlerinden sonra Arap dilinde bulunan²⁶² ve şarabı ifade etmek için kullanılan birçok farklı isim daha vardır. “Mizr” kelimesi bunlardan bir tanesidir. Çok popüler bir şarap çeşidi olduğu, hatta Arap yazarların “şarabın kendisi” diye zikrettiği bir içki türüdür. Koyu ya da siyaha yakın bir renge sahip olan şarap çeşidinin ise “gırbib” olarak isimlendirildiği görülmektedir. Bunların yanında halb”. “bit”²⁶³, “gubayra”²⁶⁴, “sa’af”²⁶⁵ gibi isimlendirilen birçok şarap çeşidi de bulunmaktadır.²⁶⁶ Ayrıca genelde sabah içtikleri şarabı es-Sabüh,²⁶⁷ öğlen içtikleri şarabı el-Gabuk,²⁶⁸ gecenin yarısında içtiklerine fehma, şafak zamanında içtiklerini degasiriyya olarak adlandırmaktadırlar.²⁶⁹

Görüldüğü üzere -Arap dilinde- şarap hakkında, içtikleri zaman dilimine göre farklı kullanım ve isimler mevcuttur. Ancak ayırım bu kadar basit olmayıp; şarabın renklerine ve çeşitlerine göre, bardaklarına ya da saklama kaplarına göre çok sayıda farklı isimler mevcuttur. Bunların yanında, şarap üretiminde kullanılan yapım malzemelerine de birçok farklı isimler verdikleri anlaşılmaktadır.²⁷⁰ O halde Arapçada şaraba dair çok geniş bir kelime hazinesinin var olduğu sonucuna varılmaktadır.

Aynı konuya edebiyat açısından bakılacak olunursa, edebiyata çok önem veren şairliğin ve şiirlerin büyük önem arz ettiği cahiliye Arap toplumunda şarap ve içki temalarının oldukça geniş bir yere sahip olduğu görülmektedir.²⁷¹

²⁶² Bu kelimelerin bir kısmı Arapça iken, bir kısmı yine çeşitli vesilelerle diğer dillerden gelen Arapçalarmış kelimelerdir.

²⁶³ Akt. Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 167.

²⁶⁴ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 168.

²⁶⁵ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 168.

²⁶⁶ Daha fazla örnek için bkz. Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 166,167.

²⁶⁷ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 171.

²⁶⁸ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 171.

²⁶⁹ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 171.

²⁷⁰ Yeşildağ, “Arap Şiirinde Şarap,” 282.

²⁷¹ Bozkurt “İçki”, DİA; XXI, 455, 456.

Meyhaneler, meyhane ortamları, “Sâki”²⁷² ismi verilen garson kızlar, şarap küpleri, enstrüman çalan kadınlar vb. gibi ayrıntılar şairler tarafından şiirlerinde tafsilatlı olarak tasvir edilmektedir.²⁷³ Ebu Mihcen isimli bir Arap şairinin şiirinde yer alan şu dizeler şarap temalı Arap edebiyatının yüzlerce belki de binlerce örneğinden birisidir:

“Öldüğümde beni bir asmanın yanına gömün,

*Kökleri ölümünden sonra kemiklerimin susuzluğunu gidersin.”*²⁷⁴

Edebiyat alanında oldukça talep gördüğü anlaşılan şarabın, gündelik hayattaki konumunun da oldukça yaygın ve popüler olduğunu anlaşılmaktadır. Nitekim şehirlerde birçok meyhane ve barların olması bunu ispatlamaktadır. Buralarda insanlar raks eden şarkı söyleyen, def çalan kadınlar eşliğinde şarap içmekteydiler. Bunların yanı sıra çöllerde dahi gezici meyhaneler bulunmaktadır. Seyyar olarak çöllerde gezen bu meyhaneler çöldeki belirli geçiş güzergâhlarına çadırlarını kurmakta ve üstüne de kırmızı bir kumaş asmakta, Dileyenler de buralardan şarap temin etmekteydiler. Meyhanede şarap tükendiğinde kırmızı bez indirilmekte idi. bu satacak şarabın kalmadığını ifade etmektedir.²⁷⁵

Yine Bir rivayete göre İslâm öncesi dönemde Kâbe’nin muhafazasından sorumlu olan ve anahtarlarına da sahip olan Ebu Gubşân isminde birisi vardı. Kusay b. Kilab adlı bir adamla şarap içmek için meyhanede buluşmuştu. İbn. Kilab, Gubşân’ı kandırabilmek için çok içerek sarhoş olmasını sağlamış. Bir müddet Sonra -şarabın tesiri ile- muhakeme yeteneğini kaybeden Ebu Gubşân’ın bir tulum şarapla Kâbe’nin anahtarlarını takas ettiği aktarılmaktadır.²⁷⁶

Birçok açıdan incelendiğinde İslâm öncesi dönemde -Medine’de dâhil- tüm Arap yarım adasında içki/şarap tüketiminin oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷² “Sâki içki (şarap) sunan kimseye denir.” Bkz. Wikipedia “Sâki”.

²⁷³ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 170.

²⁷⁴ Akt. Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 171.

²⁷⁵ Maraqtan, “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı,” 170.

²⁷⁶ Ebü’l-Fidâ, *el-Muhtasar fî târihi’l-beşer* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife li et-Tıbbâ’a ve’n-Neşr, 1972), 1/107.

Adeta su gibi tabii bir içecekmiş gibi normal karşılanan şarabın, Arap toplumunun nerdeyse her kesimi tarafından tüketildiği anlaşılmaktadır. Sadece Hanif dinine mensup olanlar gibi çok küçük bir azınlığın tüketmediği bilgisine ulaşılmıştır.²⁷⁷

Medineli Yahudiler özelinden içki tüketimi mercek altına alındığında, cahiliye Arapları ile aynı paralellikte olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşün desteklenmesi için ilk olarak Yahudi kutsal metinlerinden eski ahitte geçen bilgiler ve Yahudi toplumunun dini ritüelleri ve yaşantıları incelenmektedir.

İçki ile alakalı eski Ahitte yer alan bilgilere bakıldığında, -Tekvin bölümünde-

*“Yüce Tanrı'nın kâhini olan Salem Kralı Melkisedek ekmek ve şarap getirdi.”*²⁷⁸, *“Eşeğini bir asmaya, Sıpasını seçme bir dala bağlayacak; Giysilerini şarapta, Kaftanını üzümün kızıl kanunda yıkayacak.”*²⁷⁹, *“Gözleri şaraptan kızıl, Dişleri süttten beyaz olacak.”*²⁸⁰

Gibi benzetme ve konu arasında içkinin -ki özellikle şarabın- geçtiği ara ifadeler yer almaktadır.

Bu ifadelerin yanında eski Ahit'in Tesniye bölümünde yaratıcının,

*“Bu ilkeleri dinler, onlara özenle uyarsanız, Tanrınız RAB atalarınıza ant içerek verdiği söz uyarınca sizinle yaptığı antlaşmaya bağlı kalacak ve sizi kayıracak. Sizi sevecek, kutsayacak, çoğaltacak. Atalarınıza ant içerek size söz verdiği ülkede rahminizin meyvesini, toprağınızın ürününü - tahılını, yeni şarabını, zeytinyağını - sığırlarınızın buzağılarını, sürülerinizin kuzularını bereketli kılacak.”*²⁸¹

Şeklinde birçok emir ve yasakların yerine getirilmesi halinde Yahudilerin soylarının, bizzat kendilerinin, ürünlerinin, hayvanlarının ve şaraplarının bereketli kılınacağı ifade edilmektedir.

Bunun yanında yine Tesniye'nin başka bölümünde yer alan bir pasajda, yaratıcının buyruklarına uyulduğunda bollukla karşılaşmanın yanında ona karşı

²⁷⁷ Yeşildağ, “Arap Şiirinde Şarap,” 281.

²⁷⁸ Kitabı Mukaddes, İstanbul: Kitabı mukaddes Şirketi, 2003, Yaratılış 14:18.

²⁷⁹ Yaratılış, 49:11.

²⁸⁰ Yaratılış, 49:12.

²⁸¹ Yasa'nın Tekrarı, 7:12,13.

gelerek emirlerinin uygulanmaması durumunda kıtlıkla karşı karşıya kalarak şaraptan da mahrum kalacakları şeklinde cezalandırmaya muhatap olacakları şu ifadelerle bildirilmektedir: *“Çok tohum ekecek, ama az toplayacaksınız. Çünkü ürününüzü çekirge yiyecek. Bağlar dikecek, bakımını yapacak, ama şarap içmeyecek, üzüm toplamayacaksınız. Onları kurt yiyecek.”*²⁸²

Yine başka bir yerde geçtiğine göre; eğer emirlere uyarlarsa, vaktinde verilen yağmurlarla ürünlerine ve yeni kurulacak şaraplarına kavuşabilecekleri şu ifadelerle bildirilmektedir: *“Tanrınız RAB’bi sevmek, bütün yüreğinizle, bütün canınızla O’na kulluk etmek için bugün size bildirdiğim buyruklara iyice kulak vererseniz, RAB ülkenize ilk ve son yağmuru vaktinde yağdıracak. Öyle ki, tahılınızı, yeni şarabınızı, zeytinyağınızı toplayasınız.”*²⁸³

Ahkâm ve sosyal yaşantıdaki hükümler konusunda ise: *“Eğer İbrani kardeşlerinizden bir erkek ya da kadın size satılırsa, altı yıl size kölelik edecek, yedinci yıl onu özgür bırakacaksınız. Onu özgür bırakırken, eli boş göndermeyin. Ona davarlarınızdan, tahılınızdan, şarabınızdan bol bol verin. Tanrınız RAB’bin sizi kutsadığı oranda ona vereceksiniz.”*²⁸⁴ Şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Yahudilerin kutsal kitaplarında yer verilebilen kadarı ile – ki yer verilmeyen birçok örnek daha mevcuttur.- şarabın Yahudiler tarafından tüketildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında kutsal metinlerinden yola çıkılarak, şarabın tüketilmesi konusunda her hangi bir yasaklanma olmadığı, birçok yerde şarapla ilgili benzetmeler yapıldığı, hatta şaraptan mahrum bırakma şeklinde cezalandırmalar ve yine şarapla oluşturulan mükâfatlandırmaların yer aldığı anlaşılmaktadır.

Bu itibarla Yahudilerin kutsal kitapları açısından ilgili pasajlara bakıldığında şarap içmenin serbest olduğu ve kendilerinin de şaraba önem verdikleri ve tükettikleri anlaşılmaktadır. Ancak Şu da var ki,- bu örneklerin aksine- Tevrat’ın bazı bölümlerinde içkinin zararlarından bahsedilmekte, sarhoş olanlar

²⁸² Yasa'nın Tekrarı, 28:38,39.

²⁸³ Yasa'nın Tekrarı, 11:13,14.

²⁸⁴ Yasa'nın Tekrarı, 15:2-14.

kınanmakta ve içkiden kaçınmaları da emredilmektedir. Hakimler’de geçtiğine göre:

“İsrailliler yine RAB'bin gözündeki kötü olanı yaptılar. RAB da onları kırk yıl süreyle Filistliler'in boyunduruğuna terk etti. Dan oymağından Soralı bir adam vardı. Adı Manoah'tı. Karısı kısır ve hiç çocuğu olmamıştı. RAB'bin meleği kadına görünerek, "Kısır olduğun, çocuk doğurmadığın halde gebe kalıp bir oğul doğuracaksın" dedi, "Bundan böyle şarap ya da içki içmemeye dikkat et, murdar bir şey de yeme.”²⁸⁵

Şeklinde yasaklamada söz konusudur.

Yine aynı bölümün on dördüncü pasajında: *“Asmanın ürününden üretilen hiçbir şeyi yemesin, şarap ve içki içmesin. Murdar bir şey yemesin. Buyurduklarımın hepsini yerine getirsin.”²⁸⁶* Şeklinde yasaklama geçmektedir. Esasen bakıldığı zaman eski Ahit’in bazı bölümlerinde şarabın serbestliği dair bilgiler yer alırken bazı bölümlerinde yerildiği ve yasaklandığı görülmektedir. Bunların yanında Nûh Peygamberin şarap içtiği, hatta Lût Peygamberin şarap içerek sarhoş olduğu ve iki kızıyla beraber olduğu²⁸⁷ gibi bilgiler de mevcuttur. Yine bu paragrafta birbirleri ile zıt yönde iki örnekle daha karşılaşmaktayız.

Yahudilerin kurban ritüellerine bakıldığında; kesilen hayvanın yanında, yağlı un ve beraberinde şarap bulunmaktadır.

“Koç sunarken tahıl sunusu olarak bir hinin üçte biri kadar zeytinyağıyla yoğrulmuş efanın onda ikisi kadar ince un hazırla. Dökmelik sunu olarak da bir hinin üçte biri kadar şarap sun. Bunları RAB'bi hoşnut eden koku olarak sunacaksın. RAB'be yakmalık sunu, özel adak kurbanı ya da esenlik sunusu olarak bir boğa sunduğunda, boğayla birlikte tahıl sunusu olarak yarım hin zeytinyağıyla yoğrulmuş efanın onda üçü kadar ince un sun. Ayrıca dökmelik sunu olarak yarım hin şarap sun. Yakılan bu sunu RAB'bi hoşnut eden bir koku olacak.”²⁸⁸

²⁸⁵ Yasa'nın Tekrarı, 13:1-4.

²⁸⁶ Hâkimler, 13:14.

²⁸⁷ Bu gibi konular İslâm dini açısından Peygamberlerin sıfatlarına uymayan, hatta genel ahlak çerçevelerine bile uymayan haberlerdir. Kur'an'da ilgili Peygamberlerin iffet ve (Allah'a karşı) itaatine değinen birçok âyet mevcuttur. Ancak konunun dışında olduğu için ayrıntılı yer verilememektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Nisâ 4:80.

²⁸⁸ Çölde sayım 15:6-11.

İbadet ritüellerinde dahi yer bulan şarabın yasak olarak zikredildiği eski Ahit'in bazı bölümlerinde, onun sadece Yahudiler için yasak olduğu, diğer milletlere içirilerek sarhoş edilmesi ve onları güçsüzleştirilmesi, akıllarının bulandırılması, zarar gördürülmesi açısından bir sorunun olmadığı hatta yapılmasının tavsiye edildiği görülmektedir. Medine bölgesindeki şarap ticaretinin ve meyhanelerin çoğunun Yahudilerin kontrolünde olması bu düşüncenin destekçisi olsa gerek.²⁸⁹

Süleyman mesellerinde belirtildiği üzere; “*Şarap içmek krallara yakışmaz, ey Lemuel, Krallara yakışmaz! İçkiyi özlemek hükümdarlara yaraşmaz. Çünkü içince kuralları unuttur, Mazlumun hakkını yerler. İçkiyi çaresize, Şarabı kaygı çekene verin. İçsin ki yoksulluğunu unutsun, Artık sefaletini anmasın*”²⁹⁰ şeklinde haber de mevcuttur.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Yahudi kaynaklarında görüldüğü üzere şarap konusunda yasaklayan-serbest bırakan şeklinde birçok haber mevcut. Ancak yine aynı kaynaklara bakıldığında zaman –o kaynaklara göre– Yahudilerin şarap içtiği hatta Peygamberlerinin dahi içtikleri bu kaynaklarda geçmektedir. İbadet ritüellerinde, bayramlarında törenlerinde şarabın hep mevcut olduğu görülmektedir. Öyle anlaşıyor ki Yahudilerce şarap yasak kabul edilmemektedir. Dinler tarihi ansiklopedisi; şarabın Yahudilikte yasak kabul edilmediğini, ancak yapımından bardağa doldurulmasına kadar, dini bütün Yahudiler tarafından denetlenmesi şartını bildirmektedir. Aksi halde yasak statüsünde olduğu ifade edilmektedir.²⁹¹

Yahudilerin şarap tüketimi konusunda putperestlerden bazı farklarının olduğu anlaşılmaktadır. Putperestler neredeyse her durumda şarap içebilirken, Yahudilerde şarabın Yahudiler kontrolünde yapılmanın yanı sıra sarhoş olmamakta önem arz etmektedir. O halde Yahudilikte sınır, sarhoş olmayacak kadar şarap içilebilmesidir. Çünkü sarhoşluk hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca sabah ve gün

²⁸⁹ Mustafa Baktır, “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 458-462.

²⁹⁰ Süleyman meselleri 31:4-7.

²⁹¹ Komisyon, “Dinler Tarihi Ansiklopedisi” (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1999), II/464.

ortasında şarap tüketmek de hoş görülmemektedir. Ayrıca sarhoş olarak ibadet etmeleri ve içkiliyken mabede yaklaşımları da yasaklanmıştır.²⁹²

O halde içki konusunda, Yahudilerin algılarının çözümlenmesi çok aşamalı bir akıl yürütmeye dayalı olarak sonuca ulaştırılacağı için değerlendirme başlığında yer verilecektir. Ancak yine de tek cümle ile özetlemek gerekirse -şarap konusunda- genel anlamda Yahudilerde olumsuz bir algıdan bahsetmek mümkünken Medineli Araplar açısından aynı durumun geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.²⁹³

2.3.3. Faiz Algıları

Faiz'in ilk ortaya çıkışı hakkında net bir söylemde bulunamamak da en azından ilkel ticari ve ekonomik oluşumların akabinde zuhur etmiş olabileceğini ve insanlık tarihi kadar olmasa da oldukça eski olduğunu söylemek mümkündür. Öyle anlaşıyor ki fakirlerle zenginler arasında ki uçurumdan dolayı fakirlerin ihtiyaçlarına karşılık vermek ve ihtiyaçlarını gidererek rahat etme düşüncesi ile başvuru bu kaynak, nihâyetinde fakirlere -zorlu ödeme koşulları ile- daha da fakirlik getirmiştir. Kaynak sağlayıcısı olan zenginlerin ise servetine servet katmıştır.

Bu sebeplerle olmalı ki çok eski zamanlardan beri yönetsel otoritelerin ve filozofların, faiz hakkında sınırlayıcı ve kötüleyici söylem ve tutumları olmuştur. Örnek olarak çok eski dönemlere ait kadim Çin'de "Lee" isimli kanun metninde faizin üç Pun'dan²⁹⁴ fazla olamayacağı belirtilmiştir.²⁹⁵ Yine Aristo'ya göre kısır olan paranın artıcı bir semeresi yokken, nasıl olurda ondan semere talep edilir? Manasındaki düşüncesi, faize tepki olarak ortaya çıkmış ve taraftar da bulmuştur.²⁹⁶

²⁹² Bahar Mammadli, "Yahudilikte beslenme kuralları (Kaşerut)," Yüksek Lisans Tezi.,(Uludağ Üniversitesi, 2013), 89.

²⁹³ Bu paragraf değerlendirme başlığında tafsilatlı olarak işlenecektir.

²⁹⁴ Para birimi.

²⁹⁵ Yusuf Ziya Binatlı, "Faiz ve İslâm Hukukunda Faiz", *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi* 2 S. 1 (Haziran 1966): 149,150.

²⁹⁶ İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 110-112.

Peki, Medineli putperestler ve Yahudiler açısından faiz ne durumda idi? faizi nasıl anlamlandırıyorlardı? Kullanıyorlar mıydı? Ya da kullanıyorlar ise nasıl kullanıyorlardı?

Filolojik açıdan ele alındığında Faiz, Arap kökenli ve Türkçeleşmiş bir kelime olup “fazla, taşkın, artan, gereksiz, gereğinden fazla miktar”²⁹⁷ gibi manalara gelmektedir. Bu kelimenin yanında yine Arapça –aynı zaman da Kur’an’ın tercih ettiği kelime olan- “Ribâ” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Ribâ, sözlükte “kat, kat artmak ve tefecilik”²⁹⁸ gibi anlamlara gelmekte, ancak yine “faiz” olarak Türkçe de karşılık bulmaktadır.

TDK’ nın tanımına göre faiz: “**1. isim, ekonomi** İşletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri, ürem, nema. **2. isim** Kapitalist ekonomide, artık değer in değışikliğe uğramış biçimi olarak paranın fiyatı, kiralanan paranın kira bedeli.”²⁹⁹ Şeklinde tanımlanmaktadır.

Öncelikle ribâ kavramını anlamlandırma konusunda orijinal açıklamalara yer vermek gerekir ise, ilk olarak Taberî’nin³⁰⁰ -Âl-i imrân sûresinde yer alan- ilgili âyetlerdeki ribâ kavramını “*Borcunu zamanında ödeyemeyen bir borçlu, [ödemeyi] taahhüt ettiği fazlalık mal karşılığında [borcunu] daha ileri bir süreye ertelemesi için ödünççüsüne (his creditor) başvururdu. Müteakip paralel sürelerde borcun miktarı çok artardı. Bu artış, ödünç alınan paranın miktarı ve ödünç alınan hayvanın yaşı yönünden olurdu.*” Şeklinde, örnekleme yaparak tanımadığı görülmektedir.

Yine Râzî³⁰¹ ilgili âyetlerdeki ribâ kavramını, “artma ve fazlalık” olarak tanımladıktan sonra iki bölümde tasnif etmiş ve ilk bölümünü cahiliye ribâsı olarak zikrederek:

“Cahiliye Arapları birisine verilen anapara aynı kalmak şartıyla, her ay belli bir miktar almak üzere borç para verirdi. Borcun vakti geldiği zaman da, borçlu olandan verdikleri parayı aynen isterlerdi, Eğer borçlu bu parayı veremez ise,

²⁹⁷ Özsoy, “Faiz”, DİA, XII, 112-115.

²⁹⁸ Güneş “Ribâ”, “Arapça-Türkçe Sözlük”, 446.

²⁹⁹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “faiz ne demek TDK Sözlük Anlamı.”

³⁰⁰ Rivayet tefsirinde otorite olarak görülmektedir.

³⁰¹ Dirâyet tefsirinde otorite olarak görülmektedir.

*alacaklı olanlar, hem borcun müddetini uzatırlar, hem de alınacak para veya malın miktarını artırırlardı. Cahiliyyedeki insanların yaptıkları ribâ (faiz) şekli işte budur.*³⁰²

Şeklinde tarif ettiği görülmektedir.

İki tanıma da bakıldığında işleyiş yönünden benzerlik görülmektedir. Ayırışma açısından, Râzi'nin rivayetinde ribânın materyali para iken, Taberî'nin rivayetinde –ribâ anlaşmasının- mal üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır.

Buraya kadar sunulan bilgiler ışığında bu toplulukta faizin kullanılan bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Medine'de yaşayan putperest Araplar ve Yahudiler' in gündelik yaşantıları arasında sosyo-ekonomik ilişkilerinde faize -diğer ismi ile ribâyâ- oldukça fazla başvurdıkları görülmektedir.

Ribânın kullanım yöntemlerinin tespiti yapılırken daha önce de Taberî ve Râzî'nin rivayetlerinde de belirtildiği üzere faizin kullanım alanlarının para ve mal üzerinden olduğu anlaşılmaktadır. Para konusunda o dönemde kullanılan altın dinarlar ve gümüş dirhemler anlaşılmalıdır. Mal üzerinden yapılan anlaşmalarda ise kastedilen akla gelebilecek her türlü mal üzerinden anlaşma yapılabilmektedirler. Ayrıca deve, koyun, keçi vb. canlı hayvanların üzerinden de anlaşmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu anlaşmalar -mesela- bir devenin bir yıllığına birisine verilmesi ile olup, vade günü geldiğinde devenin yanında bir de koyun teslim edilmesi şeklinde anlaşma yapılmaktadır. Günü geldiğinde burcu ödeyemeyen borçlunun arttırıyorum demesi ile vadenin de alacağına arttırılması söz konusudur. Faraza, sürenin altı ay daha uzatılarak alacağın bir deve iki koyun olarak arttırılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu arttırmanın bazen hayvanın sayısında bazen de yaşında gerçekleştiği bilinmektedir.³⁰³

Görüldüğü üzere çalışmadan, uğraşmadan yalnızca kaynak ve para ile servetin katlandığı bir durum söz konusudur. O halde bir tarafta para ve kaynak sağlayıcısı bankerler diğer tarafta ihtiyaç halinde bulunan ve bu yola mecbur kalanlar mevcuttur. Her hangi bir devlet yönetimi ya da bir otoritenin bulunmadığı

³⁰² Râzî, *Tefsîr-İ Kebîr*, 6/7.

³⁰³ Binatlı, “Faiz ve İslâm Hukukunda Faiz,” 164, 165.

bu topraklarda faiz oranlarının her hangi bir sınırı da bulunmamaktadır. Oranların hesaplanması, tamamen alan ve verenin durumlarına kalmaktadır. Bunların dışında arz talep dengesi, talep edenin mensup olduğu kabile ile arz edenin kabilesinin arasındaki ilişkiler vb. durumlar faiz oranlarını belirlemektedir.³⁰⁴

Burada -Ribâ konusunda- asıl unsurlar karşılıklı iki gerçek kişinin bulunması ortada bir mal ya da paranın bulunması ve akdin gereği olarak ana malın haricinde bir fazlalığın alınıyor olmasıdır. Zaten ribâ bu durumda meydana gelmektedir. Her ödeme zamanı gelip de borcun ödenememesi durumundan yeni fazlalık ve alacak belirlenerek vade uzatılmaktadır. Bu durum bir sefere mahsus da olmayabilir. Yani malın ve vadenin arttırılması faaliyeti, borçlunun durumuna göre birden fazla kez yapılabilir.³⁰⁵

Faizin ya da ribânın mahiyetinin yeterince ifade edildiği düşüncesinden hareketle Medine halkının faiz algılarının ne olduğu? Bu algının oluşumu ile alakalı bilgi verecek olursak; faizciliğin temelinde Yahudilerin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yemen, Filistin ve Şam dolaylarında yaşanan iç savaştan dolayı birçok Yahudi'nin Mekke ve Medine'ye göç ettikleri bilinmektedir. Yahudilerin varlıklı olanlarının faizle para vererek ticaret ve alışverişleri bu paralarla yaptırmaya başladıkları edinilen bilgiler arasındadır.³⁰⁶ Bu konuda Yahudilerin uyanık, Arapların ise saf olması; Medine'nin ziraata elverişli olması hasebi ile göç eden Yahudilerin, bu yolla kısa sürede çok zengin olmalarını sağladı. Öyle ki verilen faizli borçlar karşılığında teminat dahi almakta idiler. Şayet borç alan kişinin verebileceği bir teminat yoksa aile üyelerinden birisi teminat olarak alınmakta ve borcun ödenememesi durumunda, teminat olarak alınan insanın köle olarak satılarak, borcun ödenmesi sağlanmaktı idi.³⁰⁷

³⁰⁴ Ali Rıza Gül, “İslâm'daki Faiz Yasağının Temeli Olarak Câhiliye Ribâsı Kavramı”, *Cumhuriyet İlâhiyat Dergisi*. 21. S. 1 (Haziran 2017): 718.

³⁰⁵ Ali Rıza Gül, “İslâm'daki Faiz Yasağının Temeli Olarak Câhiliye Ribâsı Kavramı,” 712.

³⁰⁶ Özsoy, “Faiz”, *DİA*, XII, 112-115.

³⁰⁷ Komisyon, *Faiz*, çev. Yakup Kumak (İstanbul: el-Mustasfa Yayınları, 2014), 51, 52.

Faizle borç alıp verme faaliyetinde; parası olmayan fakirlerce -geçimlerini temin etmek için- başvurulduğu gibi, orta sınıf insanların ticaret vb. işler yaparak -kazanırım umudu ile- faiz aldıkları görülmektedir.³⁰⁸ Bunların yanı sıra ilerleyen zaman içinde, ticaret yapan –neredeyse- tüm tüccarların bu faizli kaynakları kullanarak ticaret yaptıkları zikredilmektedir.³⁰⁹ Öyle ki bir zaman sonra Yahudilerin faizli parasını kullanmayan kervan neredeyse hiç kalmayacak kadar azalmıştır. Her kervanın taşıdığı malın en azından bir kısmının, Yahudilerden elde edilen faizli kredilerle karşılandığı aktarılmaktadır.³¹⁰

Bir zaman sonra Yahudiler artık neredeyse bütün Arabistan’a faiz sistemini yaymış ve artık bu sistem neredeyse bütün Arapların normal haline gelmiş ki, faiz konusundaki algıları artık onu bir nevi alış-veriş olarak görmeleri haline dönüşmüştür. Öyle ki İslâm dinindeki faiz yasağını duyan Arapların, şaşkınlık içinde “alışverişte faiz gibidir.” Şeklindeki ifadeleri Kur’an’da haber verilmekte ve kınanmaktadır. Âyette tam olarak;

*“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisindir, durumunun takdiri Allah’a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”*³¹¹

Şeklin de haber verilmektedir.

Esasında insanların hepsinin faizi sevdiği söylenemez. Bu dönemde faizden hoşlanmayan ama yine de faizle iş yapmaya mecbur olan kesimin olduğu da bilinmektedir.³¹² Bu duruma sebep olarak, faizin genel anlamda, sadece kaynak sağlayıcı bankerleri zengin etmesi gösterilebilir. Medine’deki iki Arap kabilesinden biri olan Evs kabilesinin önde gelen büyüklerinden Uhayha b. Celah’ın, kendi kabilesine dahi faizli kaynak sağladığı ve onlardan da faiz aldığı

³⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/264, 268, 270; Komisyon, *Faiz*, 48, 49.

³⁰⁹ Komisyon, *Faiz*, 48.

³¹⁰ Komisyon, *Faiz*, 52. 53.

³¹¹ Bakara 2:275.

³¹² Özsoy, “Faiz”, DİA, XII, 112-115.

zikredilmektedir.³¹³ Öyle ki kabilesinden aldığı faizlerin, kabilesinde bulunan bütün malları satın alacak seviyeye geldiği ve kabiledekilerin sürekli ona borçlu oldukları ifade edilmektedir.³¹⁴ Bu durum, sistemin sadece faiz veren bankerleri zengin etmeye çalışan bir sistem olduğuna örnek teşkil etmektedir. Bir de şu var ki, vadesi biraz gecikmiş alacaktan -uzatma sonucunda- elde edilen faiz, anapara ya da malın bir kaç katına ulaşabilmektedir. Bazı örneklerde Yahudi birinden alınan seksen dinara -senelik borç karşılığında- kırk dinar faiz ödendiği aktarılmaktadır. Bu örnek ertelenmemiş ve vadesi içinde ödenen borcu göstermektedir. Bir de borçlunun ertelemeler yaptığını düşünecek olursak oldukça yüksek olduğu söylenebilir.³¹⁵

Öyle anlaşıyor ki Medine de ister Arap kabilelerinden bir şahıs olsun, ister Yahudi kabilelerine mensup bir şahıs olsun, hiç fark etmeksizin toplumun geneli tarafından faiz, çok sık kullanılan finansman desteği ve ticaretlerde yer alan ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumun, faizi bir alışveriş biçimi olarak gördükleri ve faizle iş yapmanın, faiz alıp vermenin normal bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber faiz veren grup açısından zenginleşme aracı olduğu da bambaşka bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma örneklik teşkil eden bir rivayete göre; cahiliye döneminde Medine halkından ister Yahudi, ister Arap olsun servetlerinin çoğunun faiz yolu ile elde ettikleri söylenmektedir.³¹⁶

Faizciliği Yahudilerden öğrenen Araplar açısından, yaratıcıdan gelen emir ve nehiy kabilinden her hangi bir hüküm olmadığı için faizin dinleri açısından belirlediği herhangi bir kırmızıçizgi bulunmamaktadır. Ancak kitap ehli olan Yahudiler açısından faiz konusunda herhangi bir emir, tavsiye, serbest bırakma, mubah sayma ya da yasaklama gibi bir belirleme var mıdır? Sorusu Yahudilerin faiz konusundaki algılarını belirlemede çıkış noktası niteliğindedir. Çünkü herhangi bir emre ya da yasaklamaya muhatap olmayan Medineli Arapların, faizi dünyalık müşahedeleri sonucu alışverişe benzetmeleri onların algılarının ta kendisidir. Ama

³¹³ Komisyon, *Faiz*, 55.

³¹⁴ Komisyon, *Faiz*, 55.

³¹⁵ Komisyon, *Faiz*, 55.

³¹⁶ Komisyon, *Faiz*, 55.

Yahudiler için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü onlar, bir kitaba muhatap olan bir topluluk olması neticesinde, kitaplarının faiz hakkındaki ifadeleri, onların bu ifadeleri anlayış şekilleri ve pratik hayattaki uygulamaları ile mukayesesi, algılarını tespit edebilmek açısından önem arz etmektedir.

İlk olarak eski ahitte çıkış bölümünde yer alan bir pasajda faizle alakalı olarak: *“Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para vererseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz.”*³¹⁷ Şeklinde bir emrin olduğu görülmektedir. Yine Tesniye’de yer aldığına göre: *“Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın.”*³¹⁸ Şeklinde yasaklayıcı net emrin bulunduğu, hatta -dolaylı olarak- dünyada kavuşacakları yardım –faiz almama durumunda- zikredilerek, pekiştirme yapıldığı görülmektedir. Ancak dikkat çeken başka bir konu daha var ki; faizin yasaklığının, Yahudilerle Yahudiler arasındaki muamelede söz konusu olduğu, diğer milletlerden olan insanlara faizli para verilebileceği anlamı ortaya çıkmaktadır.

*“Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak Ondan faiz ve kâr alma. Tanrın'dan kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin. Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın. Ben Kenan ülkesini size vermek ve Tanrınız olmak için sizleri Mısır'dan çıkaran Tanrınız RAB'bim.”*³¹⁹

Yahudi kutsal metninden Leviviler’de yer alan bu pasajda ise yine Yahudi birisinin Yahudi birine karşı asla faiz almaması ve ona barınma, yiyecek vb. yardımlarda bulunması emredilmektedir. Yine burada faiz yasağının Yahudiler arasında geçerli olduğu görülmektedir. Yahudilerden birine verilen borçta, faiz almamanın yanında eğer fakirse teminat –ya da kâr- dahi alınmaması Tesniyede belirtilmektedir. *“Komşuna herhangi bir şey ödünç verdiğinde, vereceği rehini almak için onun evine girmeyeceksin. Dışarıda bekleyeceksin. Ödünç verdiğin kişi*

³¹⁷ Çıkış 22:25.

³¹⁸ Tesniye 23:19, 20.

³¹⁹ Leviviler 25:35-38.

rehini kendisi sana getirsin. Eğer yoksul biriye, onun rehini elinde olduğu sürece yatağa girmeyeceksin."³²⁰ Yine Yahudi yasaları gereği fakir bir Yahudi borcunu ödeyememişse yedinci yıl borçların silinmesi zorunluluğu vardır.³²¹ Yahudilerin Araplarla beraber yaşadıkları Cahiliye Medine'sinde faizli borç alma ve kaynak bulma sistemi mevcutken, Yahudi metinlerindeki yer alan, borç alıp verme ve faiz konusu bir birine taban taba zıttır. Ancak bu metinlerde bahsi geçen öğretilerin Yahudiler ile Yahudiler arasında geçerli olan kurallar bütünü olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda tezatlık yok gibi görünmektedir. Fakat Yahudilerin -para ve zenginlik hırslarından olsa gerek- kitaplarında geçen emrin aksine Yahudi ve Arap ayrımı yapmadan herkesten faiz aldıkları görülmektedir. İşte bu durum kutsal metinleri ile yaşantılarında çeliştiklerini göstermektedir.³²²

Kendi kitaplarındaki emre sırt dönmeleri, Medine döneminden çok daha eskilere dayanmaktadır. Yahudi kaynaklarından Nehemya bu durumu;

*" Bir süre sonra kadınlı erkekli halk Yahudi kardeşlerinden şiddetle yakınmaya başladı. Bazıları, "Biz kalabalığız" diyordu, "Oğullarımız, kızlarımız çok. Yaşamak için buğdaya ihtiyacımız var." Bazıları da, "Kıtlıkta buğday almak için tarlalarımızı, bağlarımızı, evlerimizi ipotek ediyoruz" diyordu. Bazıları ise, "Krala vergi ödemek için tarlalarımızı, bağlarımızı karşılık gösterip borç para aldık" diyordu, "Yahudi kardeşlerimizle aynı kanı taşıyor muyuz? Bizim çocuklarımızın onlarınkinden ne farkı var? Oğullarımızı kızlarımızı köle olarak satmak zorunda kaldık. Kızlarımızdan bazıları cariye olarak satıldı bile. Çaresiz kaldık. Çünkü tarlalarımız, bağlarımız başkalarının elinde." Onların bu derterini, yakınmalarını duyunca çok öfkelenim. Düşününce soylularla yetkilileri suçlu buldum. Onlara, "Kardeşlerinizden faiz alıyorsunuz!" dedim. Onlara karşı herkesi bir araya topladım. Sonra şöyle dedim: "Biz yabancılara satılan Yahudi kardeşlerimizi elimizden geldiğince geri almaya çalışırken siz kardeşlerinizi satıyorsunuz. Yine bize satılsınlar diye mi?" Sustular, söyleyecek söz bulamadılar."*³²³

³²⁰ Tesniye 24:10-12.

³²¹ Tesniye 15:7-10.

³²² Komisyon, Faiz, 26.

³²³ Nehemya 5:1-8.

Şeklindeki ifadelerle bildirmektedir. Dolayısı ile bu yasaklamanın Yahudiler tarafından, çok öncelerden bozulduğu görülmektedir. Aynı bölümün devam eden pasajlarında ise

*"Kardeşlerim, adamlarım ve ben ödünç olarak halka para ve buğday veriyoruz. Lütfen faiz almaktan vazgeçelim! Tarlalarını, bağlarını, zeytinliklerini, evlerini onlara hemen geri verin. Bir de faiz olarak aldığınız gümüşün, buğdayın, yeni şarabın, zeytinyağının yüzde birini verin. "Veririz" dediler, "Artık onlardan hiçbir şey istemeyeceğiz. Ne diyorsan öyle yapacağız." Kâhinleri çağırdım ve yetkililere kâhinlerin önünde verdikleri sözü tutacaklarına ilişkin ant içirdim. Sonra eteğimi silktim ve dedim ki: "Kim verdiği sözü tutmazsa, Tanrı da onu böyle silksin; malını mülkünü elinden alsın; tamtakır bıraksın." Herkes buna, "Amin" dedi ve RAB'be övgüler sundu. Ve sözlerini tuttular."*³²⁴

Bu hataların tövbe edip döndükleri ve bir daha faizden uzak olmaya söz verdikleri görülmektedir.

Yahudi kaynaklarından gelen tarihi kayıt niteliği taşıyan haberlerde anlaşıldığı üzere, faiz konusunda dini yükümlülük çiğnenerek tekrar birbirlerinden faiz aldıkları görülmektedir. Sonraları faizden vaz geçerek ant içtikleri haber verilmektedir. Ancak aynı durumun İslâm öncesi Medine’de ve çevresinde yaşayan Yahudilerce zuhur ettiği görülmektedir. Bir diğer ifade ile soydaşları dışındaki Araplara faizli kaynak sağlayan Yahudilerin, yine bu dönemde kendileri gibi Yahudi olanlara da faizli kaynak sağladıkları,³²⁵ verdikleri sözden yine döndükleri ve kendi kitaplarına aykırı davrandıkları görülmektedir.

O halde işlenen konu toparlanacak olursa; Medine’de yaşayan Yahudilerin faiz konusunda zirvede oldukları, kendi kutsal kitaplarındaki hükümleri çiğneme pahasına da olsa -Yahudi ya da Arap- hiçbir ayırım yapmadan talep eden herkese faizli kaynak sağladıkları, faizle iş yaptıkları sonucuna varılmaktadır.³²⁶

Faizin mahiyeti, Arap ve Yahudi unsurların faizi nasıl kullandıkları gibi uygulamalar ve kutsal kitaplarının bu konudaki telkinleri açıklığa kavuşturulduktan

³²⁴ Nehemya 5:10-13.

³²⁵ Komisyon, *Faiz*, 27.

³²⁶ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsirül Hadis* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 532.

sonra Yahudilerin faiz algısına gelince, iki ihtimal mümkün gözükmemektedir. Birinci ihtimal faizin kötü bir uygulama olduğunu bilmeleridir. Yani algısal olarak “evet faiz kötüdür” düşüncesi olsa gerek. Bu algıları Yahudilerin dinlerindeki telkinlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kitaplarında faizin kötü olduğu asıl borç alıp vermenin ya da ödünç vermenin sınırları çizilmekte ve faizin kötülükleri bildirilmektedir. Bu itibarla Yahudilere zarar verecek bu eylemin Yahudilere yapılmaması istenmektedir. Yahudi olmayanlara -ırklara/milletlere- karşı yapılabileceği bildirilmektedir. Çünkü Yahudilerce, değerli ve kıymetli olan tek insan türü kendileridir. Bütün insani kurallar Yahudiler için geçerlidir. O halde bunları bilen bir Yahudi’de, faizin iyi olduğunu algısı abes durmaktadır.

İkinci ihtimal ise kitaplarındaki telkini bağlamından kopararak anlamlandırmaları sonucunda tıpkı Araplar gibi faizi alışveriş olarak görmeleri ihtimalidir. Faizi ne olarak niteledikleri ya da bir başka ifade ile -Medineli Araplarda olduğu gibi- faizi alışveriş olarak mı görmekteydiler? Sorusunun cevabı konusunda literatürdeki bilgiler incelendiğinde; bu konuda Araplardan ayrıştıkları ve faizi alışveriş gibi görmedikleri anlaşılmaktadır. Kur’an’da verilen haberde faiz yiyenlerin şeytanın çarptığı kimseler gibi kalkacaklarını, bunun sebebinin ise faizi alışveriş olarak görmelerinden dolayı olduğu ifade edilmektedir. Bu âyetin ayrıntılı yorumunun bir sonraki bölümde tafsilatlı olarak incelenmesi planlanmaktadır. Ancak faizi alışveriş sayanların kimler olduğu konusunda bu âyetin yorumu -tefsir kaynakları- incelendiğinde, Ebü’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî’nin(ö.538/1144) el-Keşşâf ‘an hağâ’iki’t-tenzîli’n-nâtiğ ‘an değâ’iki’t-te’vîl/el-Keşşâf adlı eserinde âyetin sebep-i nüzûlünün olduğu bildirilmektedir. Sebebi nüzûl ’ün tarihi olay olması hasebi ile ulaşılan sonuç, dayanak açısından tarihi kaynaklara yaslanmakta ve ulaşılan sonucun bağlayıcılığı güç kazanmaktadır. Zemahşerî’nin aktarımına göre “...bu âyet Sakîf kabilesi hakkında nâzil olmuştur. Bunların Kureyşten bazı kimselerden alacakları vardı ve ödeme vakti gelince alacaklarını faizi ile birlikte istemişlerdi.”³²⁷

³²⁷ Ebü’l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, çev. Muhammed Coşkun, vd. (İstanbul: Türkiye yazma eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), C. 1 s. 838.

Sakîf; Tâîf'te yaşayan, kureyşlilerle öteden beri bir rekabet halinde olan, ziraatçılık ve şarap konusunda ün salmış ve Medinelilerle sıkı ticari ilişkiler içinde olan bir kabiledir.³²⁸ Bu itibarla Zemahşerî'ye göre Kur'an'da haber verilen "faizi alışveriş olarak görenlerin" Yahudiler değil Arap kabilelerine mensup olanların algıları olduğu bildirilmektedir.³²⁹

O halde te'kid edilerek ve bütün bu bilgiler derlenerek çıkarım yapıldığında; Medine'de yaşayan Yahudilerin, Araplar gibi faizi alışveriş olarak görmedikleri, kötü bir muamele olarak -kutsal kitaplarından da hareketle- niteledikleri –ama yine de menfaatleri uğruna kendi ırklarına dahi faiz uyguladıkları- ve faizin kötü olduğu algısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Değerlendirme

Medine halkının sahip olduğu "kadın algısı"nın altında yatan nedenler irdelenecek olunursa düşünce yapılarında var olan kast sistemi dile getirilmişti. Bu düşünceyi biraz daha açmak gerekirse, şöyle diyebiliriz; bu iki etnik unsurun³³⁰ böyle bir algıya sahip olması bir sürece ve nedene dayanmalıdır. Çünkü ilk bölümde de zikredildiği üzere her algı bir süreç ve mantalite dahilinde gerçekleşir. Bu insanların sahip olduğu kadın algısının altında yattığını düşündüğümüz nedenler sıralanacak olursa;

İlk olarak, zihinlerindeki bir çeşit kast sisteminden bahsetmek mümkündür. Çünkü bu iki etnik unsur, "2.3.1. Kadının Konumu ve Kadın Algıları" başlığında işlenen birçok sebepten dolayı insanların bir birine üstün olduğu algısına sahiptirler. Yahudilerinde, putperest Araplarında, bu üstünlük algıları; kendi mantalitelerinde dinsel dogmalara dayanmaktadır. Dolayısı ile bir nevi, sorgulanamaz ve değiştirilemez. Bu değiştirilemezliğin sebeplerinin ilki, tabuların yıkılmasının hiç kolay olmayışıdır. Diğeri ise atalarından ve etnik yapılarından mütevellit, -aidiyetleri çok köklü olan- seçtikleri dinlerinin öğretileridir. Genel anlamda da dini öğretiler zaten dogmadır. Yani sorgulanma imkânı çok düşüktür. Ayrıca

³²⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sakîf (Benî Sakîf)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 10, 11.

³²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. 1 s. 838.

³³⁰ Medineli putperest Araplar ve Medineli Yahudiler

sorgulanabilmesi ve dini anlayış kimliğinin oluşması için özgür düşünme ortamı ve (ilgili dindeki) eğitim seviyesinin üst seviyede olması gerekmektedir. İşte bu gibi birçok algısal dayanaktan dolayı insanları daha değerli ya da daha değersiz diye sınıflandırmaktadırlar.

Bu sınıflandırmanın kıstası konusunda, bir başka ifade ile neye göre insanların sınıflandırılması konusu, kendi seçimlerinin sonucu değildir. -bu da kendi içinde başka bir algı ve başka bir gerçekliğe dayanmaktadır.- Doğruluğu kabul ederek inandıkları din anlayışı ve öğretileri, insanların sınıflandırılması konusunda belirleyici rol üstlenmektedir.

İlk olarak Yahudilere göre insanın değerli addedilmesi, dinin telkinleri ile-soydan gelmektedir. Kendilerini seçilmiş ve üstün ırk olarak gören Yahudiler, soyları itibarı ile yani doğdukları sülale ya da ebeveynlerinden dolayı, Yahudi olmayanlara göre değerlidirler. İkinci değer kriterleri ise erkek olmalarıdır. Bu kriter de esasında ilk kritere dayanmaktadır. Yani esas olan, “seçilmiş Yahudi soyunun” mutlak devam etmesidir. Soyu devam ettirebilecek imkân ise erkek cinsiyeti ile mümkün hale gelmektedir.

Araplar açısından aynı mesele ele alındığında; üstünlük kriteri olarak bir “Seçilmiş millet” anlayışı olmasa da doğuştan gelen bir değer kriterleri vardır. Köle ya da cariyeden doğanlar değersiz atfedilirken soylu olarak niteledikleri aileden(güçlü ve kalabalık kabileden de dâhil) doğanlar doğum hakkı olarak değerli olmaktadır. İkinci kriter ise yine -Yahudilerle temelinde ortaklık teşkil eden-erkek olarak dünyaya gelmektir. Bunun sebebi olarak yine soyun erkekten devam etmesi, erkeğin gücü temsil etmesi, savaş vb. durumlarda ihtiyaç duyulması ve kabilenin sayısını arttırması gibi faktörler gösterilebilir.

Bu gibi düşüncelerden sonra -özellikle zihniyet ve algı anlamında-insanların çalışarak kazanmadıkları doğuştan sahip oldukları ya da olmadıkları yaratılışla alakalı özelliklerden dolayı değerli ya da değersiz atfedilerek algısal bir kast sistemine sahip olduklarını söylemek mantıklı ve tutarlı görülmektedir.

Kadın algısı hakkında -dayandıklarını düşündüğümüz- diğer yaklaşım ise şudur:

Yanlış ve bozuk algılarının, esasında sahip oldukları başka bir yanlış algıya dayandığı tarafımızca düşünülmektedir. O halde yanlış kadın algıları esasında yanlış erkek algısına daha genel perspektiften bakılırsa, sahip oldukları hatalı insan algısına dayanmaktadır. Çünkü kadını değersiz ve aşağılık kılmanın altında erkek cinsiyetini haddinden fazla yükseltmek ve cinsiyetlerin bir birine üstün olduğunu düşünmektir. İnsan algısının bozuk olması ise insanı, çalışarak sahip olmadığı ve seçme hakkının olmadığı nedenlerden değerli ya da değersiz addetmeleridir. Bu algılarına metafor özerinden örnekleme yapılacak olunursa üstün özelliklerle doğan çocuğu kıymetli bir altın madeni gibi görmektedirler. Altın madeni ileriki döneminde ne şekle bürünürse bürünsün esasında hâlâ altın olduğu için değerini kaybetmez.³³¹ Ancak güzel şekle bürünür ise altın olarak kıymetli olmasının yanında, sonradan edindiği şekil ve özellikler itibari ile daha da değerlendirilebilir.³³² Bu durumda değerine değer katmış olur.³³³ Medineli Yahudiler ve putperest Arapların algılarındaki değerli insan sıralamasını tablo olarak göstermek gerekirse şöyle gösterilebilir:

İnsanların Değer Sıralaması (Yahudiler Açısından)	İnsanların Değer Sıralaması (Putperest Araplar Açısından)
1-Yahudi erkek	1-Soylu erkek
2-Yahudi Kadın	2-Soylu Kadın
2-Diğer İnsanlar	3-Köleler ve Cariyeler

³³¹ Yani erkek olarak doğan ve soy itibari ile kıymetli olan insan, kötü işler yapsa bile -yaşantısında kötü biri olsa da- doğuştan altın olarak görülmekte ve her zaman değerli olarak görülmektedir.

³³² Üstünlük özelliklerine sahip olan insan(erkek olması ve soylu olması veya Yahudi olması diyebiliriz.) hayatta iyi işler yaparsa iyi ve zengin biri olur ya da ilim sahibi olur ya da başka özellikler... O zaman doğuştan gelen altın özelliğinin yanın da yaşarken kendi çalışması ve yaşantısı ile sanki elle yapılmış üzeri pırlanta işlemeli, çok kıymetli bir takı halini alabilir. Buda değerine değer katmaktır.

³³³ Bu metafor üçüncü başlık altında Kur'an'ın algı yönetimi yapılırken süreç yönetiminde bir başka açıdan zikredilecektir.

Tablo 2. Medine ehlinin, değerli insan sıralaması

Bir diğer bahis olarak, Şarap tüketimi konusunda putperest Araplarında Yahudilerinde şarap içme alışkanlıklarının bulunduğu hatta çok yaygın olduğu görülmektedir. Bunun yanında Yahudi kaynaklarında bir birine zıt tabanda haberlerin bulunması dikkat çekici olmakla beraber Yahudilikte –pratikte- genel kanı, sarhoş olmayacak kadar içmenin caiz olduğudur. Çünkü sarhoşluk çirkin olarak nitelenmektedir. Bunun dayanağı olarak, -onların açısından bakacak olursak- Hz. Âdem’e yasaklı meyveden yemeden hemen önce, Hz. Havva tarafından şarap içirildiği ve sarhoş olduğu görüşü ve akabinde ilk günahı işlemiş olarak kabul edilmesidir. O halde bu zihniyet ile bir erkeğin kıymetini düşüren; yanlış yolda olan kadın ve sarhoş olmaktır. Gerekli başlıkta yer verildiği üzere Lût Peygamber ile kızların beraber olduklarını söyleyen Yahudilerce, onun bu hataya düşmüş olması, kızlarının ona şarap içirerek sarhoş etmeleri, yani sarhoş olunmasıdır. Bu gibi sebeplerin dayanak olduğu sarhoş olma eylemi, Yahudilerce hoş karşılanmayan bir durumdur.

Alkol açısından farklı perspektifle bir yorum daha yapmak gerekirse, içkiliyken ibadetlere yaklaşmamaları ve bunun yasak olması konusudur. Öyle ki içkiliyken mabetlerinin yakınında dahi bulunamamaları dikkat çekici ve bir önceki düşünce ile kendi içinde tutarlı gözükmemektedir.³³⁴

Bir diğer değinilmesi gereken konu ise kendilerini üstün olarak gören Yahudi toplumunun, Yahudi olmayanlara içki içirip sarhoş etmeyi iyi bir amel olarak görüyor olmalarıdır. Bunun sebebi olarak, -dolaylıda olsa- zarar verdiklerini düşünmeleridir. O halde kutsal kitaplarındaki serbestleştiren ifadeler bir kenara koyulursa, yasaklanması ile alakalı bilgilerin bulunması, alkollü iken ibadet edilememesi, kendini yaratıcıya adayan kimsenin şarap içmesinin yasak olması ve Yahudi olmayanlara çok içirerek zarar verdikleri gibi düşüncelerinin temelinde, “alkolün kötü olduğu” algısının yatıyor olması güçlü bir ihtimaldir.

³³⁴ İbadete yaklaşmamaları üçüncü bölümdü ilgili başlıkta farklı açıdan ele alınacaktır.

Ancak Medineli Araplar için aynı algı mümkün değildir. Birçok konuda ortak uygulamalara sahip olan bu iki etnik unsurun, alkol algısı konusunda ayrıştığı görülmektedir. Nitekim Yahudiler genel anlamda şarabı kötü, zarar verici ve tehlikeli olarak algılarken, Medineli cahiliye Araplarının şarabı; su gibi tabii bir içecek olarak görmelerinin yanında, zevk veren, hoşnut edici özelliklere sahip ve iyi bir şey olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Faiz konusundaki değerlendirmelerde ise ilk olarak, ribânın “kat kat artma” niteliği dikkat çeken bir özelliktir. Kat kat artma sıfatı, kaynak sağlayıcının haksız kazanç yolu ile görünürdeki zenginliğinin artması olarak görülebilir. Bunun yanında toplumsal açıdan ekonomik dengesizliğin kat kat artması, toplumsal düzensizliğin ve huzursuzluğun kat kat artması, ribânın sosyolojik açıdan tespit edilen özelliklerinden bir kısmı olarak sınıflandırılabilir. Bir diğer ifade ile faizli olarak borç alanların fakirliğinin artması, faizli borç verenlerin de fakirlere karşı zulmünün artması olarak da anlaşılabilir.

Faiz konusunda, Yahudiler açısından, sadece Yahudiler arasındaki muamelelerde faizin yasak olması, onların algılarını ortaya koymakla beraber esasen Yahudilerce faizin kötü olduğunu da ortaya koymaktadır. Ama görünmektedir ki, Yahudiler faizli kaynak sağlamada Yahudileri ayırmamış ve talep eden herkese faizli kaynak sağlamıştır.

Bu itibar ile esasında, faiz konusunda iki kısım insan figürü oluşmaktadır. Bunlar -ırk ayrımı olmaksızın- faizle borç veren ve faizle borç alanlardır. Bir başka perspektifle sömüren ve sömürülen guruplarda denilebilir. Azınlık olan sömüren grubun karşısında, çoğunluk olan ve sömürülen grup yer almaktadır. Ama faiz ödeyerek borç almak zorunda kalan çoğunluk, her ne kadar -sistem gereği- faizli borç almak zorunda kalsalar da bu durumdan rahatsızlık duydukları bir gerçektir. Şu rivayet bu düşünceyi anlamada örnek teşkil etmekte ve desteklemektedir:

“ Muhammed b. Mesleme Yahudi zenginlerinden Ka'b Bin Eşref'e giderek kendisi ve akrabaları için yiyecek talebinde bulundu. Ka'b'a şöyle dedi: Senden aldığımız yiyeceğe karşılık mali bir teminat verebiliriz.

Ka'b: Acaba eşlerinizi rehin olarak verebilir misiniz?

Muhammed b. Mesleme Şöyle cevap verdi: Sen Yesrib 'in (Medine'nin) en yakışıklı erkeğisin, o halde eşlerimizi sana nasıl teminat olarak verelim!

Muhammed b. Mesleme: Anlaşıldığı kadarıyla sen bizi rezil etmek istiyorsun! Sen insanların bizleri “Bir miktar yiyecek için kendilerini rehin eden kimseler” olarak yermelerini istiyorsun!.”³³⁵

³³⁵ Akt. Komisyon, *Faiz*, 55; rivayetin geçtiği asıl kaynak: Muhammed b. İsmail Buharî, *Sahîh-i Buharî* (Beyrut: Dâru-l Ciyel, 1422/2001), C.2, Cüz 4, s. 116.

BÖLÜM 3: MEDENÎ ÂYETLERDE ALGI YÖNETİMİ

Bu bölümde, bir önceki bölümde Medine ehli özelinde işlenen ve tespit edilen yerleşik algıların karşısında, Kur'an'ın hangi algıları inşa ettiği tespit edilmektedir. Yapılan tespitlerin akabinde, tefsir kitapları, hadis kaynakları, tarih kitapları ve dinler tarihi gibi kaynak ve alanlardan istifade edilerek Kur'an'ın – yerleşik- mevcut algıyı inşa ettiği algıya döndürmesindeki sürece ışık tutulmaktadır. Bu konuda Kur'an'ın hangi yöntemler uyguladığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca -ilk bölümde referans olarak tespit edilen- günümüz biliminde algı yönetiminin yöntem ve uygulamaları ile Kur'an'ın uygulamaları arasında ilişki ortaya konmaktadır.

3.1. İnanç Alanında Kur'an'ın Yönettiği Algılar

Bu başlık altında Kur'an'ın inanç açısından inşa ettiği algılar ele alınmakta ve bahsi geçen insanın sürecine ışık tutulmaktadır. Şu da belirtilmelidir ki inancın inşasına yönelik başka bir deyişle inanç karakterli âyet gurubunu genel itibari ile Mekkî âyetler ihtiva etmektedir. Ancak Medenî âyetlerde de inanca işaretin büsbütün olmadığını söylemek tamamen yanlış bir söylem olur. Öyle ki Kur'an'ın yapısı itibari ile âyetlerin ihtiva ettiği anlamlarda sarmal bir yapı söz konusudur. Biraz daha açmak gerekir ise Kur'an, inançla alakalı âyetleri işleyip istenilen yönde bir inanç inşası yaptıktan sonra bu konuyu tamamen bırakarak amelî ya da hukukî vb. gibi başka bir konuya geçmemektedir. Aksine âyetler ister Mekkî olsun ister Medenî olsun, ya da hangi konu işlenirse işlensin, daha önce işlenen konular yer yer hatırlatılmakta ve işlenmektedir.³³⁶ Şu da var ki yinelenen konu ve algılar arasında -özellikle- inançla alakalı olan âyetlerin daha sık tekrarlandığı görülmektedir.³³⁷

Bu itibar ile Medenî âyetlerde yinelenen inançsal algılar aynen Mekkî âyetlerde işlendiği gibi mi işlenmiştir? Yoksa birçok etnik unsuru ilk muhatap alan Medenî âyetlerde ilgili konuda farklı yöntemler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

³³⁶ Okumuş, “Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler Üzerine,” 8.

³³⁷ Okumuş, “Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler Üzerine”, 15.; Cumhuriyet Demirel, “Kur'an'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî 53 S. 4(Ekim-Kasım-Aralık 2017): 48.

Yoksa Mekkî âyetler ile konu benzerliği gösteren bu âyetlerde güdülenen algılar nelerdir? Süreç nasıl yönetilmiştir? Süreç yönetiminde Mekke dönemi ile benzerlikler var mıdır? Şayet benzerlik yoksa farklı nasıl bir uygulama ya da süreç yönetimi söz konudur? Şeklinde ki soruların cevaplanması tez sorunsalının cevaplanması açısından rükün kabilindendir.

3.1.1. İlâh Mefhumunda Algı Yönetimi

Daha önceki bölümde işlendiği üzere Medine’de bulunan putperestlerin Allah’a inanmakla beraber ortak koşma konusunda yerleşik ilâh algıları:

- ❖ Kendilerinin Allah’la doğrudan bağlantı kuramayacakları düşüncesi
- ❖ Allah’ın onları tanıyamayacağı inancı
- ❖ Allah’ı cinlerle evli olarak görmeleri
- ❖ Melekleri Allah’ın kızları olarak görmeleridir.

Medineli Yahudilerin başlıca ilâh algıları ise:

- ❖ Melekleri Allah’ın oğulları olarak görmeleri
- ❖ Üzeyir’i (as.) Allah’ın oğlu olarak görmeleridir.

Bu itibar ile İki etnik unsurunda ilâh algısındaki mihenk taşı, Allah’ı yaratılmışların sıfatları ile sıfatlandırmalarıdır demek yanlış olmasa gerek.

Medine ehlinin İslâm öncesi yerleşik ilâh algılarının karşısında Kur’an’ın inşa ettiği ilâh algısı konusunda Medenî sûrelerin muhtelif yerlerinde Allah’ın tek yaratıcı³³⁸, her şeyi bilen,³³⁹ gören,³⁴⁰ işiten,³⁴¹ haberdar olan³⁴² ve eksikliklerden münezzeh³⁴³ olduğuna dair ifadelerle birçok ilâh algısı örneği bulunmaktadır.

Ancak bu kadar örneğin tek tek açıklanması mümkün olamadığından Medenî sûrelerden Haşr³⁴⁴ sûresi özelinde Kur’an’ın inşa ettiği ilâh algısı ele alınmaktadır. Bu itibar ile Medineli putperestlerin put edinme konusundaki

³³⁸ Rûm 30:27.

³³⁹ Bakara 2:32.

³⁴⁰ Bakara 2:96, 110.

³⁴¹ Bakara 2:181.

³⁴² Şuara 26:220.

³⁴³ Şurâ 42:11.

³⁴⁴ Haşr 59:1-24.

algılarından biri olarak, Allah'ın kendilerini tanıyamaması algısına Haşr sûresinin on sekizinci âyetinde, *“Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah’a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.”*³⁴⁵ İfadeleri ile herkesin bütün yaptıklarından Allah'ın haberdar olduğu ve dünyada iken yapılanların insanlar tarafından düşünülmesi istenmektedir.³⁴⁶ Peşi sıra gelen âyette ise, *“Allah’ı unutan, bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır.”*³⁴⁷ Şeklindeki bildiri ile adeta unutma gibi eksiklik ifade eden bir eylemin Allah’a ait bir özellik olamayacağı hatta insanların unuttum olarak düşündüklerini dahi yönetenin, bir diğer ifade ile unutturan iradenin Allah olduğu bildirilmektedir. Akabinde *“Şâyet biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.”*³⁴⁸ Âyetinde ise insanın müşahedeye dayalı algı dünyasında heybeti temsil eden sarsılmaz ve eğilmez dağların dahi Allah tarafından insana verilen bu sorumluluğun karşısında titreyerek param parça olacağı, somut bir örnekleme üzerinden zikredilmektedir.³⁴⁹ Bu âyetin yorumu konusunda Kur’an Yolu tefsiri şöyle bir özetleme yapmaktadır:

*“Şâyet bir dağa insana verildiği gibi şuur verilmiş olsaydı o heybet timsali eğilmez dağ bile Allah’ın sıfatlarını bilmenin ve sorumluluk duygusunun sonucu olarak O’nun azameti, kudreti ve evrendeki mutlak egemenliği karşısında sonsuz bir saygıyla eğildi; ama bununla kalmaz, O’na kulluk etmek için kendini parçaladı.”*³⁵⁰

³⁴⁵ Haşr 59:18.

³⁴⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. 29, 511; Karaman vd., Kur’an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir, C. 5/301, 302.

³⁴⁷ Haşr 59:19.

³⁴⁸ Haşr 59:21.

³⁴⁹ Bu ayette olduğu gibi örnek gösterme yöntemi -darb-ı mesel- Araplar tarafından konunun önemine vurgu yapmak amaçlı oldukça sık kullanılmaktadır. Bu ayette konunun önemine binaen bu tarz bir temsil söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu Mansur el-Maturidi, “Te’vîlâtü'l-Kur’ân,” thk. Muhammet Masum Vanlıoğlu, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010), 15/91, 92.

³⁵⁰ Karaman vd., Kur’an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir, C. 5/303.

İzleyen âyette ise “*O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah’tır; duyular ve akılla idrak edilemeyi de edileni de bilir. O rahmândır, rahîmdir.*”³⁵¹ Şeklindeki ifadelerle âdeta Medineli putperest Arapların, putlara tapmaları konusundaki dayanaklarına cevap verilmekte ve Allah’ın her şeyi bildiği ifade edilmektedir.³⁵² Devamında gelen âyette ise “*O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah’tır; egemenliğin mutlak sahibidir, her türlü eksiklikten uzaktır, esenlik verendir, güven sağlayan ve kendisine güvenilendir, görüp gözeten ve yönetendir, üstündür, iradesine sınır yoktur, büyüklükte eşi olmayandır. Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir.*”³⁵³ ifadeleri ile önceki âyetlerde yıkılan dayanaktan sonra, asıl algı olan putlara taparak ona ortak koşma eylemleri için bir ültimatom verilmekte ve Allah’ın; bütün eksik özelliklerden uzak, egemenliğin mutlak sahibi, kendisine yardımcı yada ortak edinmeyen, iradesinin sınırı olmayan, güvenilen ve güveni temin ve büyüklükte misali, benzeri olmayan olarak nitelendiği görülmektedir.³⁵⁴ Âyetin son kısmında ise imaların tamamen dışında en açık ifade ile “*Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir.*”³⁵⁵ Olarak âdeta cevap verilmektedir.

Medine ehlinin Allah’ın sıfatları üzerinde yoğunlaşan yerleşik algılarına karşılık, Kur’an’ın; yine Allah’ın sıfatları üzerine, yaratılmışlara benzememe ve eksiklikten münezzehe olma şeklinde bir ilâh algısı oluşturulduğu görülmektedir. İnşa edilen bu yeni algı, süreç açısından ele alınırsa, bir başka ifade ile Medinelilerin yerleşik algısından, Kur’an’ın istediği algıya yönlendirilirken ki süreç incelendiğinde, muhtemel iki durumun söz konusudur. İlk durum, Medineliler açısından hayatın akışı içinde gerçekleşen olaylarda -genel itibari ile- onların kaybeden ve inanan Müslümanların kazanan taraf olması, -onlar açısından kötü giden gidişat içerisinde- başlarına gelenlerin Allah’ı yüce sıfatlarıyla ve

³⁵¹ Haşr 59:22.

³⁵² Putperest arapların putlara tapmalarının altında yatan nedenlerden birisi de -İlgili balıklarda işlendiği üzere- Allah’ın kendilerini tanıyamayacağı düşüncesidir. Bu ayet onların bu düşüncesine yanıt vermektedir. Bkz. Maturidi, “*Te’vilâtü’l-Kur’ân,*” 15/94, 95.

³⁵³ Haşr 59:23.

³⁵⁴ Karaman vd., Kur’an Yolu Türkçe meal ve Tefsir, C. 5/303, 304; . Maturidi, “*Te’vilâtü’l-Kur’ân,*” 15/95-99.

³⁵⁵ Haşr 59:23.

gönderdikleri ile kabul etmedikleri için geldiğinin telkin edilmesi olsa gerek.³⁵⁶ Yaşadıkları dünyada bu durumların devam edeceği ve ölümden sonrasında ise daha da kötü durumlarla karşılaşacakları haber verilerek psikolojik azap edilmektedir.³⁵⁷ Onlara bu dünyada akli delillerle örnekler vererek, yapılan psikolojik azabın ardından, Allah'ın yüce ve noksanlıktan uzak sıfatları zikredilerek inandıkları takdirde bu korkulardan uzak olacakları ve mükâfatlandırılacakları bildirilmektedir.³⁵⁸

Bu düşünce örneklem üzerinden açılacak olunursa, yukarıda peş peşe verilen âyet gruplarının oluşturduğu sûresinin³⁵⁹ sebab-i nüzûlü, zikredilen düşüncenin uygulanışına örnek teşkil etmektedir.³⁶⁰ Haşr sûresi Medine döneminin ilk yıllarında nâzil olan bir sûredir. Medine Yahudilerinden beni nadir oğullarının ve bazı münafıkların Müslümanlara karşı düşmanlık beslemesi ve ihanet etmesi sonucu Müslümanlar tarafından Medine'den sürülmelerini konu edinmektedir.³⁶¹ Ancak bu konu edinme on yedinci âyete kadardır. On sekizinci âyetten itibaren gayr-i Müslimlerin inanmamaya devam ettikleri sürece Allah tarafından kaybettirileceği, bu kaybın öldükten sonra çok büyük bir azaba dönüşeceği ifade edilmektedir.³⁶² Akabinde Allah tarafından gönderilen bu âyetlerin çok büyük sorumluluk yüklemiş olduğu belirtilmekte ve dağ metaforu ile anlam güçlendirilmektedir.³⁶³ Aynı zamanda, esasen imansızlığın getirdiği sonuçla, yani bu seçimin sonucunun çok büyük zararlara karşılık geleceğine işaret edilerek, muhatapların düşünmesi sağlanmaktadır.³⁶⁴ Çünkü insanın kendisine zarar geleceğini duyması onu bu ihtimali düşünmeye sevk etmektedir. Akabinde gelen

³⁵⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İbn. Abbas ve müfessirlerin çoğunluğunun görüşünü aktardığına göre, Medineli Yahudiler açısından daha önce Medine'den sürgün söz konusu olmamış. İzzet ve şerefleri yerlere düşerek hiç böyle zillate düşmedikleri ifade edilmektedir. Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/522,523.

³⁵⁷ Enver Bayram, "Kur'an'da Yahudilere Lanet Edilme Meselesi," 35.

³⁵⁸ Hac 22:38.

³⁵⁹ Haşr sûresi

³⁶⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe meal ve Tefsir*, C. 5/283, 284; . Maturidi, "*Te'vilâtü'l-Kur'an*," 15/60, 61.

³⁶¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe meal ve Tefsir*, C. 5/284; . Maturidi, "*Te'vilâtü'l-Kur'an*," 15/60, 61.

³⁶² Haşr 59:15; . Maturidi, "*Te'vilâtü'l-Kur'an*," 15/85.

³⁶³ Haşr 59:21

³⁶⁴ "...İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz." Haşr 59:21.

sûrenin son üç âyetinde ise kabul edildiğinde bütün bu tehlikelerden kurtularak mükâfata kavuşmaya sebep olan ve kabul edilmesi istenen Allah'ın yüce sıfatları zikredilmektedir.³⁶⁵

Buradaki algı inşasının süreci ile ilk bölümde işlenen ve günümüz algı yönetimi uygulamalarından olan, korkutma-ödüllendirme yöntemi ile benzerlikler görülmektedir. Kur'an'ın hemen her sûresinde, Allah'ın eksiklikten uzak sıfatlarının bu yöntemin farklı versiyonları ile işlendiği görülmektedir.

Medinelilerin İlâh algısının yönetimi sürecinde³⁶⁶ ikinci muhtemel durum ise oluşturulan algının zamana yayılarak süreklilik ifade etmesidir. Şöyle ki Kur'an'ın ilk inen âyetlerinde *“Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbın sonsuz kerem sahibidir.”*³⁶⁷ İfadeleri ile insanın yaratıcısının ve -insanın- bilgilerinin yegâne sahibinin Allah olduğu zikredilmektedir. Sonraki bir âyette ise *“Allah'ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu o?”*³⁶⁸ ifadesinde Allah'ın noksanlıktan uzak sıfatları ile ilâh algısı oluşturulurken, yaklaşık on küsur yıl sonra inen yüz birinci sürede, yine aynı ilâh algısı farklı yöntemlerle tekrar edilmektedir. Bu durumun, sürece yayılmış olması ve süreklilik arz etmesi bakımından, günümüz algı yönetimi teknikleri ile örtüşüyor olması fikri muhtemel görünmektedir.³⁶⁹

3.1.2. Peygamber Mefhumunda Algı Yönetimi

Önceki bölümlerde işlendiği üzere, Medineli putperest Arapların Peygamber algısı maddeleştirilecek olunursa:

- ❖ İnançlarına dayanan algıları gereği, Peygamber gelmeyeceği düşüncesi...

³⁶⁵ Haşr 59/22-24.

³⁶⁶ Bu ifade Verilen örnek âyetler özelinde. Kur'an'ın birçok bölümünde yer yer oluşturulan ilâh algısı hatırlatılmaktadır. Dolayısı ile her birinin kendine has çok farklı yöntem ve uygulamaları söz konusu olabilir. Burada söylenen yöntem ve uygulamaların ve bunların işleyiş sırasının Haşr sûresi özelinde olduğu unutulmamalıdır.

³⁶⁷ Alak 96:1-5.

³⁶⁸ Alak 96:14.

³⁶⁹ Değerlendirme kısmında ayrıca işlenecektir.

- ❖ Şâyet Peygamber gelecekse bile, kendileri gibi insanî özelliklere sahip olmaması gerektiği...
- ❖ Şâyet kendileri gibi insan olan bir Peygamber gelecekse, zengin ve soylu Araplardan gelmesi gerektiği algısıdır.

Medineli Yahudilerin yerleşik Peygamber algılarının maddeleştirilmesi ise şu şekildedir:

- ❖ Peygamberlik müessesinin Malaki ile son bulduğu düşüncesi...
- ❖ Şâyet bir Peygamber gelecekse, Yahudi ırkından gelmesi gerektiği düşüncesi
- ❖ Yahudi halkından bir Peygamber çıkacaksa; zengin, zeki, boylu poslu düzgün fizikli bir Yahudi'nin Peygamber olması gerektiği inancıdır.

Görüldüğü üzere, Peygamber gelmeyeceği, gelecekse dahi kendi içlerinden olan zengin kişilerden Peygamber gönderilmesi gerektiği gibi düşünceler iki grubunda ortak algılarını oluşturmaktadır. Bunun dışında, Peygamberin kendileri gibi insan olmaması gerektiği, Araplara mahsus bir algı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bir diğer algılarında ise kendi içlerinden en soylu ve en zenginlerden olabileceği yönündedir. Bu itibarla gerek Yahudi toplumunun gerek putperest Arap toplumunun peygamber mefhumunda birden çok algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Bu algılara karşılık olarak Kur'an'ın inşa ettiği Peygamber algısı konusunda -Medenî âyetler özelinde- Allah'ın her topluluğa Peygamberler gönderdiği,³⁷⁰ Muhammed'den (sav.) önce de İsa ve Mûsâ gibi birçok Peygamber gönderildiği,³⁷¹ onları da kavimlerinin yalanladıkları³⁷² ve alay ettikleri,³⁷³ Peygamberlerinde insan olduğu, insan olması hasebi ile diğer insanlarla aynı özelliklere sahip olduğu,³⁷⁴ kendisinin -hevâ ve hevesinden dolayı- din adına bir şey söyleyemeyeceği³⁷⁵ ve

³⁷⁰ Bakara 2:136.

³⁷¹ Bakara 2:87.

³⁷² Âl-i İmrân 3:184.

³⁷³ Bakara 2:87.

³⁷⁴ Mâide 5:75.

³⁷⁵ Nisa 4:136.

Allah'ın dilediğini Peygamber olarak seçeceğini ifade eden birçok âyet yer almaktadır.

İşlenen konunun kapsamı doğrultusunda, Medenî âyetlerde –belli başlı- oluşturulan Peygamber algısında, ilk olarak Medineli Arapların ve Yahudilerin ortak algılarından olan Peygamber gelmeyeceği düşüncelerine cevap niteliği taşıyan “*Andolsun biz Mûsâ’ya kitabı verdik. Ondan sonra da ardarda Peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu İsa’ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudûs ile destekledik. Ama ne zaman size bir Peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?*”³⁷⁶ Şeklindeki âyet-i kerime, bu konuya cevap veren birçok âyetten biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Medine döneminde ilk inen sûre olan, Bakara sûresinin bu âyetinde Yahudilere adeta kinayeli bir soru ile biten cevap verilmektedir.

Yahudilerin kabul ettiği Peygamberleri arasında ayrı bir konuma sahip olan Hz. Mûsâ’ya Allah’ın Peygamberlik verdiğinde –tıpkı Hz. Muhammed’i yalanladıkları gibi- onu da yalanladıkları hatırlatılmaktadır. Sonrasında yine birçok Peygamber geldiği ve onlara da aynı muameleyi yaptıkları hatta öldürdükleri yüzlerine vurulmaktadır. Hz. İsa’nın ruhu-l Kudûs ile desteklenmesi Elmalılı’nın yorumuna göre Hz. İsa’nın (as.) temiz olduğuna işaret etmek içindir. Vahye muhatap olan Yahudilerin Hz. İsa ve Meryem’e ismet ve iffet yönünden iftira atmalarına karşılık, onların da temiz olduğu ifade edilmektedir.³⁷⁷ Toparlamak gerekirse, Yahudilerin Hz. Muhammed’i yalanlamaları üzerine, onların geçmişte gönderilen Peygamberleri de yalanlayarak iftira attıkları, hatta öldürdükleri hatırlatılmakta ve bu durumda, düşünmesi gerekenlerin kendileri oldukları ortaya konmaktadır.

Bu konuyu destekleyen bir başka örnek ise Âl-i İmrân sûresinde yer alan “*Onlar: “Allah, bize, gökten inecek ateşin yakacağı bir kurban getirmediği hiçbir Peygambere inanmamayı emretti” dediler. De ki: “Benden önce nice Peygamberler, size apaçık deliller ve söylediğiniz o mucizeyi getirmişti. Eğer doğru*

³⁷⁶ Bakara 2:87.

³⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, C.1/87.

sözlüyseniz, o Peygamberleri niçin öldürdünüz?”³⁷⁸ Şeklindeki âyettir. Yahudi kaynaklarında yer alan bilgilere göre³⁷⁹ geçmiş Peygamberlerde mucize olarak ortaya çıkan ve Allah’a adanan kurbanın, gökten bir ateş inerek yanması sonucu ibadetlerin kabul edildiğine işaret sayılan bu durumu öne sürerek –bu durum hâsıl olmadığı gerekçesi ile- Hz. Muhammed’in Peygamberliğini inkâr etmişlerdi. Bu haber bazı tefsir kaynaklarında da yer almaktadır.³⁸⁰ Âyette ise madem bu mucizeyi siz Peygamberlik alameti olarak sayıyordunuz da neden o –istediğiniz mucizelerle gelen- Peygamberleri öldürdünüz? Şeklindeki cevapla³⁸¹ onların bunu inanmak için değil, bahane için istedikleri yüzlerine vurulmaktadır.³⁸²

Putperest Arapların Peygamber gelmeyeceğine dair algılarına ise Mekkî âyetlerde çokça yer verilmektedir.³⁸³ Bu konuda özellikle Kasas sûresinde yer alan

“Önceden yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet geldiğinde, ‘Rabbimiz! Keşke bize bir Peygamber gönderseydin de âyetlerine uyup da müminlerden olsaydık!’ diyecek olmasalardı (Peygamber göndermezdik). Fakat onlara tarafımızdan o gerçek (Kur’an) gelince, ‘Ona da Mûsâ’ya verilenin benzeri verilmeli değil miydi?’ dediler. Peki daha önce Mûsâ’ya verileni de inkâr etmemişler miydi? ‘Birbirini destekleyen iki sihir!’ demişler ve eklemişlerdi: ‘Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz.’”³⁸⁴

Âyetleri bu konuya açıkça cevap verildiğini gösteren âyetlere örnek teşkil etmektedir. Bu âyetin Yahudi halkına gelen Mûsâ Peygamber örneği üzerinden verilmesi konusu, Yahudilerle komşuluk ve ticaret gibi bir çok açıdan ilişki içinde

³⁷⁸ Âl-i İmrân 3:183.

³⁷⁹ Leviviler 1:7; tesniye 15:16.

³⁸⁰ Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. Alî b. el-Cevzî, “Zâdu’l-Mesîr fi ‘İlmi’t-Tefsîr,” thk. Zuheyr eş-Şâviş, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî Yayınları, 1987), 1/516.

³⁸¹ Literatürde, Yahudilere gelen İşaya ve Yahya Peygamberi öldürmüş, İsa Peygamberi öldürmeye çalışmış ve Yeremya’yı hapsedmiş oldukları ifade edilmektedir. Bkz. M. Kemal Yaşaroğlu “İsrâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 177, 178.

³⁸² Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal Ve Tefsiri*, C. 1/727,728.

³⁸³ Bu konunun Medenî âyetlerden ziyade Mekkî âyetlerde işlenmiş olması, iman esaslarının Mekke döneminde oluşturulmuş olması sebebiyledir.

³⁸⁴ Kasas 28:47.

olan Araplara, daha öncede Peygamber geldiğini hatırlatmada bir nüans olması açısından kıymetli olması fikri mantıklı görünmektedir.

*“Müjdeleyici ve korkutucu böyle nice Peygamberler gönderdik; tâ ki Peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmasin! Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır.”*³⁸⁵ Bu âyette işlenen algının, Medine döneminde -Nisâ sûresinde- hatırlatılarak pekiştirildiği ve Medineli putperestlere de Yahudilere de³⁸⁶ âdeta bir hatırlatma olduğu görülmektedir.

Şâyet Peygamber gelecekse, kendi içlerinden ve zenginlerden geleceğine dair, iki grubunda sahip olduğu bu algılarının yönetilmesi hususunda, Mekke döneminde nâzil olan Kasas sûresinde *“Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O’nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehdir ve şânı yücedir.”*³⁸⁷ Şeklindeki âyette, Allah’ın istediği kişinin Peygamber olacağı açık olarak ifade edilmektedir. Medine döneminde nâzil olan hac sûresinde ise Allah’ın insanlardan istediğini elçi seçtiği, dolaylı olarak ifade edilmenin yanında, meleklerden bile elçi seçileceği ifade edilmektedir.³⁸⁸ Meleklerden seçilen elçinin Peygambere vahyi ulaştırması, insanlardan seçilen elçinin ise diğer insanlara vahyi tebliğ etmesi olarak açıklanan Bu âyetin, putperest Araplardan bazılarının “Kur’an aramızdan birine indirildi.” demeleri üzerine nâzil olduğu zikredilmektedir.³⁸⁹

Peygamberlerin insani sıfatlardan uzak, melek ya da cinler gibi olağan üstü güçlere sahip³⁹⁰ olan bir varlık olması gerektiği algısına sahip olan putperestlere, Mekke döneminde

³⁸⁵ Nisâ 4:165.

³⁸⁶ *“Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda, ileride: “Bize ne bir müjdeci geldi, de bir uyarıcı” demeyesiniz diye size dinî gerçekleri açıklayan elçimiz gelmiş bulunuyor. Gerçekten size hem müjdeleyen hem de uyaran bir Peygamber gelmiştir. Allah, her şeye gücü yetendir.”* Mâide 5:19.

³⁸⁷ Kasas 28:68.

³⁸⁸ *“Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah her şeyi işitmektedir, görmektedir. Onların önlerindeki de arkalarındaki de bilir. Bütün işler Allah’a döndürülür.”* Hac 22:75,76.

³⁸⁹ Karaman vd., Kuran Yolu Türkçe Meal Ve Tefsiri, C. 3/754.

³⁹⁰ Zuhurf 43:53; Fussilet 41:14.

“Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak “Allah, Peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” şeklindeki itirazları engellemiştir. De ki: “Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da Peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.” Yine de ki: “Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah kâfidir. O, kullarını çok iyi bilip görmektedir.”³⁹¹

Şeklinde akli delillerle cevap verilerek bu algının Mekke döneminin son yılında³⁹² yönetilerek putperestlerin bu düşüncelerinin çürütüldüğü görülmektedir.

Medine’ye hicretin akabinde indiği konusunda güçlü kanaatler olan Cum’a sûresinde³⁹³ ise –yaklaşık olarak Medine döneminin ilk yılı dolaylarında- aynı konunun çeşitli âyetler ve çeşitli yönlerden ele alındığı, pekiştirme, tekrar ve güçlendirme yapıldığı kanaatine varılmaktadır.³⁹⁴ Bu konuda Cum’a sûresinin haber verdiği âyetlerden biri; *“Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O’dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.”³⁹⁵* Şeklindeki âyettir.

Görüldüğü üzere bu âyette, kendi içlerinden bir Peygamber seçildiği zikredilmektedir. Akabindeki âyette ise *“Henüz kendilerine katılmamış bulunan daha başkalarına da (elçi gönderilmiştir). O üstündür, her işi hikmetlidir.”³⁹⁶* İfadeleri ile gönderilen elçinin kendileri ile sınırlı olmayıp, sonraki insanlar içinde gönderildiği bildirilmektedir. Bir defada indiği zikredilen bu sûrenin dördüncü âyetinde ise, *“Bu Allah’ın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.”³⁹⁷* İfadeleri ile Peygamber seçiminde tek belirleyicinin Allah’ın dilemesi olduğu “Lütuf” kelimesi ile de “Onu dilediğine verir.” ifadesi ile de anlaşılmaktadır.

³⁹¹ İsra 17:94-96.

³⁹² İsra sûresinin nazil olduğu zaman aralığına tekabül etmektedir. Bkz. M. Kamil Yaşaroğlu, “İsrâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 177, 178....

³⁹³ Emin Işık, “Cum’a Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 92, 93.

³⁹⁴ Işık, “Cum’a Sûresi”, *DİA*, VIII, 92, 93.

³⁹⁵ Cuma 62:2.

³⁹⁶ Cuma 62:3.

³⁹⁷ Cuma 62:4.

Sonraki âyette ise³⁹⁸ sadece kendilerini Allah'ın dostları ve değerli kulları sanan, bu sebeple Peygamberin kendilerinden biri olması gerektiğine inanan ve bu itibarla Araplar içinden çıkan Muhammed'i (sav.) inkâr eden Yahudiler, kendilerine Tevrat verildiği halde ona uymadıkları sebebi ile kitaplar taşıyan merkebe benzetilerek aşağılanmaktadır.³⁹⁹ Bu durum algı yönetimi tekniklerinde itibar kaybettirme olarak yer almaktadır.⁴⁰⁰

Peşi sıra gelen âyette ise “*De ki: “Ey yahudiler! Başka insanlar değil, yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şâyet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin!”*”⁴⁰¹ Şeklindeki ifadelerle Yahudilere meydan okunmakla beraber ölümden korktukları haber verilmektedir. Hâlbuki ahiret inancına sahip olan ve kendilerini Allah'ın dostları olarak gören, cezalandırılacak olsalar bile çok az sayıdaki belli günlerle sınırlı olarak cezalandırılacaklarına inanan bu insanların, ölüm fikrinden korkmalarındaki tutarsızlığa işaret edilmiş olması muhtemeldir. Bu düşünceye paralel olarak akabindeki âyette “*Ama onlar daha önce yapıp ettikleri yüzünden asla ölümü istemeyeceklerdir. Allah zalimleri çok iyi bilmektedir.*”⁴⁰² Hitabı ile ölümden neden korktukları da üstü kapalı olarak haber verilmekte ve sıradaki âyette “*Şöyle de: “Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyen de edileni de bilen Allah’a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarınızı bildirecektir.*””⁴⁰³ İfadeleri ile ne kadar ölümden korksalar da ondan kaçamayacakları ve ahiret hayatından her şeyi bilen Allah'ın yaptıklarını onlara haber vereceği ifade edilerek âdeti inanmayan Yahudiler, psikolojik olarak cezalandırılmaktadırlar.⁴⁰⁴ Bu yerme ve tehdit içeren âyetlerin; Araplar içinden seçilen Peygambere inanmaları gerektiği ve Peygamberin Allah'ın tercihi ile belirlendiği, “Peygamberliğe layık olan tek milletin Yahudiler olduğu”

³⁹⁸ “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah’ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz.” Cuma 32:5.

³⁹⁹ Derveze, *Tefsirül hadis*, s. 2515.

⁴⁰⁰ İlk bölümde işlenmektedir.

⁴⁰¹ Cuma 62:6.

⁴⁰² Cuma 62:7.

⁴⁰³ Cuma 62:8.

⁴⁰⁴ Bayram, “Kur’an’da Yahudilere Lanet Edilme Meselesi,” 32, 33.

düşüncesinin yanlış olduğu telkin edildikten hemen sonra yer alması bu konunun bir bütün halinde mantık ağı oluşturularak işlendiğini göstermektedir.⁴⁰⁵

Konu toparlanacak olursa, Peygamber ile alakalı birçok algının temellerinin Mekke döneminde atıldığı ve tafsilatlı olarak da bu dönemde işlendiği görülmektedir. Bu durumun, Mekke döneminin inançsal açıdan algıların oluşturulduğu dönem olması hasebi ile mümkün olduğu muhakkaktır.

Ancak konu süreç açısından ele alınacak olunursa, Medine dönemini Mekke'den ayıran Yahudi unsurların varlığının, bu konudaki algı yönetimine de şekil vermesi söz konusudur. Çünkü malum olunduğu üzere algı yönetimi bir süreci ifade etmektedir. Ayrıca Medine halkında varlığını sürdüren Yahudilerin, putperest Araplara göre bambaşka algıları söz konusudur. Bu durum Mekke dönemi ile Medine dönemini ayıran büyük özellikler arasında yer almaktadır. Çünkü vahyin nüzûlü devam ederken muhatap kitlede farklılıklar söz konusudur. Dolayısı ile Medine döneminde var olması muhtemel olan algı yönetimi, Mekke'deki algının hatırlatılarak canlı tutulması yanında, asıl Yahudi kitleye yöneliktir demek yanlış olmasa gerek. Buradaki algı yönetiminin gerçekleşmesinde ise tarihi örnekler, verilen doğru bilgi ve referanslar, mantıksal açıklamalarla var olan algının yıkılması, korkutma vb. tekniklerin yer aldığı anlaşılmaktadır.

3.1.3. Melek Mefhumunda Algı Yönetimi

Daha önce ilgili başlık altında konu edinilen Medineli cahiliye Araplarının yerleşik melek algıları, maddesel açıdan sunulacak olunursa;

- ❖ Putperestlikle bir bağı olmamasına rağmen meleklerle inanmaktadırlar.
- ❖ Melekleri dişi cinsiyete sahip olarak nitelemektedirler.
- ❖ Melekleri Allah'ın kızları olarak sıfatlandırmaktadırlar.
- ❖ Meleklerle tanrısallık özelliği yüklemektedirler.

Yahudiler açısından;

⁴⁰⁵ Cuma 62:1-9.

❖ Meleklerle insani vasıflar atfetmeleri ve erkek cinsiyetle nitelemeleridir.

Meleklerle insani bir vasıf olan cinsiyet atfetme açısından Medineli Arapların ve Yahudilerin ortak inanca sahip oldukları bilinmekle beraber, onları bir çeşit ilâh olarak kabul etmeleri de söz konusudur.⁴⁰⁶

Melek konusunda Yahudiler ve putperest Arapların aynı algıya sahip olmaları dikkat çekmekle beraber, bu konudaki algılarını Yahudilerden edindikleri, ilgili başlık altında ele alınmıştı. Söz konusu ayrıntının bu başlık altındaki rolü ise Kur'an'ın, algı yönetiminde –hitap kitlesi açısından- tek algı kitlesine hitap etmiş olmasıdır.

Konuya farklı perspektiften yaklaşıldığında ise –muhataplarda- iki farklı algı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki meleklerin mahiyeti hakkında iken, diğeri bu algının sonucu olarak meleklerle tanrılık atfetmeleri olarak zuhur etmektedir. Bir başka ifade ile yanlış melek algılarının temeli yanlış ilâh algılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu toplulukların ilâh algıları ilgili bölümde incelenmiştir. Ancak konu ile bütünlük arz etmesi sebebi ile ilâh algılarını hatırlatmak gerekirse, Allah'a insani vasıflar yükledikleri bilinmektedir. Bu vasıflar arasında Allah'ı aciz bırakma, insanların sahip olduğu noksan sıfatlarla sıfatlandırma gibi düşünceler yer almaktadır. Biraz daha özele indirgemek gerekirse en yalın ifade ile Allah'ı evlenen, çocuk edinen, yardımcılara ihtiyaç duyan olarak görmekte idiler.⁴⁰⁷

Burada bahsi geçen evlenme, çocuk ve yardımcılar edinmedir. Çocuk ve yardımcılar putperestler açısından meleklerle, putlara ve Peygambere tekabül ederken, Yahudiler açısından meleklerle ve Peygamberlere tekabül etmektedir.⁴⁰⁸

Bu itibarla –Kur'an'ın uyguladığını düşündüğümüz yöntem olarak- âyetlere de bakıldığında da görüldüğü üzere, ilk olarak ilâh algısı ve Peygamber algısı oluşturularak ilâh algısı düzeltilmektedir. Yanlış ilâh algısı ve Peygamber algısı

⁴⁰⁶ Bu düşünce, önceki bölümde ilgili başlıkta tafsilatlı olarak ele alınmıştır.

⁴⁰⁷ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. 26, 359, 360

⁴⁰⁸ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. 26, 359, 360

düzeltildikten sonra –muhataplarda- içi boşalan melek algısı Kur’an tarafından doldurulmaktadır.

Kronolojik açıdan bakıldığında, melek algısının Mekke döneminde nâzil olan sâffât sûresinde⁴⁰⁹ tafsilatlı olarak işlenerek bahsi geçen yanlış melek algısına dair her konuya mantıklı açıklamalar dâhilinde düşünmeye sevk eden sorularla,⁴¹⁰ geçmiş ümmetlerden örneklerle,⁴¹¹ inanmayanların uğrayacakları azapların bildirilmesi⁴¹² ile meleklerin Allah’ın sadık kulları oldukları,⁴¹³ meleklerle Allah arasında asla bir nesep bağı olmadığı,⁴¹⁴ Allah’ın böyle özelliklerden beri olduğu zikredilerek,⁴¹⁵ onların mahiyetleri, görevleri ve mekânları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.⁴¹⁶

Görüldüğü üzere, -önceki iki başlıkta da olduğu gibi- inanç esaslarının kapsamındaki konulardan biri olan melek inancının Kur’an tarafından inşası Mekke döneminde ağırlık bulmaktadır. Örnek verilen bu sûre Mekke döneminde melek algısı konusuna yer verilen birçok sûreden birisidir.⁴¹⁷

Medine döneminde melek algısı konusunda zikredilen âyetler incelendiğinde ise Medine’ye hicretin akabindeki süreçte nâzil olan el-Bakara sûresinde “Söyle (yahudilere): Cebrâil’e kim düşmansa bilsin ki, Allah’ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidâyet rehberi ve müjdeci olarak Kur’an’ı senin kalbine indiren odur.”⁴¹⁸ Âyeti ile kıymetli bir melek olan Cebrail’in görevi hakkında bilgi verilmektedir. Muhammed İzzet Derveze’ye

409 Nüzûl sırasına göre 56. Sûre olup, Kur’an tertibinde 37. Sırada yer almaktadır. Bkz. Bekir Topaloğlu, “Sâffât Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, 465, 466.

410 Sâffât 37:150.

411 Sâffât 37:75-87.

412 Sâffât 37:50-68.

413 Sâffât 37:21,22.

414 Sâffât 37:158.

415 Sâffât 37:159.

416 Sâffât 37:164-166.

417 Konu bütünlüğü açısından uygun görüldüğü için bu sûre üzerinden örnek verilmiştir. Haricen, Mekke döneminde nâzil olan muhtelif sûrelerin muhtelif âyetlerinde bu konuya yer verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Sa’d 38:69,73; Zümer 39:75; Fussilet 41:14; Zuhuruf 43:53; Kâf 50:23,24; Necm 53:27; Tahrîm 66:4; Kadr 97:4; Sebe 34:40; Furkan 25:21-25.

⁴¹⁸ Bakara 2:97.

(1984) göre bu ve peşi sıra gelen âyetin⁴¹⁹ sebebi nüzûlü konusunda iki rivayet yer almaktadır. Tercih ettiği rivayete göre Medine'ye hicretin akabinde Yahudi bilginlerinden Abdullah b. Selâm⁴²⁰ (ö. H.43) Hz. Peygamberin yanına geldi ve “Sana sadece Allah’ın görevlendirmiş olduğu bir Peygamberin bilebileceği üç soru soracağım. Cevaplarsan Müslüman olacağım.” dedi ve “kıyamet alametlerinin ilki nedir? Cennetliklerin cennette ilk yiyecekleri yiyecek nedir? Yeni doğan çocuğun anne ya da babasına benzemesindeki sebep nedir?” Şeklinde üç soru sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Bunları şimdi bana Cebrail haber verdi.” dedi. Bunun üzerine İbn. Selâm şaşırdı ve “Melekler içinde Cebrail Yahudilerin düşmanıdır. O sadece zillet ve savaş getirir.” diye karşılık verdi. İşte bu durumda Hz. Peygamber’e Bakara sûresi doksan yedinci ve doksan sekizinci âyetler nâzil oldu ve o bu âyetleri ona okudu. Akabinde üç soruyu da cevapladı ve Abdullah b. Selâm cevaplar üzerine Müslüman oldu. Sonrasında ise Hz. Peygambere “Yahudiler çok iftiracı bir topluluktur. Eğer sen onlara benim Müslüman olduğumu söylemeden benim hakkımda soru sorarsan sana beni överler. Ama Müslüman olduğumu söyledikten sonra benim hakkımda soru sorarsan onlara, bu sefer beni yererler.” dedi. İlerleyen süreçte Yahudiler Hz. Peygamberin yanına geldiklerinde Allah resulü onlara “Abdullah’ı nasıl bilirsiniz?” Diye sordu. Onlarda “O bizim aramızdaki en hayırlı kişidir.” Diye cevapladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Onun Müslüman olduğunu size söylesem ne dersiniz peki?” Deyince bu sefer “O bizim aramızdaki en kötü kişidir dediler.”⁴²¹

⁴¹⁹ “Her kim Allah’a, meleklerine, Peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mikâil’e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır.” Bakara 2:98.

⁴²⁰ Önceleri Yahudi âlimi iken Medine döneminde Müslüman olmuş bir sahabedir. Bkz. Mustafa Fayda, "Abdullah B. Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1, TDV Yayınları, Ankara 1988, 134-135.

⁴²¹ İzzet Derveze, *Tefsiru'l Hadis*, 73.; Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı eserinde bu âyetlerin sebebi nüzûlü konusunda yer verdiği rivayetlere göre Hz. Peygamberin Abdullah b. Selâm'a verdiği cevaplardan sonra Hz. Ömer Cebrail'e düşman olmalarının sebebini sormuştur. O da Buhtu Nassar denilen bir adamın mabetlerini yıkıp kendilerine zarar verecekleri Peygamberleri tarafından kendilerine haber verildiğini söyleyerek, o adamı arayıp bulduklarını ve bulduklarında miskin bir çocuk olduğunu söylemiştir. “Biz onu öldürecekken Cebrail onu müdafaa etti ve bunu öldürmek size fayda sağlamaz zira bunu öldürmek size nasip olursa, o zaman bu bahsi geçen kişi zaten değildir.” dedi. “Öldürmediğimiz o çocuk büyüdü hükümdar oldu ve harp açtı beytül makdisi tahrip etti ve halkımızdan

Mekkî âyetlerden farklı olarak, bahsi geçen bu Medenî âyetlerde bazı meleklerle düşmanlık söz konusudur. Bu durum Mekkî âyetlerde görülmemektedir. Medenî âyetlerde var olmasının sebebi olarak muhatap kitle arasında yer alan Yahudiler gösterilebilir. Burada Mekke’de inşa edilen melek algısının farklı versiyonlarla devam ettiği görülmektedir. Ancak Medine’de oluşturulan algı yönetiminde tutarlı ve mantıksal açıklamaların yanında tehdit, hatırlatma ve meydan okuma gibi çeşitli yöntemlerde görülmektedir. Bu durum Yahudilerin bizzat muhatap olduğu âyetlerde kendisini daha fazla göstermektedir.⁴²² Yahudilerin Kur’an’da zikredilen ve haber verilen âyetlerin doğruluğunu, Hz. Peygamberin Peygamberliğinin ve getirdiklerinin hak olduğunu, dinlerinden, kitaplarından ve bunlardan arta kalan kadim bilgilerinden yararlanarak içten içe bildiklerini ancak, inat, azgınlık, benlik, toplumsal vb. birçok farklı sebepler neticesinde sadece inanmamak için bahaneler üreterek reddetmeleri ve reddetme konusunda kendilerine ortak edinmeye çalışmaları kuvvetle muhtemeldir.

Bu düşünceyi destekleyen birçok örnekten birisi de bahsi geçen bu âyetler hakkında yazılan tefsirlerdeki sebebi nüzûllerdir. Elmalılı Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili isimli eserinde yer verdiği rivayete göre, Hz. Ömer Medine’de sahip olduğu tarlaya giderken yolunun üzerinde bulunan Yahudilerin ilim merkezlerinin önünden geçmekte ve bazen orada durarak onlara kulak misafiri olmakta idi. Yine bir gün Hz. Ömer’in kulak misafiri olduğu sırada onlar “Ey Ömer sen diğerlerinden farklısın. Diğer Müslümanlar buradan gelir ve geçerler. Ama sen öyle yapmazsın. Bu sebeple sana ümit besliyoruz.” dediler. Hz. Ömer cevap olarak “sizin en büyük yemininiz nedir?” diye sordu onlar “Tur-i Sinâ’da Mûsâ’ya Tevrat’ı indiren Rahman üzerine yapılan yemindir.” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer onların yeminini zikrederek “Doğru söyleyin. İnandığınız kitabınızda Muhammed’i buluyor musunuz? Yoksa bulmuyor musunuz?” dedi. Bunun üzerine hepsi sessiz kaldı ve birbirlerine bakakaldılar. Sessizliğin ardından içlerinden biri dayanamadı ve ayağa kalkarak “Söyleyin, yoksa ben söylerim.” Dedi. Yine dilleri âdetâ lâl olmuş gibi susarlarken Hz. Ömer “Ne susuyorsunuz? Ben kendi dinimdeki

bir kısmını katletti. Bü yüzden Yahudiler ona düşmandır.” Diye haber vermiştir. Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 1/429.

⁴²² Bakara 2:113, 114;

şüphemden dolayı sormuyorum.” Dedi. Bunun üzerine “ evet bize indirilende biz Muhammed’i buluyoruz. Ancak ona iman etmeyişiimizin sebebi ona vahyi getirenin Cebrail olmasıdır. Cebrail ise bizim düşmanımızdır. Eğer ona vahyi getiren Cebrail değil de Mikail olsa idi, o zaman Muhammed’e iman ederdik.” Dediler. Bu sefer Hz. Ömer onlar için en büyük yemini tekrar dile getirdi ve yine söyleyin Allah nezdinde Cebrail’in ve Mikail’in makamı nerededir?” onlar ”Cebrail sağında, Mikail solundadır.” dediler. Hz. Ömer “Allah’ın sağında olana düşman olan, solunda olana da düşmandır. Solunda olana dost olan sağında olana da dosttur. Onlara düşman olan, Allah’ında düşmanındır.” Dedi ve Hz. Peygambere olanları anlatmak üzere yanına gitti. Ancak ondan önce Cebrail Allah resulüne olanları haber vermiş ki. Hz. Peygamberin Hz. Ömer’e bu âyetleri okuduğu zikredilmektedir.⁴²³

Cebrail’e düşman olmaları konusunda bir başka rivayet ise Yahudilerin “Cebrail’in vahyi bize getirmesi emredildiği halde o vahyi başkasına götürdü.” Şeklindeki söylem ve düşünceleridir. Bahsi geçen âyetlerin ikincisinde “*Her kim Allah’a, meleklerine, Peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mîkâil’e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır.*”⁴²⁴ Şeklinde açık, net ve izahtan uzak bir tehdit ile cevap verilmektedir. Bu durum daha önceki paragraflarda geçen konuyu desteklemektedir. Bakara sûresinin doksan dokuz ile ilerleyen diğer âyetlerinde, Yahudilere apaçık delil ve mucizeler gösterildiği halde fâsık olarak inkâr ettikleri,⁴²⁵ sözlerine güvenilmez ve ahit tanımaz insanlar oldukları bildirilmektedir.⁴²⁶ Ayrıca kendilerine uyarıcı Peygamber geldiği halde kitaplarında yazanları gizleyerek hiç bir şey bilmiyormuş gibi yaptıkları bildirilmekte ve bu inkârları, gerçeği bildiği halde iman etmeyen kimselerin küfr-i inâdisine sahip oldukları bildirilmektedir.⁴²⁷

Medine döneminde oluşturulan melek algısı konusunda, Mekke de oluşturulan algının uygun aralıklarla hatırlatılarak pekiştirilmesinin yanında

⁴²³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 1/430.

⁴²⁴ Bakara 2:98.

⁴²⁵ Bakara 2:99.

⁴²⁶ Bakara 2:100.

⁴²⁷ Bakara 2:101.

Mekke'den ayrılan ve Medine dönemine özel konjektürel algı inşaları da söz konusudur. Konunun işleniş usulünden kaynaklı olarak kısıtlı işlenen bu konuda var olan birçok örnek arasından seçerek mercek altına aldığımız ve süreci ortaya koyduğumuz bu örnek özelinde algı yönetimi tekniklerinden birisi olarak bildiğimiz “gerçeklere yaslama” tekniği ile benzerlik ortaya çıkmaktadır.

Şöyle ki hitap kitlesinden birisi olan Yahudilere – birçoğu tahrif olursa da- kabul ettikleri kitaplarındaki bazı bilgiler referans olarak sunulmaktadır. Bir başka ifade ile onların kabul ettiği ve yegâne doğruları saydıkları kitaplarında ve kadim bilgilerinde yer alan bazı soruları Peygambere sormalarıyla beraber, olduğu gibi doğru cevaplar almaları onlara Hz. Peygamberin hak olduğunu kabul etmekten başka çare bırakmamaktadır. Bu itibarla –uygulanan bu yöntem ile- aralarından bazılarının melek algısının düzeltilmesinin yanında Hz. Peygamberi ve getirdiklerini kabul etme noktasında bir algı yönetimi de söz konusu olabilir. Kabul etmeyenlere ise kendilerinin de bildiği gerçekler hatırlatılarak ve bu davranışlarının doğurduğu sonuçlar –azap- hatırlatılarak korkutma ve psikolojik baskı sağlanması söz konusudur.⁴²⁸

3.1.4. Kitap Mefhumunda Algı Yönetimi

Bu konuda, İlgili başlıkta tafsilatlı olarak dile getirilen ve elde edilen verilerin -konunun bütünlük arz etmesi açısından- maddesel olarak sunulması noktasında şunlar yer alabilir:

- ❖ Kitap algısı konusunda Yahudi ve putperestlerde ortak algı söz konusudur.
- ❖ Elle tutulan, yazılı halde bulunan ve tek seferde inen bir kitap algısına sahiptirler.

Herhangi bir kitaba muhatap olmayan Medineli putperest Arapların kitap algıları, Yahudilerden edindikleri bilgilerden meydana gelmekte idi. Bunun yanı sıra putperest Arapların itirazları ve Kur'an'ın muhtevası konusunda açıklamaların

⁴²⁸ Bayram, “Kur'an'da Yahudilere Lanet Edilme Meselesi,” 31, 32.

büyük çoğunluğunun Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde işlendiği görülmektedir.⁴²⁹ Madde halinde belirtilen ve bi'set öncesi en bariz kitap algısının karşısında Kur'an'ın inşa ettiği algı “İnkârcılar, “Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!” diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.”⁴³⁰ ve “Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik.”⁴³¹ Şeklindeki âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır. Bu konudaki algı yönetimi sürecine değinilmeyecektir. Çünkü bu konu ve âyetler Mekke dönemine aittirler. Daha önceki birkaç başlıkta da görüldüğü üzere inançla alakalı konularda yapılan algı yönetimleri Mekke döneminde gerçekleşmiş olduğu gibi burada da durum farklı değildir.

Bununla beraber Medine döneminde, inşa edilmiş halde olan ve belirli seviyede yer alan algının üzerine, tamamlayıcı nitelikte ve farklı perspektifte ziyadelerin yapıldığı görülmektedir. “Onlar Kur'an'ı inceden inceye düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde üst üste kilitleri mi var?”⁴³² Âyetinde “...üst üst kilitler mi var?” ifadesi için Kur'an Yolu tefsirinde,

“...Kur'an insanlara doğru yolu gösteriyor, ancak ondan yararlanabilmek için peşin hükümlerden, kökleşmiş inançlardan, dengeyi bozan kin ve nefret gibi duygulardan kurtularak Kur'an'ı okumak, dinlemek ve üzerinde düşünmek gerekiyor. Kalplerinin üzerinde kilitler bulunan kimselerden maksat, şartlanmışlık ve peşin hükümler yüzünden akıllarını doğru kullanamaz hale gelmiş olanlardır.”⁴³³

Şeklinde açıklama yapıldığı görülmektedir. Bu durumun Medine de yaşayan ve kitap ehli olarak isimleşen Yahudiler için olması kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Çünkü tahrif edilmiş kitaplarındaki bilgiler ve din adamlarının

⁴²⁹ Bu konuda yer alan Mekkî âyetlerin bir şunlardır: En'âm 6:19; A'raf 7:204; Yûnus 10:15, 37, 61; Yûsuf 12:2, 3; Ra'd 13:31; Hicr 15:1, 87; Nahl 16:98; İsrâ' 17:9, 41, 45, 46, 60, 78, 82, 88, 89, 106; Kehf 18:54; Furkan 25:30, 32;

⁴³⁰ Furkan 25:32.

⁴³¹ İsrâ' 17:106.

⁴³² Muhammed 47:24.

⁴³³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 5/57.

sonradan uydurduğu hurafeler yüzünden gerçeğe karşı kör ve sağır oldukları fikri Kur'an'ın daha öncede ima ettiği bir düşüncedir.⁴³⁴

Kronolojik olarak incelendiğinde ise Medine döneminde ilk inen sûrenin Bakara sûresi olduğu⁴³⁵ bilinmekle beraber hemen ikinci âyetinde “İşte bu kitap”⁴³⁶ ifadesi ile başlayarak kurtuluşun rehberi olduğu bildirilmekte ve ona inananların özellikleri sayılarak devam etmektedir.⁴³⁷ Akabinde inanmayan kâfirlerin özellikleri sıralanarak kaybetmiş oldukları ima edilmekte ve aşağılanmaktadır.⁴³⁸ Kitap algısı konusunda Mekke döneminde tafsilatlı olarak işlenen bu konunun Mekke döneminden ayrışan ve farklı açıdan bir yaklaşımla en çok yer verilen sûre olarak nitelendirilmesi mümkündür.

Bu itibar ile söz konusu bu sûre özelinde konunun işlenmesinde ilk olarak dördüncü âyette⁴³⁹ yer alan “Senden önce indirilene de inanırlar.” ifadesi ile İsa'nın (as.) ve Mûsâ'nın (as.) -ve diğer bütün Peygamberlerin- kastedilerek Yahudilerin inançlarına dayandırılması söz konusudur.⁴⁴⁰ Bu durum günümüz algı yönetiminde kullanılan ve ilk bölümde yer verilen bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhatabın referans olarak kabul ettiklerinin referans edilmesi algı yönetiminde; muhatabın, sunulan düşünceye olumlu bakmasına yardımcı olmaktadır.

Sûrenin ilerleyen âyetlerinde “*Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.*”⁴⁴¹ İfadesi ile doğrudan Yahudilere hitap edilmekte ve geçmişte kendilerine verilen nimetleri hatırlamaları istenmektedir. Nimetlerin ne olduğu⁴⁴² konusunda muhatap Yahudilerin bunları bildikleri için

⁴³⁴ Bakara 2:7, 16; Nisâ 4:58.

⁴³⁵ Emin Işık, “Bakara Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, 526, 527.

⁴³⁶ Bakara 2:2.

⁴³⁷ Bakara 2:3-5.

⁴³⁸ Bakara 2:6,7.

⁴³⁹ “*Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.*” Bakara 2:4.

⁴⁴⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 1/72, 73.

⁴⁴¹ Bakara 2:40.

⁴⁴² Razi tefsirinde Peygamber, kitap firavunun zulmünden kurtuluş vb. gibi bilgiler vermektedir.

zikredilmediği belirtilmektedir.⁴⁴³ Ardı sıra gelen âyette ise “ *Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun.* ”⁴⁴⁴ İfadeleri ile yine onların referanslarına dayanarak gönderilmiş Kur'an'ın Tevrat'ı doğrulayan olduğu bildirilerek âdeti “Buna ilk inanması gereken sizlerken, ilk inkâr edenler siz olmayın.” şeklinde anlaşılması mümkündür. Bununla beraber Yahudi bilginlerinin de içinde bulunduğu Yahudilere “Elinizde bu kadar delil varken cahil ve kitap gönderilmemiş insanlar gibi hemen ilk anda reddedenlerden olmayın araştırın mukayese edin ve düşünüp doğruyu bulun.” şeklinde bir hitap olması da muhtemeldir.⁴⁴⁵ Bu durumda muhatapların mantıksal olarak düşünmeye çağırıldığı ve kararlarının kendileri tarafından verilmesi istenmekle beraber algı yönetiminin en temel şartı olan, muhatapın ilgili düşünceyi kendisine mâl etmesi söz konusu olmaktadır. Bu perspektifte algı yönetiminin en bariz tekniği ile ilişki kurmak akla aykırı olmasa gerek.

Âyetin son bölümünde ve peşi sıra gelen âyette “*Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.*”⁴⁴⁶ Uyarısı yapılarak Kur'an'da neyin kastedildiğini bildiklerinin, Allah tarafından bilindiği ve menfaatler uğruna hakkı batıla tercih etmemeleri telkin edilmektedir.⁴⁴⁷ Kur'an'ın bu kendinden emin üslubu ve Yahudilerin bildikleri bu detayların yine kendilerine bildirilmiş olması onlar açısından kabul etmekten başka çare bırakmamaktadır. Ancak hâlâ inatla inkâr edenlerin -bildikleri gerçeği menfaatleri uğruna inâdî olarak inkâr etmeleri durumunda- atalarına verilen birçok nimetin tek tek hatırlatılarak hesap günü bu durumlarının bedelini ödeyecekleri dile getirilmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴³ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 1/111, 112.

⁴⁴⁴ Bakara 2:41.

⁴⁴⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 1/114, 115.

⁴⁴⁶ Bakara 2:42.

⁴⁴⁷ Bakara 2:109.

⁴⁴⁸ Bakara 2:47-55

Bu âyet gruplarının arasında kalan âyetlerde⁴⁴⁹ Medine’ye hicret edildikten sonra kendilerini Müslüman gibi gösteren münafıklara da yer verilmektedir.⁴⁵⁰ Bunlardan birisi de kaynaklarda geçtiği üzere Abdullah b. Übeyy b. Selûl dır.⁴⁵¹ Elmalılı’nın sebep-i nüzûl olarak yer verdiği rivayete göre ibn Übeyy ve yanında birkaç kişi çarşıya çıkmışken, sahabeden birkaç kişinin karşıdan gelmekte olduğunu gördüler. Bunun üzerine İbn. Übeyy alaylı bir tavırla “Bakın şimdi bunları başımızdan nasıl salacağım.” dedi. Karşıdan gelen Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Hz. Ali’ye övgü dolu sözler dizmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Ali “Allah’tan korkun. Münafıklık etme ey İbn Übeyy” dedi. O da “Allah’tan kork ey Ali, benim imanım senin imanıyla aynıdır.” dedi. Bunun üzerine sahabeler oradan ayrıldı ve ibn Ubeyy yanındakilere “İşte bunları görünce böyle yapacaksınız.” diyerek alaylı tavrına devam etti.⁴⁵²

Bu kimselerde bu sûrede bildirilerek “*Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar; hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar.*”⁴⁵³ Şeklinde Aşağılanmaktadırlar. Bu itibarsızlaştırmanın yirmi üçüncü âyete kadar çeşitli misallerle sürdürüldüğü görülmektedir. Yirmi üçüncü âyette ise daha önce Mekke’de yapıldığı -ve muhatapların aciz bırakıldığı- gibi “*Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah’tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!*”⁴⁵⁴ İfadeleri ile meydan okunduğu görülmektedir. Ancak Mekke döneminde de olduğu gibi muhataplar bu meydan okumaya cevap verememiş ve aciz kalmışlardır. Bu itibarla Kur’an mu’ciz (benzerinin getirilmesinde aciz bırakan) olarak nitelendirilmekle beraber, bu durum “...son

⁴⁴⁹ Bakara sûresi 8 ile 25. Âyetler arası. Bkz. Bakara 2:8-25.

⁴⁵⁰ “*İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde “Allah’a ve âhiret gününe inandık” derler.*” Bakara 2:8.

⁴⁵¹ Medine’de yaşayan Hazrec isimli Arap kabilesinin reisi olarak bilinen münafıkların reisi. Ayrıntılı bilgi için bkz; Talat Koçyiğit, “Abdullah B. Übey B. Selûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 139, 140.

⁴⁵² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C.1/250, 264.

⁴⁵³ Bakara 2:9.

⁴⁵⁴ Bakara 2:23.

Peygamber’in risâletinin hak ve gerçek olduğunu ispat eden en kalıcı delil olmuştur.”⁴⁵⁵

Süreçleri ile beraber konunun kapsamı dâhilinde yer verilebildiği kadar kitap algısının işlendiği bu başlık altında yazılanlar, algı yönetimi açısından mukayese edildiği zaman, tıpkı önceki üç başlık gibi temellerinin Mekke döneminde atıldığı ve bu dönemde yine sürdürüldüğü için algı yönetiminin “süreklilik”, “sürece yayma” gibi teknikleri ile örtüştüğü görülmektedir. Yanı sıra ayrıştırıcı bir özellik olarak pratik anlamda karşılığı olan bir meydan okuma görülmektedir ki bu durumun, günümüz algı yönetimi tekniklerinde bir karşılığı görülememektedir.

3.1.5. Ahiret Mefhumunda Algı Yönetimi

Medine toplumunun bir parçası olan Arapların ahiret algısı maddesel olarak ortaya konulduğunda, şunlara yer verilebilir:

- ❖ Medineli putperest Araplar, Mekkeli Araplar gibi -putperestlerin ortak olarak savunduğu- ahireti, yani ölümden sonraki hayatı inkâr etmektedirler.
- ❖ Ahiretteki hesap ve karşılık alma faaliyetinin, bu dünyada sahip olunan yaşam standartlarıyla doğrudan ilişkisi söz konusudur.

Yahudiler açısından ahiret algısının maddeleştirilmesi konusunda ise;

- ❖ Ahiret konusunda İslâm dini ile birçok ortak nokta mevcut olsa da benî İsrail açısından bütün ahiret merhalelerinin Yahudilere has olduğu görülmektedir.
- ❖ Kendilerini üstün görmeleri hasebi ile yaptıkları kötü ameller neticesinde cezalandırılmalarını sadece sayılı bazı günlerle sınırlandırdıkları görülmektedir.

Kur’an’ın dizayn ettiği ahiret algısının, -inancı ihtiva eden diğer konularda istisnasız görüldüğü üzere- Mekke’de başlatıldığı ve ahiretin varlığının işlenmesi

⁴⁵⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 1/87-89.

konusunun Mekke döneminde tafsilatlı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu dönemde ayrıntılı olarak inşa edilen ahiret algısında insanın kaçındığı korku, pişman olma, yanlış tercih yaptığı endişesi⁴⁵⁶ gibi duygulardan yararlanıldığı görülmektedir.⁴⁵⁷ Beraberinde dikkat çeken diğer yöntemin ise akla oldukça mantıklı gelen ve muhatabın hem fikir olacağı düşünce öbekleri dile getirilmekte⁴⁵⁸ ve bilimsel açıdan bakıldığında doğru olduğu görülebilecek⁴⁵⁹ haberler verilmektedir.⁴⁶⁰ Beraberinde ise bölümler halinde verilmek istenen mesajın/ahiret algısının tekrarlanması⁴⁶¹ gibi birçok farklı yöntem kullanılarak, algı yönetimi yapıldığı görülmektedir.

Medine'ye hicret ile başlayan süreci takiben, dönemin tamamını kapsayan ahiret mefhumu özelindeki algı yönetiminde iki yaklaşımın ortaya çıkması muhtemel gözükmemektedir. İlk yaklaşım, Mekke dönemindeki müşrik Araplarla aynı inanç ekolüne sahip olan Medineli Araplara mesajların tekrarlanması iken diğer yaklaşım ise kitap ehli olan Yahudilerin tahrif ederek uydurdukları ahiret algısının yıkılması ve yeni algının inşa edilmesidir.

Ancak bu konuda Medenî âyetler incelendiğinde, Medineli putperest Araplar açısından –ahiret konusunda- Mekke'de olduğu gibi müstakil anlamda bir algı yönetiminin söz konusu olmadığı düşünülmektedir. Bunun sebebi olarak, Mekke döneminde muhatap kitlede uygulanan öğretimin konusu, genel itibari ile inanç esaslarına taalluk eden konular iken, Medine dönemindeki âyetlerin içeriğinin genel manada ukûbat ve muamelat yönünde olması zikredilebilir. Bu minvalde Medine döneminde yeni muhatap kitle olan Yahudiler açısından yeni algının inşası söz konusu olmakla beraber, çeşitli hatırlatmalarla Yahudiler üzerinden eş zamanlı bir algı yönetimi de ihtimal dâhilindedir. Kur'an'ın

⁴⁵⁶ Fecr 89:24

⁴⁵⁷ Nebe 78:40.

⁴⁵⁸ Yâsin 36:78,79; Nâziât 79:27; Sâffât 37:11.

⁴⁵⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 4/13-15.

⁴⁶⁰ “Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihâyet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.” Mü'minûn 23:12-14.

⁴⁶¹ Mü'minûn 23:15, 16.

evrenselliği, örneklemeler üzerinden herkese hitabı ve sarmal yapısı itibarı ile mesajlarının tekrarlanması gibi özellikleri göz önünde bulundurulacak olunursa savunulan düşünce mantık zemininde yer almaktadır.

Kronolojik olarak bir yaklaşımla konu ele alındığında ilk olarak, Medine'ye hicretten hemen sonra nâzil olan Bakara sûresinin daha ilk âyetlerinde İslâm'ın telkin ettiği ahiret inancının gerekliliği ve önemi kendisine yer bulmaktadır. Sûrenin ilk âyetlerinde hidâyet rehberi olan Kur'an'ın muttakiler için kurtuluş vesilesi olduğu haber verilmekte ve müttakî kulların özellikleri sayılmaktadır.⁴⁶² Bu özellikler arasında “...âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.”⁴⁶³ Şeklinde bildiri yer almaktadır.

İlerleyen âyetlerde kâfirlerin ve münafıkların özellikleri sıralanarak “*İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde “Allah’a ve âhiret gününe inandık” derler.*”⁴⁶⁴ Şeklindeki âyet ile Allah’a imandan hemen sonra ahirete imanın zikredildiği dikkat çekmekle beraber, iman eden kimsenin ahirete inanmasının bir gereklilik olduğu anlaşılmaktadır.

Sonraki âyetlerde ise Yahudilerden haberler verilmektedir. Ancak genel manada bakıldığında –özellikle bu sûrede- Yahudilere karşı hitabın keskin, tehdit ve korkutma içeren bir üslupta olduğu görülmektedir.⁴⁶⁵ Sûrenin kırk dördüncü âyetinde özellikle Yahudi bilginlerine hitaben “*Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?*”⁴⁶⁶ Şeklindeki soru ile din adamlarının bildikleri halde uygulamadıkları, üzerinde samimi olarak düşünmedikleri ya da düşünmek istemedikleri ima edilmektedir.⁴⁶⁷ Akabinde gelen “*Sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah’a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir. Onlar*

⁴⁶² Bakara 2:2,3.

⁴⁶³ Bakara 2:4.

⁴⁶⁴ Bakara 2:8.

⁴⁶⁵ Dilek Burcu ve Abdülhamit Birişik, “Kur’ân’da Medine Yahudilerinin Farklı Yahudilik İnanç ve Anlayışları Üzerine Bir Bakış Denemesi.” *Usul İslâm Araştırmaları* 24, S. 24 (Temmuz 2015): 80, 81.

⁴⁶⁶ Bakara 2:44.

⁴⁶⁷ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. 3, 487, 488.

kesinlikle rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini bilen kimselerdir."⁴⁶⁸ Şeklindeki âyetler hakkında Râzî'nin düşüncesi: Bu âyetler önceki âyette sözü edilen Yahudi bilginleri ve onlar konumundaki Yahudiler içindir ki eski yaşantıları, batıl düşünceleri ve birçok tabularından kurtulup İslâm'ın gerektirdiği gibi bir hayat düzenine sahip olmaları kendileri için ağır olacağından bu durumu sabır ve namazla aşmalarının istenmesi şeklindedir.⁴⁶⁹

Hemen akabindeki âyette ise İsrail oğullarına verilen nimetler hatırlatıldıktan⁴⁷⁰ sonra *"Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaât kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz."*⁴⁷¹ Şeklindeki âyet ile Yahudilerin kendilerini üstün görmelerinden kaynaklı olan yanlış ahiret algılarına bir taşlama yapılmaktadır. Bu görüşü destekler nitelikte olan Elmalılı'nın yorumu *"Zira İsrail oğulları kendilerinin babaları ve dedeleri olan Peygamberlerin herhalde kendilerine şefaât edeceklerine inanıyorlardı."*⁴⁷² Şeklinde yer almaktadır. Elmalılı'nın yorumdan da hareketle âyet üzerinde tefekkür edildiğinde, hiç kimsenin ayrıcalıklı bir konumunun, bir garanti ya da antlaşmasının olmadığı ve âyete muhatap olan Yahudilerin korkması gerektiği anlaşılmaktadır.

Aynı sûrenin seksen beşinci âyetinde ise,

*"Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir."*⁴⁷³

⁴⁶⁸ Bakara 2:45, 46.

⁴⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Râzî, Tefsî-İ Kebîr, 2/483.

⁴⁷⁰ *"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi diğer topluluklara üstün kıldığımı hatırlayın."* Bakara 2:47.

⁴⁷¹ Bakara 2:48.

⁴⁷² Yazır, Hâk Dînî Kur'an Dili, 1/355.

⁴⁷³ Bakara 2:85.

Şeklindeki beyanın ilk bölümünde Yahudilerin birbirlerine yaptıkları zulümler ve bu zulümlerle Allah’a verdikleri sözden döndükleri kendilerine hatırlatılmaktadır. Kaynaklarda yer alan ve Süddi’den nakledilen rivayete göre Medine’de yaşayan Yahudi kabilelerinden Beni Kurayza ve Nadiroğulları’ndan biri Arap kabilelerinden Evs’i desteklerken, diğeri Hazrec kabilesini desteklemektedir. Savaşan bu iki kabile arasında öldürme, sürgün etme, esir alma gibi durumlarda iki Yahudi kabilesi de destekledikleri Arap kabilelerine yardımda bulunmaktadır. Savaş esnasında Yahudi soyundan her kim esir düşerse Yahudi kabileleri aralarında para toplayıp fidyesini ödeyerek onları kurtarmaktadır. Bu duruma şaşırان Evs ve Hazrec’liler -savaşan iki Arap kabile- “hem onlarla savaşıyorsunuz, sonrada esirleri kurtarmak için fidyelerini ödüyorsunuz. Bu ne demektir?” diye sorduklarında Yahudiler, dinlerinin gereğı hiçbir Yahudi’nin başka bir Yahudi’yi öldüremeyeceğini, yurdundan zorla sürgün ya da esir edemeyeceğini, şâyet başkaları tarafından bir sebeple esir alındıysa dahi fidyesini ödemekle mükellef olduklarını ifade etmektedirler.⁴⁷⁴

Yahudilerin kutsal kitaplarındaki emirlerin birbirlerine zulmetmemek üzere oldukları, ancak bu muameleyi onların sadece Yahudilerle diğeri Yahudiler arasında geçerli olduğunu düşünmeleri ve bu şarta dahi uymayarak birbirlerine zarar verdikleri ikinci bölümde muhtelif yerlerde tafsilatlı olarak ele alınmıştı. Yine de düşüncenin pekiştirilmesi açısından yarar sağlayacağı düşüncesi ile bazı rivayet tefsirlerinde yer alan birkaç rivayetle konunun güçlendirilmesi tarafımızca isabetli görölmektedir.

Bu itibarla İbn Kesîr’in⁴⁷⁵ (ö. 774/1373) aktarımında, önceki paragraflarda yer verilen Elmalılı’nın rivayeti ile ortak bir rivayet yer almaktadır. Orada yer alan bilgiye göre dünyalık menfaatler uğruna soydaşları olan diğeri Yahudileri öldüren, evlerini talan eden Yahudilerin, sonra da fidye ile esirleri kurtardıkları, bunu da müttefikleri olan Arapların yenilmesinden utandıkları için yaptıklarını dile

⁴⁷⁴ Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, 1/403, 404.

⁴⁷⁵ “Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), Tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, “İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 20, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 132.

getirdikleri yer almaktadır. Yine bu rivayetten sonra Yahudilerin kitaplarındaki emirleri kendilerince uyguladıklarına örnek olması açısından şu rivayete de yer vermektedir: Yahudi âlimi iken Müslüman olan “Abdullah b. Selâm kufe’de re’sul câlût’a uğradı. Arapların birleşmediği Yahudi kadınlarını fidye vererek satın alıyordu, fakat Arapların birleştiği Yahudi kadınlarını satın almıyordu. Abdullah b. Selâm dedi ki: sizin kitabınızda hepsinin fidye verilerek satın alınması konusunda bir emir bulunmaktadır.”⁴⁷⁶ Bu rivayetler Medineli Yahudilerin kitaplarındaki hükümleri uygulamada keyfi olduklarını destekler niteliktedir. Kur’an onların bildiği fakat dile getirmediği bu gerçekliği, bir başka ifade ile Allah’a verdikleri sözden döndükleri ve kitaplarını arzuları yönünde uyguladıkları dile getirilerek âdeti onların yüzüne vurmaktadır.

Bu itibarla âyeti kerime onların bu yaptıkları kötülükleri ve ahitlerini bozmalarını hatırlatmakla beraber, davranışlarındaki tutarsızlıklara “...Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?”⁴⁷⁷ şeklindeki soru ile dikkat çekildiği görülmektedir. Âyet, bu durumda olanların dünya hayatından sonraki hayatta azabın en şiddetlisine duçar olacaklarını bildirerek son bulmaktadır.

Bu âyetin son bölümünde bu durumda olan Yahudilerin şiddetli azapla karşı karşıya kalacaklarının dile getirilmesi ile peşi sıra gelen âyette “İşte onlar, âhiret karşılığında dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.”⁴⁷⁸ Şeklindeki ifadeler ile onların azabının şiddetli olacağı, hafifletilmeyeceği ve yardım olunmadan cezalarının bizzat kendilerince çekileceğinin vurgulandığı görülmektedir.

Râzî’ye göre “Azabın hafiflememesi” iki durumda söz konusu olmaktadır. İlki azabın derecesinin düşürülmemesi iken, ikinci düşünce azabın kesintiye uğramaması, aksine sürekli devam etmesi anlamına gelmesidir.⁴⁷⁹ Burada Yahudilerin kendilerini üstün ırk olarak ya da Allah’ın seçkin kulları olarak görmelerinden kaynaklı üstünlük algıları ile azabın kendilerine -belirli- ancak kısa

⁴⁷⁶ Ebü’l-Fidâ’ İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2003),127.

⁴⁷⁷ Bakara 2:85.

⁴⁷⁸ Bakara 2:86.

⁴⁷⁹ Râzî, *Tefsîri Kebir*, 3/201.

süre dokunabileceği düşüncelerine âdetâ cevap niteliğindedir. Zaten onların bu düşünceleri bu âyetten beş âyet önce “*Sayıli birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacak*” dediler. De ki: “(Bu hususta) Allah’tan söz mü aldınız; -böyleyse Allah sözünden dönmeyecektir- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁴⁸⁰ Şeklindeki âyet ile bildirilmektedir.

Görüldüğü üzere âyetlerde Yahudilerin ahiret algıları konusunda düşündürücü ve şüphe uyandırıcı mantık öbekleri dile getirilerek düşünceye sevk edilmektedir. Tutarsızlıkların dile getirilmesi ve Beraberinde sorulan sorularla Yahudilerin kendilerini ve ahiret algılarını sorgulamalarının hedeflenmesi akla aykırı gelmemektedir.

İlerleyen âyetlerde ise “Onlara, “*Şâyet Allah katında, âhiret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!*” de. Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.”⁴⁸¹ Şeklindeki hitapla ahiret hayatını, özellikle cenneti sadece kendilerine has gören Yahudilere bu algıları da hatırlatılarak âdetâ madem sadece size özel, madem size azap hafifletiliyor, madem siz Allah’ın sevgili –ayrıcalıklı- kullarıdır. Hadi o zaman biran önce ölümü temenni edin de ebedi kurtuluşa kavuşmayı isteyin şeklinde açık bir meydan okuma görülmektedir. Böyle bir temennide bulunamayacakları da peşinen ifade edilmektedir.⁴⁸²

Kaynaklarda bu âyetin nâzil olmasından sonra âyetteki meydan okumaya ölümü temenni ederek cevap verildiği şeklinde hiçbir kayıt yoktur. Hâlbuki sırf âyetin yalanlanması için yalandan da olsa bir temenni yapıp “hani temenni edemezdik” deyip âyeti yalanlamaya gitmeleri onlar açısından çok mantıklı bir durumdur. “Sabah İslâm’a girip akşam İslâm’dan çıkalım böylece İslâm dinine girilebildiği gibi çıkılabilir olduğunu herkese gösterelim.” Diyen ve bu yolla algı

⁴⁸⁰ Bakara 2:80; âyetin tefsiri için bkz. Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/148, 149.

⁴⁸¹ Bakara 2:94, 95.

⁴⁸² Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/159.

yönetimi yapmaya çalışan Yahudiler⁴⁸³ için böyle bir fırsatın geri çevrilmesi şaşırtıcı bir durumdur.

Yahudilerin ahiret hayatı konusundaki algı dünyalarında; üstünlük, mecburi şefaath ve tolerans beklemenin söz konusu olduğu görülmekte iken, Kur'an'ın bu beklentilerini en üst perdeden tamamen reddettiği görülmektedir. Esasında bu reddiye onların beklentilerinden ziyade algı dünyalarına olma ihtimali daha tutarlı gözükmemektedir. Çünkü beklentiler zihnin inandıkları değer ve düşünceler üzerine bina edilmektedir.

Yahudilerin ahiret kavramları üzerine yapılan algı yönetiminde önce mevcut algının yıkılması söz konusudur. Yıkımı hedeflenen algı ise esasında kendilerinden emin, seçilmiş kullar olarak ahirette cezalandırılma esnasında dahi kendilerine hürmet edileceği yönündeki düşünceleridir. İlgili algılarının yıkılmasındaki en bariz yöntem, sadece kendilerinin bildiği ya da daha başka bir ifade ile kendilerinin gâyet iyi bildiği ve dile getirmedikleri bazı gerçekliklerin Kur'an tarafından dile getirilmesidir. Bu durumda onlar kendileri hakkında derin bilgileri veren bu kitap karşısında afallamaktadırlar. Verilen bilgiler ise içerik olarak kendilerini utandıracak bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada onlara karşı bir itibar kaybı yaşatıldığı görülmektedir. Eğer bir düşünceyi savunan kaynak itibarsızlaştırılırsa savundukları düşüncede itibarsızlaşmış olacaktır. Bu yöntem günümüz algı yönetiminde kullanılan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer yöntem olarak korkutmanın kullanıldığı görülmektedir. Zira korku ve güvende kalma isteği, insanın en temel duygularından birisidir.⁴⁸⁴

Âyetlerde çeşitli mantıksal açıklamalarla beraber sadece kendilerinin bildiği gerçeklerin referans olarak kullanılmasının yanı sıra cevap verilemeyen meydan okumalarla beraber kaybedecekleri, başarısız oldukları ve zarar görecekları mesajlarının verilerek mesajın kabul ettirilmesi, günümüz algı yönetiminde de kullanılan etkili yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Kur'an ile

⁴⁸³ Âl-i İmrân 3:72.

⁴⁸⁴ Kütükde, "*Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)*." 120.

günümüz algı yönetimi tekniklerinde bir paralelliğin olması muhtemel gözükmemektedir.

3.2. Muâmelât Alanında Kur'an'ın Yönettiği Algılar

Bu başlık altında -Medenî âyetler özelinde ve Medine'ye hicretten sonraki süreçte- Medine ehlinin sahip olduğu Kadın, içki ve faiz konularındaki algıları üzerine, Kur'an'ın inşa ettiği algılar yer bulmaktadır. Bir başka söylemle ifade edilecek olunursa, bir yanda İslâm öncesi Medine halkının bu yöndeki algıları, diğer yanda ise İslâm'ın kendine özgü felsefesi ile Müslümanlara telkin ettiği algılar betimlenmekle beraber, Kur'an'ın muhataplarının zihinlerindeki yerleşik algıyı, telkin ettiği algıya nasıl dönüştürdüğü? Muhatapların algılarını nasıl yönettiği ve yönlendirdiği? Bu süreci nasıl yönettiği? Günümüz algı yönetimi teknikleri ile Kur'an'ın yöntemlerinin benzerlik ve ayırım noktalarının neler olduğu çalışmanın başında yer alan sınırlılıklar ve diğer kıstaslar çerçevesinde ortaya konulmaktadır.

3.2.1. Kadın Mefhumunda Algı Yönetimi

Önceki bölümde -ilgili başlıkta yer alan- İslâm öncesi Medine halkının kadın konusundaki yerleşik algıları tespit edilmişti. Yapılan tespitler üzerine Kur'an'ın inşa ettiği kadın algısının bina edilmesi konusunda meselenin bütünlük arz etmesi ve hatırlanması hususunda Medine ehlinin yerleşik kadın algılarının maddesel olarak sunumu gereklilik arz etmektedir.

O halde İslâm öncesi Medineli Arapların yerleşik kadın algıları başlıca şu şekildedir:

- ❖ Doğan kız çocuklarının yaşam hakkı konusunda güvenceleri olmayıp, aile fertlerinin isteği ile öldürülmekte ya da ikinci sınıf insan olarak yaşatılmaktadır.
- ❖ İki cinsiyet arasında üstünlük oluşturma çabaları sonucu erkek cinsiyetinin yüceltilip, kadın cinsiyetinin aşağılanması söz konusudur.
- ❖ Zihinlerindeki kast sisteminin sonucu olarak, bütün insanları üstünlük sıralamasına sokmaktadırlar. Bunun sonucunda kadın en altta yer almaktadır.

- ❖ Soyun devam etmesinin müsebbibi olarak erkek cinsiyetinin görülmesi neticesinde, kadının böyle bir fonksiyonunun olmadığı düşüncesi ile kadın aşağılık, düşük varlık olarak görülmektedir.
- ❖ Kadının şahsiyetini ve insanlık onurunu hiçe sayan evlilik çeşitleri ve evlilik kuralları mevcuttur. Bu kurallar neticesinde kadın cinsiyeti önemsiz ve alt derecede yer almaktadır.
- ❖ Mirastan yalnızca erkek pay almakta, Kadın alamamaktadır. Yanı sıra kadın, bizzat mirasın kendisi olmaktadır. Çünkü kadının aile kurumu içinde bir nebze değer kazanması, ancak erkek çocuk doğurması ile mümkün olmaktadır.

Medineli Yahudilerin kadın konusundaki algıları ise şu şekildedir:

- ❖ Kadın, erkeği doğru yoldan çıkartan, günah işleyip kaybetmesine sebep olan, şaşırtıcı ve yoldan çıkarıcı bir varlık olarak görülmektedir.
- ❖ Her sabah yaptıkları dualarında erkek olarak yaratıldıkları ve kadın olmadıkları için şükretmeleri ve kadını ikinci sınıf varlık olarak görmeleri söz konusudur.
- ❖ Zihin dünyalarında oluşturdıkları kast sistemleri, Bir diğer ifade ile insanları üstünlük sırasına sokmaları ve beraberinde Yahudileri en üstün olarak görmeleri söz konusudur. Kadının aşağılanmasının altında yatan nedenlerden birisi de insanları zihinlerinde değerli ve değersiz olarak sınıflandırmaları yatmaktadır.
- ❖ Soyun devam etmesini bir dini gereklilik olarak gören Yahudiler, soyun devamını temin eden cinsiyeti de erkek olarak addetmektedirler. Bu itibar ile kadın erkek karşısında geri planda görülmektedir.
- ❖ Evlilik hayatında kadın ağır şartlar altında ve neredeyse hiçbir hakka sahip değilken, erkek ise üstün haklara sahip olmaktadır.
- ❖ Kadının ve kız çocuğun mirastan pay alamamakta, bütün payı erkek çocuk almaktadır. Dolayısı ile kadın; hak sahibi olmayan, geri planda kalan, ikinci sınıf insan olarak görülmektedir.

Medineli Yahudi ve putperest Arapların kadını ikinci plana atıp, değersizleştirmeleri hasebi ile benzeştikleri görülmektedir. Ancak sonuç aynı olsa da gerekçeler tamamen aynı düzlemde yer almamaktadır. Şöyle ki, İki etnik unsurunda kendi açılarından farklı sebepleri söz konusudur. Bu gerekçeler arasında evlilik hayatı, miras hakları, soyun devamı gibi sebepler ile erkeğin yüceltilip kadının aşağılanması ve insanları üstünlük sıralamalarına sokulması iki grubunda paylaştığı ortak düşüncelerdir. Yanı sıra kız evladın yaşam hakkının elinden alınması Medineli putperestlerin Yahudilerden ayrıştığı algı iken, kadını yoldan çıkarıcı bir günah keçisi ilan etmeleri ise Yahudileri putperest Araplardan ayıran algı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an'ın inşa ettiği kadın algısı konusunda Hz. Ömer'in oğlu İbn. Ömer⁴⁸⁵ "Biz Peygamber (sav) zamanında hakkımızda vahiy indirilir korkusuyla hanımlarımıza karşı söz söylemekten ve istediğimiz gibi davranmaktan çekinirdik. Ancak Peygamber (sav) vefat edince istediğimizi söylemeye ve rahat davranmaya başladık."⁴⁸⁶ Bir başka rivayette ise bizzat Hz. Ömer'in "biz Cahiliye döneminde kadınlara zerre kadar değer vermezdik. İslâm gelip de Allah onlardan bahsedince, üzerimizde hakları olduğunu öğrendik."⁴⁸⁷ Şeklindeki ifadesi kadın algısının ulaştığı noktayı özetler mahiyettedir.

Elbette Hz. Ömer'in bu ifadelerinin altını dolduran birçok neden yer almaktadır. Ancak bunlardan bir tanesi Mücadele sûresinin girişinde yer alan "*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir.*"⁴⁸⁸ Şeklindeki âyetin sebep-i nüzûlü olarak zikredilen olayın kendisine tesir etmiş olması kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Sebeb-i nüzûl 'de yer alan rivayete göre, Medine'de Ensar'dan olan Evs b. Sâmit,

⁴⁸⁵ İslâmın ikinci halifesi. Künyesi: Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî (ö. 23/644). Daha fazla bilgi için bkz: Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul 2007, 44, 45.

⁴⁸⁶ Mehmet Görmez ve diğerleri, *hadislerle İslâm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 7/295.

⁴⁸⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buharî, el-Câmi'us' Sahîh, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr, Dâru Tanki'n-Necât, b.y. 2001, "Libas", 31.

⁴⁸⁸ Mücadele 58:1.

bilinmeyen bir sebepten karısı Havle bin Sa‘lebe’ye zihâr⁴⁸⁹ yapmıştır. Ancak kısa bir sürenin ardından pişman olup eşine tekrar dönmek istemiştir. Bunun üzerine Sa‘lebe geleneğe aykırı olan tekrar geri dönmeyi kabul etmeyerek Hz. Peygambere gidip “Bu adama yıllarca hanımlık yaptım. Ona çocuklar verdim. Biraz yaşlanınca beni kapı dışarı etti. Şimdi geri dönmek istiyor. Ama âdete ters bir durum. Lakin çocuklarım perişan olacak.” Demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bu konuda yeni bir vahiy almadığını, bilinen durumdan başka bir çözüm yolu olmadığını, yeni bir gelişmede kendisini muhakkak haberdar edeceğini ifade etmektedir. Bu sırada kadın ise Allah’a yalvararak kendisine çıkış yolu vermesi ve kendini duyması için dua etmektedir. Bunun üzerine Hz. Peygambere bu âyetin nâzil olduğu zikredilmektedir.⁴⁹⁰ Kur’an Yolu Tefsirinde yer verilen rivayetten sonra Hz. Ömer’in, o kadın hakkında âyet inmesi sebebi ile ona hayatı boyunca hep saygı duyduğu, hatta hilafeti boyunca onunla ilgilendiği zikredilmektedir.⁴⁹¹

Hz. Ömer’in algısının yansıdığı cümlede dikkat çeken bir diğer ifade ise “Allah onlardan bahsedince” sözüdür. Zira algı yönetiminde savunulan düşünce hedef tarafından ne kadar kabul edilmeyecek olsa bile, ilk aşama mesajın yüksek sesle dile getirilmesidir. Bu algıda bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir algı yöntemi unsuru ise savunulan düşüncenin toplum nezdinde saygı duyulan ve kıymet verilen, kabul gören kişiler tarafından kabul edilip savunulmasıdır. Bu itibarla kadının aşağılık olarak nitelendirilip yokmuş gibi davranıldığı bir toplumda yaratıcının onu bizzat muhatap alarak âyet indirmesi, bu toplulukların zihinlerindeki “yerleşik kadın algılarına” adeta bir ultimatoom cihetindedir.

Bu düşünce bir başka misal üzerinden savunulacak olunursa, Kur’an’da iman eden erkek ve kadın muhataplara nidâ edilirken ya da muhatap alınırken, müzekker “eril” zamirle ifadeler söz konusudur. Bu durum Arap dilinin

⁴⁸⁹ Kocanın karısını “sen bana anamın sırtı gibisin” sözü ile boşamasıdır. Arapların âdetinde olmayan zihâr’ın Yahudi âdeti olduğu zikredilmektedir. Yahudilerle hemşeri olan Medineli Araplarda da zihâr görülmüştür. Sebebi olarak Yahudilerle sıkı sosyal ilişkiler sonucu öğrendikleri bir olgu olarak ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet Yaman, “Zihâr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 387, 388.

⁴⁹⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 5/259, 260.

⁴⁹¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 5/261.

kullanımındandır.⁴⁹² Hz. Peygamberin eşlerinden Âişe, Zeynep bint Cahş ve ümmü seleme ile beraberindeki bir grup kadın Allah resulüne gelerek Allah'ın Kur'an'da erkekleri zikrettiği, ancak kendilerinden bahsedilmediği konusunda duygusal açıdan beklenti ve hissiyatlarını arz etmişlerdir. Buna müteakiben Kur'an'ın sahibi tarafından, kadınların kaygılarına cevap niteliğinde olan Ahzâb sûresinde yer alan âyette şöyle bir hitaba yer verilmiştir:

*“Müslüman erkekler, müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.”*⁴⁹³

Görüldüğü üzere âyette bildirilen “erkekler ve kadınlar” kelimelerinin tekrarlanan kullanımlarında kapalı zamir, ism-i işaret vb. lafızlarla değil her seferinde bizzat zikredilmiştir. Bu durum normal şartlarda çok kullanılmayan bir üslup olsa da burada yer verildiği görülmektedir.⁴⁹⁴

Bu şekilde uzun bir girizgâhtan sonra konunun kronolojik açıdan ele alınarak çözüme ulaştırılması noktasında -Kadın algısında- İnşa edilen algı yönetiminin -daha önceki başlık ve konularda birçok kez tekrarlandığı üzere- Mekke dönemine dayandığı ifade edilerek konuya başlanabilir.⁴⁹⁵ Bu itibarla Mekke sûrelerde kadın algısının beş sınıfta incelenmesi mümkündür. Bunların ilki, kadının yaratılması ve cennetten çıkarılması ile ilgili âyetlerdir. A'râf sûresi,⁴⁹⁶

⁴⁹² Arap dili az kelamla çok anlam ifade etmeyi amaçlayan yapıya sahiptir. Dolayısı ile muhatapta erkek ve kadın beraber olarak bulunursa erkek zamirler kullanılmaktadır.

⁴⁹³ Ahzâb 33:35.

⁴⁹⁴ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, C. 25, 168, 169.

⁴⁹⁵ Bunun en bariz sebeplerinden birisi Mekke'de yaşayan Araplarla Medine'de yaşayan Arapların aynı insan profili olmasıdır. Dolayısı ile aynı problemler daha önce Mekke döneminde vuku bulmuş ve Kur'an tarafından karşılık bulmuştur.

⁴⁹⁶ A'râf 7:189.

Zümer sûresi⁴⁹⁷ ve Rûm sûresinde⁴⁹⁸ kadının yaratılışının haber verildiği görülürken, cennetten çıkarılması konusunda A'râf⁴⁹⁹ ve Tâhâ⁵⁰⁰ gibi sûrelerde bilgiler verildiği görülmektedir. Bu âyetlerden hareketle sonuca varıldığında; Mekke döneminde kadının yaratılış itibari ile ikinci planda olmayan, aşağılık bir varlık olarak yaratılmayan, değer açısından erkekle aynı seviyede olduğu algısının işlendiği görülmektedir. Cennetten çıkarılma ile alakalı haber verilen âyetlerde ise Yahudilerin inandığı gibi Hz. Âdem'i yoldan çıkaran, günah işleyip kaybetmesinin sorumlusu olmadığı algısı ortaya çıkmaktadır.

İkincisi, iman açısından kadına yer verilen âyetlerdir. Kadının imanını konu edinen bu haberler Meryem sûresi,⁵⁰¹ Enbiya sûresi,⁵⁰² Müminun sûresi⁵⁰³ ve Kasas sûresinde⁵⁰⁴ yer almakla beraber, inkârını konu edinen âyetler Araf sûresi,⁵⁰⁵ Şûrâ sûresi,⁵⁰⁶ Neml sûresi,⁵⁰⁷ Hûd sûresi⁵⁰⁸ gibi birçok sûrede yer almaktadır. Kadının İman ve inkâr bakımından erkeklerle aynı seviyede olduğu zikredilerek Kur'an'da bizzat iman sahibi değer verilen kadınlardan haberler ve örnekler verildiği gibi inkâr sahibi ve yerilen kadınlardan da haberler görülmektedir. Bu itibarla Allah katında kadının iman bakımından erkeklerle aynı şekilde kıymete şayan olduğu algısının işlendiği ortaya çıkmaktadır.

Üçüncüsü, kadının aile hayatındaki konumuna işaret eden âyetlerdir. İlk olarak Meryem sûresi,⁵⁰⁹ Neml sûresi,⁵¹⁰ Kasas sûresi,⁵¹¹ İsra sûresi⁵¹² ve İbrahim sûresi⁵¹³ gibi sûrelerde kadının annelik yönünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

⁴⁹⁷ Zümer 39:6.

⁴⁹⁸ Rum 30:21.

⁴⁹⁹ Araf 7:19-23, 27.

⁵⁰⁰ Taha 20:115-122.

⁵⁰¹ Meryem 19:16-29, 32.

⁵⁰² Enbiyâ 21:91.

⁵⁰³ Muminûn 23:50.

⁵⁰⁴ Kasas 28:9.

⁵⁰⁵ Arâf 7:83.

⁵⁰⁶ Şûrâ 26:171.

⁵⁰⁷ Neml 27:25, 57.

⁵⁰⁸ Hûd 11:78,79.

⁵⁰⁹ Meryem 19:14,32.

⁵¹⁰ Neml 27:19.

⁵¹¹ Kasas 28:10-13.

⁵¹² İsra 17:23,24.

⁵¹³ İbrahim 14:41.

İkinci olarak Yusuf sûresinde⁵¹⁴ kadının eş olarak toplumda ve ailede konumunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Son olarak, kız çocuğunun bir evlat olduğu işlenerek, kız çocuklarını diri diri katledenlerin bu davranışlarının karşılığında şiddetli azap çekecekleri haber verilmekte ve bu davranışları üst perdeden kınanarak bu konuda gerekli düzenleme ve algı yönetiminin yapıldığı görülmektedir. Bu âyetler En'âm sûresi,⁵¹⁵ Nahl sûresi,⁵¹⁶ Tekvir sûresi⁵¹⁷ gibi sûrelerde yer almaktadır.

Dördüncüsü, kadının önder ve yönetici özelliklerinin misaller üzerinden haber verildiği âyetlerdir. Bu âyetler Kur'an'da Sebe melikesinden örnekler vererek kadının toplum arasındaki rolüne işaret etmekle beraber, Neml sûresinde yaklaşık yedi grupta ve yirmi dört âyette yer almaktadır.⁵¹⁸

Beşincisi ise ahiret hayatında kadına yer veren âyetlerdir. Bu âyetler Sâd sûresi,⁵¹⁹ Yâsin sûresi,⁵²⁰ Mü'min sûresi,⁵²¹ Sâffât sûresi,⁵²² Vâkıa sûresi,⁵²³ Nebe sûresi,⁵²⁴ Tûr sûresi⁵²⁵ ve Duhân sûresi⁵²⁶ gibi sûrelerde yer almaktadırlar.

Konunun bütünlük arz etmesi açısından Kur'an'ın kadın konusundaki algısının ve uyguladığı algı yönetiminin daha iyi temellendirilmesi münasebeti ile Mekke döneminde Kur'an'ın hangi konulara yer vererek algı inşa ettiği ortaya konulmuştur. Medine'ye hicret ile başlayan ve Bakara sûresi ile konunun kapsamına dâhil olan Medine döneminde ise -kadın konusunda- yaklaşık iki yüz ellinin üzerinde âyetin yer aldığı görülmektedir.⁵²⁷

⁵¹⁴ Yusuf 12:21, 23-32, 50,51.

⁵¹⁵ En'âm 6:137,140,151.

⁵¹⁶ Nahl 16:58, 59.

⁵¹⁷ Tekvir 81:8, 9.

⁵¹⁸ Neml 27:20-44

⁵¹⁹ Sâd 38:49-54.

⁵²⁰ Yâsin 36:55-57.

⁵²¹ Mü'min 40:7-9.

⁵²² Sâffât 37:48, 49.

⁵²³ Vakıa 56:22, 23, 35-38.

⁵²⁴ Nebe 78:31-33.

⁵²⁵ Tûr 52:20.

⁵²⁶ Duhân 44:54.

⁵²⁷ Bu istatistik bizzat incelenerek elde edilmiştir.

Sûrelerin nüzûl sırası dikkate alındığında, Medine’de ilk nâzil olan Bakara sûresinden, son nâzil olan sûreden bir önceki Tevbe sûresine kadar kadın konusuna çeşitli vesileler ile yer verildiği görülmektedir.⁵²⁸ Ancak bazı sûrelerde kadına daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bunları –sırasıyla- Bakara sûresi, Al-i imrân sûresi, Ahzâb sûresi, Nisâ sûresi, Nûr sûresi gibi sûreler oluşturmaktadır. Yanı sıra Mümteherine, Hadîd, Talâk, Hucurât, Mücadele, Tahrîm, Tegabûn, Feth, Mâide, Tevbe gibi sûreler de kadının yer aldığı diğer Medenî sûrelerdir. Ayrıca Nisâ sûresinde doğrudan kadın hakları ile ilgili dört âyet yer alırken,⁵²⁹ daha genel manada -ve dolaylı olarak- Bakara sûresinde yedi âyette⁵³⁰, Âl-i imrân sûresinde bir âyette⁵³¹, Nisâ sûresinde on beş âyette,⁵³² Ahzâb sûresinde iki âyette,⁵³³ Mümteherine sûresinde bir âyette⁵³⁴ ve Tegabûn sûresinde bir âyette⁵³⁵ kadın ve kadının haklarına yer verilmektedir. Bunlarla beraber Talâk sûresinde iki âyette kadınları boşama ile doğrudan ilgili hükümler yer alırken,⁵³⁶ Mümteherine sûresinin bir âyetinde kadınların dini ve ahlaki sorumluluklarına doğrudan yer verilmektedir.⁵³⁷ Ayrıca Nûr sûresinde iki âyette⁵³⁸ ve Ahzâb sûresi bir âyette⁵³⁹ kadınların giyimi ile alakalı haberlerin yer aldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak kadınların mahremleri ile ilgili Ahzâb⁵⁴⁰ ve Nûr sûresinde⁵⁴¹ birer âyette haberler yer almakla beraber, yine Ahzâb sûresinin bir âyetinde kadınların örtünmesi ile ilgili bir âyetin yer aldığı aşîkârdır.⁵⁴²

⁵²⁸ Bazı rivayetlere göre son nâzil olan âyetin Nisâ sûresinin 176. Âyeti olduğu zikredilmektedir. Bu âyette kadın konusunda hukuksal düzenleme içermektedir. Bu itibarla son nâzil olan âyetinde kadın hakkında olduğu söylenebilir. Bkz. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/7.

⁵²⁹ Nisâ 4:19, 21, 25, 32.

⁵³⁰ Bakara 2:187, 228, 229, 232, 233, 237,282.

⁵³¹ Âl-i imrân 3:14.

⁵³² Nisâ 4:1,4, 7, 11, 12, 19-21, 24, 33, 34, 127, 128, 176.

⁵³³ Ahzâb 33:28, 34.

⁵³⁴ Mümteherine 60:12.

⁵³⁵ Tegabûn 64:14.

⁵³⁶ Talâk 65:1, 3.

⁵³⁷ Mümteherine 60:12.

⁵³⁸ Nûr 24:31, 60.

⁵³⁹ Ahzâb 33:59.

⁵⁴⁰ Ahzâb 33:55.

⁵⁴¹ Nûr 24:31.

⁵⁴² Ahzâb 33:59; Kadın konusunda haber veren ayetlerin istatikselsel olarak sunulması, esasında bu yönde ayetlerin ne kadar fazla olduğuna temas etmek içindir.

Yapılan tasnifler ışığında sûrelerin öncelik sırası da gözetilerek bir yaklaşım sergilendiğinde, İlk olarak Bakara sûresinde yer alan *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz’ dedik.”*⁵⁴³ Âyeti ile âdem (as.) ile Hz. Havva’nın cennete yerleştirilmesi haber verilmektedir.⁵⁴⁴ İlerleyen âyetlerde ise *“Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de “Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır” dedik.”*⁵⁴⁵ Şeklinde bildiri ile Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennetten çıkarılmasına müsebbibin şeytanın ta kendisi olduğu doğrudan zikredilmektedir. Medine döneminde ilk nâzil olan sûrenin bu âyeti Medine ehlinde olan Yahudilerin, kadını insanı yoldan çıkartan ve günah işleyip kaybedenlerden olmasına vesile olarak görmelerine cevap veren ayettir. Burada zikredilen -cennetten Hz. âdemin ve Hz. Havva’nın çıkarılmasına- sebebin Hz. Havva olduğunu savunarak buraya dayandırmaları sonucu sahip oldukları algıya karşılık olarak doğrunun haber verilmesi söz konusu olabilir.⁵⁴⁶ Bir başka ifade ile Yahudilerin hatta Hristiyanlarında benimsemiş oldukları asli günaha sebep olanın Hz. Havva olduğu görüşü Kur’an tarafından açıkça reddedilmektedir.⁵⁴⁷

Yahudilerin kadını ikinci sınıf görmelerindeki birçok ince ayırım/nüanstı birisi de kadınların ay hali konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Zira onlar ay halinde olan kadını pis ve yaklaşılmaz görmekte idiler. Öyle ki bu durum Yahudi kutsal kitaplarında yer almakta⁵⁴⁸ ve köklü bir algı olarak tezahür etmektedir. Medine’ye

Zira kadının ikinci plana atıldığı bir toplumda yaratıcının kadını bu kadar muhatap alması ve bizzat yer vermesi başlı başına bir algı yönetimidir.

⁵⁴³ Bakara 2:35.

⁵⁴⁴ er-Râzî, Mefâtîhu’l-Gayb, C. 3, 451, 452.

⁵⁴⁵ Bakara 2:36.

⁵⁴⁶ Bu başlık altında Yahudilerin yerleşik algıları maddeleştirdiğinde oluşturulan maddelerden birisi de onların kadını yoldan çıkarıcı ve günah işletici olarak görmeleri idi. Bu ihtimalle yola çıkıldığında bu âyetlerde Yahudilerin bu algısına cevap verilmiş olması mantık zemininde yer almaktadır.

⁵⁴⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/110.

⁵⁴⁸ “Âdet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak. Âdet gördüğü günlerde kadının üzerinde yattığı ya da oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim kadının yatağına dokunursa, giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kim kadının üzerine oturduğu herhangi bir şeye dokunursa, o da giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kadının yatağındaki veya oturduğu şeyin üzerindeki

hicret eden Müslümanlardan bir kısmı ay hali konusunda Yahudilerin bu adetlerini örnek almakta idiler. Akabinde Hz. Peygambere bu konu ve uygulama sorulmaktadır. Bunun üzerine Sûresinin son kısımlarına doğru yer alan âyette “*Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.*”⁵⁴⁹ İfadeleri ile bu konuya cevap verilmektedir. Âyetin tefsirinde yer alan bilgilere göre “Yaklaşmayın” ifadesinin kadınlara cinsel anlamda yaklaşılmaması açısından olduğu ifade edilerek, kadının dokunduğunun dahi pis olacağı fikri çürütülmektedir.⁵⁵⁰

Yahudilerin ya da Yahudi adetlerine yatkın olan Müslümanların kadınlar hakkındaki bazı yanlış tutumlarına cevaplar verildikten sonra “*Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.*”⁵⁵¹ Âyeti ile kadının aile ve boşanma hukukuna temas eden nitelikte olan ve kadının kişilik haklarının Kur’an tarafından korumaya alındığı görülmektedir. Biraz daha açmak gerekirse İslâm’dan önce cahiliye Araplarının çokça başvurduğu bir uygulama olan îlâ mevcuttu. Îlâda erkek karısına zulmetmek için ona cinsel manada yaklaşmayacağına dair yemin etmekte idi. boşama hakkı olmayan kadınları kocaları ne boşuyor ne de evliliğine geri dönüyorlardı ve bu yolla kadına zulüm ediyorlardı. Bu âyetle beraber bu uygulamada bulunanlara dört ay mühlet verilmiştir. Bu durumda ya yemini bozarak kefaretle evliliğine döner ya dört ayın bitiminde karısı ile arasında nikâh bağı kalmaz.⁵⁵² Peşi sıra gelen ikinci âyetten iki yüz otuz yedinci âyete kadar ise

herhangi bir eşyaya dokunan herkes akşama kadar kirli sayılacaktır. Adet gören kadının kirliliği onunla yatan adama da bulaşır. Adam yedi gün kirli kalır ve yattığı her yatak kirli sayılır. Eğer bir kadının âdet günleri dışında uzun süreli bir kanaması varsa, ya da kanaması âdet günlerinden sonra da devam ediyorsa, kanaması olduğu sürece âdet günlerinde olduğu gibi kirli sayılır.” Leviviler 15:19-25.

⁵⁴⁹ Bakara 2:222.

⁵⁵⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/353, 354.

⁵⁵¹ Bakara 2:226.

⁵⁵² Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/360, 361.

konunun devamı niteliğinde boşanan, nikâhlanmak isteyen çiftlerin ödev ve sorumluluklarına dair kurallar ve çeşitli bilgiler yer almaktadır.⁵⁵³

Bakara sûresinden sonra Âl-i imrân sûresinde Hz. Meryem üzerinden verilen haberlerde kadının rolü olarak özelde Peygamber annesi genelde ise anne rolüne yer verilmektedir.⁵⁵⁴ Yanı sıra Allah'ın razı olduğu bir kul olduğu da zikredilmektedir.⁵⁵⁵ Aynı durum -Mekke döneminde- Kasas sûresinde Mûsâ'nın (as.) annesi hakkında da söz konusu olmakla beraber –onun kalbine- ilham yolu ile vahyedildiği de bildirilmiştir.⁵⁵⁶

Âl-i imrân sûresinden sonra kronolojik açıdan nâzil olan ve doksanıncı sûre olarak yer alan Ahzâb sûresinde *“Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.”*⁵⁵⁷ Şeklindeki âyet ile zihâr⁵⁵⁸ ismi verilen boşama âdeti kınanmakta, yasaklanmakta ve bu konuda kadınların haklarının korunduğu görülmektedir.⁵⁵⁹

Aynı sûrenin bir başka âyetinde *“Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”*⁵⁶⁰ Şeklindeki hitabın sebebi nüzûlünde belirtildiği üzere Hz. Peygamberin azatlı kölesi ve evlatlığı Zeyd b. Harise ile akrabası olan –soylu- Zeyneb bint cahş'ı evlendirdiği zikredilmektedir. Eski cahiliye toplumunda –daha önce zikredildiği üzere- insanlar arasında sınıflaşma ve statünün söz konusu olduğu aşikârdır. Kadınların değersiz görülmesi konusundaki problemin kaynağı da tam

⁵⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakara 2/227-237; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/361-375.

⁵⁵⁴ Âl-i imrân 3:42, 61.

⁵⁵⁵ Âl-i imrân 3:35-37, 43, 44.

⁵⁵⁶ Kasas 28:7-9; Karaman Vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 4/216,217.

⁵⁵⁷ Ahzâb 33:4.

⁵⁵⁸ “sen bana anamın sırtı gibisin” şeklindeki lafızla kadınları boşamak. Bkz. Ahmet Yaman, “Zihâr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 387, 388.

⁵⁵⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 4/365, 366.

⁵⁶⁰ Ahzâb 33:36.

olarak burada yer almaktadır. Bu konuda İslâm'ın getirdiği ilk mesajlardan biriside insanların birbirine üstün olamayacakları ve tek üstünlük ölçüsünün takva olmasıdır. Bu mesajın pratikteki yansıması olarak kabul edilebilecek örnek bu âyetin sebebi nüzûlünde yer almaktadır. Zira bir köle ile soylu kadının evlenmesi bu konuda tabuların yıkılması anlamında büyük bir öneme sahiptir.⁵⁶¹ Âyette dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise “...artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur...”⁵⁶² İfadesi ile erkek ve kadının muhatap olma ve sorumluluk alanları konusunda eşit ölçüde olduklarının vurgulanmasıdır.⁵⁶³

Kadınlarla ilgili birçok hükmün yer aldığı,⁵⁶⁴ birinci dereceden kadınların muhatap alındığı,⁵⁶⁵ örtünme,⁵⁶⁶ mahremiyet ölçüsü,⁵⁶⁷ Peygamber hanımlarına özel haller⁵⁶⁸ gibi birçok âyet grubunun yer aldığı Ahzâb sûresinde örnek verilen âyetlerde uygulanan algı inşası ve süreci hakkında ilk olarak kadının hukuki hakkının korunduğu görülmektedir. Diğer örnek verilen âyette ise kadının erkek ile eşit muhatap sigasında yer alması söz konusudur. Bu durum daha önce de Kur'an tarafından uygulanan bir yöntem olmakla beraber verilen mesajın tekrarlanması ve normalleştirilmesi muhtemel gözükmemektedir. Ayrıca muhatap sigası olarak eşit hitabın söz konusu olduğu kadın için sorumluluğunda eşit olduğu vurgulanmakla beraber buradan ödüllendirme konusunda da adaletin hâkim olacağı sonucu ortaya çıkarsa, kıymet yönünden de eşitliğin olması fikri mantıksal bir çıkarım olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadının hukuki haklarına da değinen bu sûreden sonra nâzil olan Mümtetine sûresinde⁵⁶⁹ de aynı durumun vuku bularak kadının haklarını düzenleyen bazı âyetlerin yer almasının⁵⁷⁰ yanı sıra –önceki sûrede yer aldığı üzere-

⁵⁶¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*.

⁵⁶² Ahzâb 33:36.

⁵⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 4/386.

⁵⁶⁴ Ahzâb 33:6.

⁵⁶⁵ Ahzâb 33:30, 33, 35, 55, 59.

⁵⁶⁶ Ahzâb 33:59.

⁵⁶⁷ Ahzâb 33:50.

⁵⁶⁸ Ahzâb 33:30, 33, 34, 55, 59.

⁵⁶⁹ Ahzâb sûresinden sonra Nisâ sûresinden önce nâzil olan Medenî bir sûredir. Nâzil olan 91. Sûredir. Bkz. Karaman, *Kur'an Yolu Tefsiri* C. 2,7, 8.

⁵⁷⁰ Mümtetine 60:10, 11.

dini ve ahlaki sorumluluklarının sıralanarak işlenen konuların pekiştirildiği görülmektedir.⁵⁷¹

Mümteherine sûresinin akabinde nâzil olan sûre Nisâ sûresidir. Kur'an'da erkek sûresi diye bir sûre yokken bir sûrenin "Nisâ"/"kadın" ismi ile adlandırılması başlı başına kadına verilen değerin doruk noktasının bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Bu durum, sûrenin mahiyeti açısından da geçerli görünmektedir. Şöyle ki daha önce bahsi geçen Medenî sûrelerde kadının temel haklarının korunmasının yanında hukuksal haklarının korunması açısından da âyetler yer almakta idi. ancak Nisâ sûresine gelindiği zaman bu durumun –bir açıdan- çok üst seviyelere çıkarak âdeta kadın yasalarının müstakil olarak toplandığı bir bölüm olarak görülmesi abes değildir. Zira sûrenin ilk âyetinde yer alan kadın fenomeni, son âyette yine yer bulmakla beraber sûreye ismini dahi verdiği görülmektedir.⁵⁷² İlk âyet ile son âyetin nâzil olma aralığı⁵⁷³ göz önünde bulundurulduğunda oldukça uzun bir süreci kapsadığı da muhakkaktır.⁵⁷⁴

İlk âyete bakıldığında “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.*”⁵⁷⁵ Şeklindeki hitap ile yaratılışa dair bir atıf söz konusudur. Âyetin “...Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan...”⁵⁷⁶ Bölümü ile alakalı Kur'an Yolu tefsirinde yer alan yoruma göre kadının yaratılması konusunda Hz. Âdem'in (as.) kaburga kemiğinden yaratılması şeklindeki bilginin yanlış olduğu ve Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yaratılmasında “ondan da” diye zikredilen ifadenin “onun özünden, yani onun benzerinden”

⁵⁷¹ Mümteherine 60:12.

⁵⁷² Ayrıca sûrenin içeriğinde oldukça fazla kadınla alakalı çeşitli haber ve hükümler yer almaktadır.

⁵⁷³ Bazı rivayetler, Kur'an'ın son inen âyetinin Nisâ sûresinin son âyeti olan 176. Âyet olduğu yönündedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız akt: Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/7.

⁵⁷⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/7.

⁵⁷⁵ Nisâ 4:1.

⁵⁷⁶ Nisâ 4:1.

şeklinde anlaşılması gerektiği savunulmuştur.⁵⁷⁷ Savunulan bu düşünceye göre âyeti kerime, kadın ve erkeğin yaratılış itibari ile –kıymet açısından- eşit olduğuna işaret etmektedir.

Bu itibarla başlığın ilk bölümlerinde -yer alan Medine ehlinin bu konudaki yerleşik algılarının maddeleştirildiği bölümde- yer verilen “soyun devam etmesini erkek cinsiyeti ile bağdaştırarak kadını aşağılık olarak görmeleri” konusunda bir algı yönetimi söz konusudur. Şöyle ki, literatürde geçen yorumlarda Hz. âdem ile Hz. Havva’nın soylarının devamının ikiz kardeşlerin birbiri ile evlenerek gerçekleştiği yorumunu zaruri görülmemiştir. Buna göre nefsin devamı “ruhun üflenmesi”⁵⁷⁸ sonucu hayat bularak açıklanmaktadır.⁵⁷⁹ Bir diğer ifade ile Hz. İsa’nın dünyaya gelmesine benzer bir sebep örnek teşkil etmektedir. “İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.”⁵⁸⁰ Âyetinde ifade edildiği üzere ruh ’un insan formuna bürünüp Hz. Meryem’e görünmesi ile hamileliğin gerçekleşip Hz. İsa’nın hayat bulması söz konusudur.⁵⁸¹

Bu yorumdan hareketle Nisâ sûresinin ilk âyetinde⁵⁸² insanın yaratılmasında iki farklı durum söz konusudur. İlk durum, sebepler âleminde olan anne ve baba olmaksızın ilk insanlar olan Hz. âdem ve Hz. Havva’nın aynı özden yaratılmış olmasıdır.⁵⁸³ İkinci durumda ise onlardan sonra hayat sahibi olan insanların dünyaya gelmelerinin sebebe bağlanması söz konusudur. Sebep olarak ebeveynler gösterileceği gibi doğrudan ruhun üflenmesi ile de gerçekleşmesi söz konusudur. Ruhun üflenmesi konusunda tarafımızca zorlama bir yorum gözükmemektedir.

⁵⁷⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/10,11.

⁵⁷⁸ Enbiyâ 21:91; Karaman Vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 3/698.

⁵⁷⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/9-12.

⁵⁸⁰ Enbiyâ 21:91.

⁵⁸¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 3/698.

⁵⁸² “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” Nisâ 4:1.

⁵⁸³ “Aynı öz” olarak bahsedilenin öfkelenen ruh ya da başka ihtimal olması söz konusudur. Ancak bu durumunda aynı anne ve babadan dünyaya gelme gibi sebepler âlemindeki farklı bir sebep ya da vesile olması da muhtemeldir. Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/ 9, 10.

Çünkü bu ihtimalin kabul edilmemesi, ilk insanlar olan Hz. âdem ile Hz. Havva'nın yaratılışının kabul edilmesi ile çelişmek anlamına gelmektedir.⁵⁸⁴

O halde bu âyetin Medineli Yahudi ve Arapların ortak algıları arasında yer alan “Erkek soyun devamının temini ve sebebidir.” Düşüncesine bir cevap ve bu algının çürütülmesine sebep niteliğinde olması ihtimal dâhilindedir. Bu algının hedef kitlede değişmesi, dayandığı asıl mesajın hedefin kendisi tarafından mecburen çürütülmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu sonuç, algı yönetimi açısından “Mesajın hedef tarafından benimsenerek kendine mâl etmesi” ilkesi ile uyumlu gözükmektedir. Ayrıca konuya bir başka açıdan yaklaşmak gerekirse bu âyeti kerime; genelde kadının erkek gibi kıymetli bir varlık olduğu pekiştirilmekteyken, özelde erkeklerle aynı yaratılışa sahip olduğu düşüncesinin işlendiği görülmektedir.⁵⁸⁵

Hemen akabinde gelen âyet ise “*Yetimlere mallarını verin, temiz piş olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.*”⁵⁸⁶ Yetimlerin haklarını korumaya yöneliktir. Literatür incelendiğinde tefsir kitaplarında yetimden kastın daha çok yetim kız çocuğu olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸⁷ Bu itibarla ilk âyette insanların yaratılışa eşit oldukları hatırlatıldıktan sonra yetim kızların haklarının korunması gerektiği zira onların kız ya da yetim olmaları itibari ile – ki bu durum tevkifidir.- kıymetsiz olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu âyetin akabinde yedinci âyete kadar yetimlerin hakları ile alakalı haberler yer almaktadır.⁵⁸⁸

“*Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.*”⁵⁸⁹ Âyeti ile aile fertlerinin -özellikle kadınların- haklarının ayrıntıları haber verilmeye devam etmektedir. Cahiliye döneminde gaspedilen

⁵⁸⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/ 9, 10.

⁵⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/ 9, 10.

⁵⁸⁶ Nisâ 4:2.

⁵⁸⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/14, 15.

⁵⁸⁸ Nisâ 4:2-6.

⁵⁸⁹ Nisâ 4:7.

kadın hakları miras hükümleri ve diğer birçok hukuksal alanda hakların tayini muhtelif birçok âyette işlenmeye devam etmektedir.⁵⁹⁰

Bu sûreden sonra sırasıyla nâzil olan sûrelere bakıldığında

- ❖ Doksan dördüncü sırada nâzil olan ve Kur'an'daki sıralaması elli yedi olan Hadîd sûresinde iki âyette⁵⁹¹
- ❖ Doksan dokuzuncu sırada inen Mushaf'ta altmış beşinci sırada yer alan Talâk sûresinde beş âyette⁵⁹²
- ❖ Nüzûl sırası yüz iki olan Mushaf'ta yirmi dördüncü sırada yer alan Nûr sûresinde on iki âyette⁵⁹³
- ❖ Nüzûl sırası olarak yüz beş ve yüz altıncı sırada yer alan Mücadele ve Hucurât sûrelerinde ikişer tane⁵⁹⁴
- ❖ Yüz yedinci sırada nâzil olan Tahrîm sûresinde altı âyette⁵⁹⁵
- ❖ Vahyin iniş sırasında yüz on birinci, Mushaf sıralamasında kırk sekizinci sûre olan Feth sûresinde bir âyette⁵⁹⁶
- ❖ Yüz on ikinci ve yüz on üçüncü sıralarda inen Mâide ve Tevbe sûrelerinde sırasıyla iki ve dört âyette⁵⁹⁷

Şeklinde maddeleştirilen birçok sûrenin varlığı söz konusu olmakla beraber Kadınlarla alakalandırılan ve daha önce örneklerle işlenerek konu birliği teşkil eden birçok âyet örneği yer almaktadır.

Bu başlık altında yer alan paragraflarda işlenen konunun, algı yönetimi ile ilişkilendirilmesi hususunda en genel açıdan bakıldığında, -yapıldığı düşünülen muhtemel algı yönetiminin- uzun bir süreci ifade ettiği söylenebilir. Yanı sıra korkutmalar, mantıksal açıklamalar, anne ya da evlat gibi kavramlarla bağdaştırma,

⁵⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için âyet gruplarına bkz. Nisâ 4:8-12, 15-25, 32-34, 127-130, 176.

⁵⁹¹ Hadîd 57:12, 18.

⁵⁹² Talâk 65:1, 2, 4, 6, 7.

⁵⁹³ Nûr 24:2-4, 6-9, 26, 31-33.

⁵⁹⁴ Hucurât 49:11, 13; Mücadele 58:2, 3.

⁵⁹⁵ Tahrîm 66:1, 3, 5, 10-12.

⁵⁹⁶ Feth 48:25.

⁵⁹⁷ Mâide 5:6, 38; Tevbe 9:67, 68, 71, 72.

gerçeklere yaslama ve benzerleri gibi birçok yöntemi içinde barındıran çok katmanlı, girift bir algı yönetiminin söz konusu olduğu söylenebilir.

3.2.2. Alkol Tüketimi Üzerine Algı Yönetimi

Önceki bölümde yer alan ilgili başlıkta Medine’de yaşayan Yahudi ve putperest Arapların alkol tüketimi konusundaki durumları, alışkanlık seviyeleri ve alkol konusundaki algıları ele alınmıştı. Bu başlık altında ise Kur’an’ın alkol konusundaki algısının ne olduğu? Medine ehlinin bu konudaki yerleşik algısının Kur’an’ın telkin ettiği algıya nasıl evrildiği? Bu sürecin Kur’an açısından nasıl yönetildiği? Uygulanan algı yönetimi unsurlarının günümüzde bilinen tekniklerle ilişkisinin ne durumda olduğu? Şeklindeki sorular cevaplandırılmaktadır.

Bu itibarla ilk olarak konunun bütünlük arz etmesi açısından daha önce - ikinci bölümde- genişçe yer verilen Medine halkının bu konudaki yerleşik algıları maddeleştirilmektedir.

O halde Medine’de ikamet eden putperest Arapların içki/şarap algıları şu şekildedir:

- ❖ Coğrafi açıdan Medine ve çevresinin alkol üretim, tüketim ve ticaret merkezi olması söz konusudur. Dolayısı ile yerleşik bir alkol kültürüne sahip bir topluluk olarak tanımlanabilir.
- ❖ Arap dili açısından şarap ve türevleri hakkında ve kullanılan aletler alanında oldukça zengin bir kelime hazinesinin varlığı söz konusudur. Bu durum şarap tüketim kültürünün bir başka göstergesidir.
- ❖ Edebiyata oldukça önem veren Araplarda şiirin en başlıca unsurlarından biriside şaraptır. Dolayısı ile işitsel medya şarabı destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Arapların şarap tüketimlerinin ne kadar yaygın, şarap algılarının ne kadar köklü ve derin olduğunu göstermektedir.
- ❖ Geniş bir şarap tüketim kültürüne sahip olan bu insanlar, şarabı hüznün sevinç, mutluluk gibi duyguların kaynağı olarak görürken, aynı zamanda bu duygularla başa çıkma unsuru olarak da şarabı tercih

etmektedirler. Bunun yanı sıra besin yerine koyarak tabii bir meşrubat olarak da görmektedirler.

Medineli Yahudilerin alkol konusundaki algıları şu şekildedir:

- ❖ Yahudi kaynaklarında şarap konusunda birbiri ile çelişen haberlerin varlığı söz konusudur. Şarabı öven haberler var olduğu gibi yeren bazı haberlerde mevcuttur.
- ❖ Pratik hayatta ise alkol tükettikleri ve ticaretini yaptıkları bilinmektedir. Bu durumda alkol tüketimi konusunda Araplarla aynı düzlemde yer almaktadırlar.
- ❖ Yahudi kaynaklarına göre şarap içmenin krallara yakışmayan bir davranış olduğu, şarap içmenin fakir ve sefil kişilere yakıştığı ifade edilmektedir.
- ❖ Yahudi halkının -içkinin iyi mi kötü mü olduğuna dair algılarındaki- sahip olduğu genel kanı, kötü olanın sarhoşluk olduğu yönündedir. Sarhoş olmayacak ölçüde içmenin serbest olduğu yönünde bir algıları söz konusudur.
- ❖ İçkili iken ibadet etmeleri ve mabede yaklaşmaları yasak olan Yahudilerde arapların aksine her durumda alkol tüketmedikleri anlaşılmaktadır.

Arap yarım adasında –özellikle Araplar arasında- alkol tüketimi ve alkol algısını Hz. Aişe'nin şu sözü özetler mahiyettedir. “Şâyet Kur'an'ın ilk âyetleri ‘İçki içmeyin’ ve ‘Zina etmeyin’ hükümlerini getirseydi insanlar Resûlullah'ın etrafından dağılırlardı”⁵⁹⁸ Medineli putperes Arapların ve Yahudilerin alkol tüketimi konusunda aynı kanıya sahip oldukları görülmektedir. Ancak Arapların her durum ve şartta sınırsızca tükettikleri ve alkol konusunda olumsuz bir algıya sahip olmadıkları görülürken Yahudiler için aynı durum geçerli gözükmemektedir. Zira onlara göre alkolün yol açtığı sonuç olarak sarhoşluk caiz görülmemektedir.

⁵⁹⁸ Buhari “Fezailül Kur'an” 6; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/336-340.

Ayrıca ibadetlerle bir diğer ifade ile iyi amellerle alkolün yan yana getirilmemesi dikkat çekici gözükmetedir.

Kur'an açısından bakıldığında ise içkiyle alakalı dört âyetin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan üç tanesi Medine döneminde nazil olan âyetler iken bir tanesinin Mekke döneminde nâzil olduğu görülmektedir. Nüzûl sırası dikkate alındığında içki konusunda ilk inen âyet, Mekke döneminde nâzil olan “*Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.*” Şeklindeki âyettir.⁵⁹⁹

Bir diğer âyet ise Medine döneminin ilk inen sûresi içinde yer alan “*Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.*”⁶⁰⁰ Şeklindeki âyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü sırada yer alan âyet ise:

“*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*”⁶⁰¹

Şeklindeki âyet olup Nisâ sûresinde yer almaktadır.

Dördüncü ve içki ile alakalı son âyet ise Mâide sûresinde yer alan, “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan içki ve kumar*

⁵⁹⁹ Bu âyet Mekkî olmasına karşın konunun bütünlük arz etmesi ve araştırma çerçevesine zarar vererek konunun dağılmayacağı düşüncesi ile burada yer verilmesi tarafımızca uygun görülmüştür. Bkz. Nahl 16:67.

⁶⁰⁰ Bakara 2:219.

⁶⁰¹ Nisâ 4:43.

*yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*⁶⁰² mealindeki âyettir.

Bu âyetler incelendiğinde –sırasıyla- Kur'an'ın içki konusundaki algısı, güzel besin olmayan,⁶⁰³ büyük zarar ve az faydası olmakla beraber zararının faydasından çok olduğu,⁶⁰⁴ aklı baştan götürerek muhakeme gücünü alan ve ibadetle aynı anda bulunamayan,⁶⁰⁵ şeytan işi ve iğrenç bir içecektir.⁶⁰⁶ Şeklinde ifade edilebilir.

Medineliler açısından neredeyse olmazsa olmaz kabul edilen içki algısının Kur'an'ın telkin ettiği algıya dönmesi konusuna süreç dikkate alınarak incelenecek olunursa ilk ve en büyük dikkat çeken yöntemin tedricilik olduğu görülmektedir. Zira âyet gruplarına bakıldığında yine temellerinin Mekke döneminde atıldığı ve toplam dört merhalenin sonunda kesin sonuca bağlandığı görülmektedir.⁶⁰⁷ Bu durum algı ve algı yönetiminin en temel unsurlarından olan “süreç” unsuru ile paralellik arz etmektedir. Zira bu kadar köklü bir davranış biçimi ve tabunun tek seferde yıkılması ve tersine evrilmesi insan açısından mümkün gözükmemektedir. Çünkü fizik kanunlarına göre bile bir salıncak ancak ileri gittiği momentumda geri gelir. Ya da bir cisim etki miktarınca tepki alır. Dolayısı ile süreç içinde kazanılan algı ve davranış kalıpları yine süreç için içselleştirilerek değiştirilebilir. Bu insanın “DNA” kodları ve yaratılışı ile alakalı bir durumdur. Bunu en iyi bilen yaratıcı aynı zamanda bunu en iyi kullanandır. Zira bu üslup Kur'an'ın her yerinde söz konusudur. Başka bir örnekle açmak gerekirse zaman, mekân, şekil vb. gibi mefhumlardan beri olan Allah insana ve insan için gönderdiği Kur'an'da insanın anlayacağı üslup ve özelliklerde beyanda bulunmuştur. Zaten algı yönetiminin gerçekleşmesi, hedefi iyi tanımak ve ona en uygun yöntemi kullanmakla doğrudan ilişkilidir. Kanaatimize göre bu konuda Kur'an tarafından uygulanan algı

⁶⁰² Mâide 5: 90, 91.

⁶⁰³ Nahl 16:67.

⁶⁰⁴ Bakara 2:219.

⁶⁰⁵ Nisâ 4:43.

⁶⁰⁶ Mâide 5:90, 91.

⁶⁰⁷ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, C. 12, 423-425.

yönetiminin –zikredilen- günümüz algı yönetimi unsurları ile aynı düzlemde olması mantık çerçevesindedir.

Genel perspektif ile çıkarımların ardından özelde âyetlerin süreçle eş zamanlı olarak ele alınmasında, Mekke döneminde inen Nahl sûresi altmış yedinci⁶⁰⁸ âyet ile alakalı her hangi bir sebebi nüzûle rastlanmamaktadır. İçki içmenin neredeyse hayat tarzı olduğu Arap toplumuna Mekke döneminde bu âyette ilk olarak yasaklama vb. gibi bir bildiri olmaksızın “ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz.” İfadesi ile içki bir tarafa güzel besinler bir tarafa alınarak içkinin güzel bir besin kategorisinde olmadığı zikredilmektedir.⁶⁰⁹

Ayrıca bu âyet ile alakalı tefsirlerde yer verilen yorumlardan biriside “içki” olarak çevrilen “sekar” kelimesinin taşıdığı anlam üzerine olduğu görülmektedir. “sekar” bazı müfessirlerce şarap manasına gelse de bazı müfessirlerce mutlak haram olmayan⁶¹⁰ sirke, meyve suyu⁶¹¹ gibi manalara geldiği de ifade edilmektedir. Yine de yaygın ve tercih edilen görüşün “sekar” kelimesine “sarhoş eden” yani “içki” manasının verilmesinin uygun olduğu yönündedir.⁶¹²

Mekke'den Medine'ye hicretten sonraki süreçte, rivayete göre Hz. Ömer'in alkol tüketiminin Kur'an tarafından yasaklanacağını düşünmesi ya da tahmin etmesi üzerine rahatsız olduğu içki konusunda Allah'a “Ya rabbi içki konusunda bize şifa olacak bir açıklama yap”⁶¹³ şeklinde dua etmiştir. Duanın sonucunda içkinin yasaklanma sürecindeki ikinci merhalede yer alan âyetin nazil olduğu zikredilmektedir. Bu rivayetten öyle anlaşıyor ki Hz. Ömer içki içilmesi konusunda karşıt bir tavır almıştır. Hatta bir kısım rivayetlere göre dört merhalenin sonucunda yasaklanan içki ile ilgili âyetlerin her birinin Hz. Ömer'in Allah'a dua etmesi neticesinde nazil olduğu dile getirilmektedir.

⁶⁰⁸ “Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.” Nahl 16:67.

⁶⁰⁹ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, C. 20, s.236, 237.

⁶¹⁰ Karaman Vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 3/416.

⁶¹¹ Akt. Necdet Ünal, “Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 9 S. 2 (Ağustos 2011), 158.

⁶¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 3/416; Ünal, “Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma,” 158.

⁶¹³ Ünal, “Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma,” 160.

Bu konuda Hz. Ömer'den başka Müslümanların rahatsızlığı, gelen haberler arasındadır. Bu konu ile alakalı bir örnek olarak Sahih-i Müslim'de yer verilen bir rivayet şu şekildedir: Hz. Ali bedir savaşı sıralarında savaş ganimeti olarak iki yaşlı deveye sahip olduğunu zikretmiştir. Hz. Peygamberin kızı ile evlenmek istediği sıralar düğün yemeği için develeri ile para kazanırken işinin bittiği sırada develerinin çökertilmiş vaziyette, hörgüçlerinin kesilmiş ve böğürlerinin yarılıp ciğerlerinin alındığını görmüş. Böyle bir manzara karşısında nutku tutulan Hz. Ali orada bulunan birisine bunu kimin yaptığını sormuş ve Hamza b. Abdulmuttalib'in yaptığını öğrenmiş. O esnada Hamza, Ensâr'dan bazı kimselerle yan tarafta bir evde içki içmeye devam etmektedir.⁶¹⁴ Buradan sonrası Hz. Ali'nin dilinden şöyle anlatılmaktadır:

“...bunun üzerine bende Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yanına gittim. Onun yanında Zeyd ibnu Harise vardı. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem yüzümden karşılaştığım kötü durumu anladı ve.

-“Neyin var?” diye sordu. Ben dedim ki:

Ey Allah'ın Rasûlü ben bu günkü kadar korkunç bir manzara görmedim: Hamza benim yaşlı iki deveme saldırıp onların hörgüçlerini kesti, böğürlerini yarıdı. İşte o şu evde içki içenlerin beraberindedir.

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ridâsını istedi ve ona büründü. Sonra yürüyerek gitti. Zeyd ibnu Harise ile ben kendisini takip ettik. Nihâyet içinde Hamza'nın bulunduğu o eve geldi, içeriye girmek için izin istedi. İçerdekiler gelenlere girme izni verdiler. İçerde içki içmekte olan bir toplulukla karşılaştık. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, yaptığı iş hakkında Hamza'yı kınamaya başladı. Hamza'da sarhoş olmuş, gözleri kıpkırmızı idi. Hamza Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selleme doğru baktı. Sonra bakışı yükseltip dizlerine baktı. Ardından bakışı yükseltip göbeğine baktı. Sonra bakışı yükseltip yüzüne baktı. Ardından Hamza:

-Siz babam Abdulmuttalib'in köleleri değil misiniz? Dedi.

⁶¹⁴ Zekiyyüddin Abdulazim el-Münziri, *İmam Münziri Sahih-İ Müslim Muhtasarı* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 670.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem amcası Hamza'nın sarhoş olduğunu anladı da şuursuzca bir fiile karşılaşmasından sakınarak topukları üzerinde arka arkaya çekildi. Biz de onunla beraber odadan dışarı çıktık.”⁶¹⁵

Görüldüğü üzere sahabeden bir kısım Müslümanların çeşitli vesileler ile içki konusundaki rahatsızlıklarını Hz. Peygambere sundukları anlaşılmaktadır. Böyle bir ortamda içkinin yasaklanmasına zemin hazırlayan “*Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.*”⁶¹⁶ Şeklindeki ikinci âyet nazil olmuştur. Âyetten anlaşıldığı üzere içkinin hükmü bazı kişiler tarafından Hz. Peygambere sorulmaktadır.⁶¹⁷ Âyetten önce dile getirilen rivayetler de zaten âyetle birbirini tamamlamaktadırlar.

Bir başka dikkat çeken husus ise daha önceki âyete göre içkinin kötülüğünün bu âyette daha belirgin ve net ifadelerle zikredilmiş olmasıdır. Kumar ile beraber zikredilen içki hakkında “...büyük zarar ve bazı faydalar vardır.” İfadesi ile zararının daha fazla olduğu bildirilmiştir.⁶¹⁸

İçkinin yasaklanması sürecindeki üçüncü merhalede yer alan âyette ise

“*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*”⁶¹⁹

Şeklindeki hitap ile içkinin kötülüğünün işaret edilmesinde bir üst boyuta geçildiği görülmektedir.

Bu konunun algı yönetimi açısından ele alınması hususunda sağlıklı veriler elde etmek için sürecin bir diğer ifade ile âyetlerin nüzûl sürecinde yaşanan

⁶¹⁵ el-Münziri, *İmam Münziri Sahih-İ Müslim Muhtasarı*, 670.

⁶¹⁶ Bakara 2:219.

⁶¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2015, 2/95.

⁶¹⁸ Karaman Vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/345-348.; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2015, 2/99, 100.

⁶¹⁹ Nisâ 4:43.

olayların incelenmesi esastır. Öyle ki bu yaklaşım ilk muhatap kitlelerden birisi olan Medine halkının -bu konudaki- algılarının nasıl yönetildiği hususunda daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması açısından elzemdir. Bu konuda ilk başvurulması gereken hiç şüphesiz ki sebep-i nüzûllerdir.

O halde bu âyetin nüzûlü ile alakalı rivayetler incelendiğinde önceki merhalede yer verilen rivayetlerle konu benzerliği görülmektedir.⁶²⁰ Rivayete göre sahabeden Abdurrahman b. Avf yemek ve şarap hazırlamış ve sahabeden bazılarını evine davet etmiştir. Yemek ve şarabın tüketilmesi sonucunda sarhoş olmuşlar ve bir müddet sonra sarhoş iken namaz kılmaya başlamışlardır. Önde imamlık yapanın Abdurrahman b. Avf ya da Hz. Ali olduğu şeklinde iki görüş yer almaktadır. Namaz esnasında Kafirûn sûresini okuyan imamın sarhoşluk neticesinde “ben sizin taptığınıza tapıcı değilim” mealindeki âyeti “ben sizin taptıklarınıza taparım”⁶²¹ şeklinde okuduğu haber verilmektedir. Bu konudaki başka haberlere göre ise örnek verilen durumla Müslümanlar arasında çokça karşılaşıldığı zikredilmekte ve bu âyetin iniş sebebinin de bu olduğu zikredilmektedir.⁶²²

Âyetin içeriği açısından tefsir kitaplarında yer verilen muhtelif görüşler şu şekildedir:

“ ‘sarhoş iken namaza yaklaşmayın’ burada bazı müfessirler, salattan maksat cami ve namazgâhtır. Bununla sarhoşlar camilere girmekten men edilmişlerdir.”⁶²³ Bu yorumun akabinde “ ...bu yasak, söylediğini bilmeyen sarhoşun namazının sahih olmadığına ve bundan dolayı sarhoşluğun haramlığına

⁶²⁰ Bahsedilen benzerlikten kasıt iki yöndedir. İlki, hem insan olması hasebi ile hem Müslüman hem de sahabe olması hasebi ile kıymetli olan insanların şarap vb. sarhoş eden içeceklerle sarhoş oldukları ve bunun sonucunda akıl güçlerinin gitmesi ile kendilerini –kendilerine- hiç yakışmayan duruma sokmalarıdır. İkincisi ise kendilerine yakışmayan ve kıymet düşürücü konuma düşen sahabeden zarar görenlerdir.

⁶²¹ Kâfirûn 109:2; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 8/50.

⁶²² Ünal, “Kur’an’ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma,” 166, 167.

⁶²³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2015, 2/629. Yanı sıra bazı kaynaklarda bu görüşü savunanların İbn. Abbas, İbn. Mesud ve hasan el-Basri olduğu söylenmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Râzî, *Tefsî-i Kebîr*, 8/50.

delalet ettiği gibi, sarhoşun ve cünübün camiye girmesinin ve ona yaklaşmasının yasak olduğuna da işaret yolu ile delalet edebilir.”⁶²⁴

“sarhoş” olarak tercüme edilen “sükêrâ” kelimesinin işaret ettiği anlam açısından:

“ a)Bundan murad içkiden dolayı sarhoşluktur ki bu, ayık olmanın zıddıdır. Bu, Sahabe ve Tabiin ’in cumhurun görüşüdür.

b) Bu, Dehhâk’ın görüşü olup; buna göre ifadeden maksad, içki sarhoşluğu değil uyku sarhoşluğu (sersemliği)dur...”⁶²⁵ âyetin içeriği ile alakalı en dikkat çekici yorumlar bunlardır.

Bir başka açıdan bakıldığında, buraya kadarki bölümde -içki konusunda- Müslümanların algılarında cahiliye zamanının öğretileri yer almaktadır. Öyle ki ulaşabildiğimiz rivayetler bize hep içkinin ayıplanmayan ve oldukça fazla tüketilen ancak aynı zamanda Müslümanlar arasında tartışma, kırgınlık, hak ihlali gibi çeşitli olumsuzluklara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Bu düşünceye örneklik teşkil eden bir başka rivayete göre, takriben hicretin dördüncü yılında Ensâr’dan bir adam çeşitli yiyecekler hazırlayıp bazı Müslümanları davet eder. Davet edilenler arasında Sa’d b. Ebî Vakkas’ta yer almaktadır. İkram edilenler arasında şarapta vardır. Yiyip içen ve sarhoş olan grup arasında bulunan ebî Vakkas Kureyş’e ve Ensârlara karşı övünmeye başlar. Akabinde kendisini yüceltip onları aşağılamakta iken Ensâr’dan biride eline yemekten kalan devenin çene kemiğini alır ve Ebî Vakkasın burnuna vurarak burnunu kırar.⁶²⁶

Bu olay üzerine içkinin yasaklanma süreci içinde son merhalede yer alan ve içkiyi kesin olarak yasaklayan “ *Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak,*

⁶²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2015, 2/629.

⁶²⁵ Râzî, *Tefsîr-İ Kebîr*, 8/52.

⁶²⁶ Müslim, “Fedailüssahabe” 5, (6). Akt. Ünal, “Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma,” 168.

*sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"*⁶²⁷ hitabındaki âyet nazil olmuştur.

Âyetin içeriğinden anlaşıldığı üzere içki ile kumar, dikili taşlar ve fal okları gibi toplumsal zararlara yol açan bu eylemler aynı kefeye konularak “*şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir.*” Şeklinde nitelendirilmiştir. Bu niteleme Müslümanların zihnine daha önce inşa edilmiş olunan kardeşlik ve namaz gibi en temel amellerin kaybedileceği açıklanarak haber verilmiştir. “Artık vaz geçtiniz değil mi?” şeklindeki soruyla âyet sona erdirilerek kesin yasaklama emredilmiştir.⁶²⁸

Konu algı yönetimi açısından değerlendirmeye tabi tutulduğunda daha ilk paragraflarında ve muhtelif birçok bölümünde içkinin yasaklanmasının tek seferde değil, tedrici olarak gerçekleşmiş olduğu ifade edilmişti. Bununla beraber bir başka dikkat çeken nüans ise algı yönetiminin unsurları arasında yer verdiğimiz ihtiyaca cevap verme yöntemidir. Bu yöntem örnek üzerinden hatırlatılacak olunursa şöyle işlenebilir. Satış ve pazarlama yöntemlerinde algı yönetimi sıkça kullanılmaktadır. Zira iyi bir satış için iyi bir ikna kabiliyeti gereklidir. İkna etmek ise algı yönetiminin doğrudan alanına girmektedir.⁶²⁹

Örneğin bir kalemi potansiyel müşteriye satmak için ilk yapılması gereken onun bir kaleme ihtiyacı olduğuna ikna etmektir. İkinci adım ise ihtiyacı olduğunu düşündüğü kalemde arzuladığı özellikler ile satılan kalemin özelliklerinin uyuşması gerekir. Bu şartlar gerçekleştiğinde satış gerçekleşmiş ve müşteri algı yönetimi ile ikna edilmiştir.⁶³⁰ Burada asıl ince ayırım bir rahatsızlık ortamının oluşması ve onu çözüme kavuşturacak bir çözümün bulunmasıdır. Çünkü insan algısal olarak yeni bir düşünce ya da olguyu ilk anda kabul etmek istemez. Bunun nedeni ise o insan konfor alanındadır, Elindekilerle mutludur ve kendisine sunulan düşünceyi kendisi açısından bir risk olarak görür. Bu teorik bilgiler ilgili konuya uyarlandığı zaman

⁶²⁷ Mâide 5:9, 91.

⁶²⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 2/336-340.

⁶²⁹ Alyar Pınar, Serdar Pirtini ve Nurcan yücel “Pazarlamada Yeni Eğilimler Açısından Nöropazarlama Ve Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma.” *Öneri Dergisi* 16 S. 55 (Ocak 2021): 311.

⁶³⁰ Uludağ Numan ve Hikmet Tosyalı “Perakendecilikte Kişisel Satışın Tüketici Algısına Etkisi Üzerine Bir Araştırma.” *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 8 S. 2(Eylül 2020): 7-9.

ise şu sonuç çıkar. Çok köklü içki alışkanlıkları olan bu topluluğun içki alışkanlığının bırakılması yönündeki mesaj, zamana yayılarak dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Her aşamada gelen âyette bir öncekine oranla yükselme söz konusudur.

Ancak dikkat çeken bir diğer nokta ise nâzil olan her merhaledeki âyetin sebebi nüzûla dayandığı görülmektedir. Bütün nüzûl sebepleri ise bize toplum tarafından bu konuda mağduriyetlerin olduğu, bir rahatsızlığın söz konusu olduğunu ve çözüm bekleyen bir psikolojinin olduğunu göstermektedir. Bu itibarla içkinin yasaklanması konusundaki âyetler ışığında Medine ehlisinin algısının yönetilmesinin, problemin ortaya çıkması ve buna çözüm getirilmesi esasına dayalı olması mümkün gözükmemektedir.⁶³¹

Bir başka açıdan muhtemel yorum getirmek gerekirse belli bir süreç içinde yasaklanan içkinin kesin yasaklama zamanının tespiti konusundadır. Tarafımızca bir alışkanlığın ya da davranış kalıbının değişmesi, bir fikrin ya da düşüncenin değişmesinden daha zordur. Kalıplaşmış içki içme alışkanlıklarını terk edebilmelerinin birçok sebebinden birisinin de namaz, zekât ve oruç gibi fiili ibadetlerin yasaklamadan önce gelmesidir. Çünkü bu insanlar daha önce davranış kalıplarını ve alışkanlıklarını din uğrunda birçok defa değiştirmişlerdir.⁶³² Bir şeyin dile getirilmesi bir algıdır.⁶³³ Bir şeyin gösterilmesi ise daha büyük bir algıdır.⁶³⁴ Çünkü o durum, o faaliyetin yapılabildiğini ve yapanın zarar görmediği konusunda hedefi ikna eder.⁶³⁵ Bizzat uygulatmak ise çok daha üst seviyede etkili bir algı

⁶³¹ Emrah Arğın, *Algı, Sosyal Algı Ve Algı Yönetiminin Sosyal Medyada Kullanımı*, ed. Salim Kurnaz, (İKSAD Publishing house, 2021), 57-59.

⁶³² Rüstem Orhan, “Alışkanlık”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 S. 2 (Temmuz 2017): 308-310.

⁶³³ Alyar, Pitini, ve Yücel, “Pazarlamada Yeni Eğilimler Açısından Nöropazarlama Ve Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma,” 324.

⁶³⁴ Tekâsür 102:7; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 5/679,680.

⁶³⁵ Bu yöntem kitap ehli tarafından kullanılmış bir yöntemdir. Kur'an bunu şu âyetle açıklamaktadır: “Ehl-i kitap'tan bir grup şöyle dedi: “Gün başlarken müminlere indirilmiş olana iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler.” Âl-i imrân3:72. Ayrıntılı bil için bkz. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/603-605.

yönetimi tekniğidir.⁶³⁶ Bu meselede orucun hicretten yaklaşık bir buçuk sene önce farz kılındığı bilinmektedir. En temel anlamda oruç belirli bir zaman diliminde normalde yapılan bazı davranışların yapılmaması olarak ifade edilebilir. Bu itibarla oruç tutan Müslümanlar aynı zamanda bir irade eğitimi almaktadırlar denilebilir. Öyle ki oruç tutan insan bir bakıma zihninde hedeflediği sonuca ulaşmaya çalışarak standartlarını değiştirme antrenmanı yapmaktadır.⁶³⁷ Oruç, namaz ve zekât gibi fiili ibadetlerin sıralama açısından içkinin yasaklanmasından önceye alınarak dizayn edilmiş olması fikri bu konuda akla muhtemel gelen düşüncelerden birisidir.

3.3.3. Faiz Konusunda Uygulanan Algı Yönetimi

Bilindiği üzere önceki bölümlerde Medine halkının faiz konusundaki yerleşik algıları tespit edilmişti. Bu başlık altında ise önceki bölümün devamı niteliğinde bir yaklaşımla, "Kur'an'ın faiz konusunda savunduğu algının ne olduğu?" ve "Muhatapları –sahip oldukları algıdan- arzu edilen algıya evrilmesinin nasıl gerçekleştiği?", "Bu konuda sürecin nasıl yönetildiği?" ve "Hangi yöntemlerin kullanıldığı?" gibi sorunsalların çözülmesi hedeflenmektedir. Bununla beraber bulguların, günümüz algı yönetimi teknikleri ile ilişkisi, yer verilen bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu itibarla daha önceki başlıklarda da uygulanan metodun takip edilerek çalışmanın çözüme ulaştırılması hususunda bir sistematığe sahip olunması hasebi ile Medine ehlinin yerleşik algılarının maddesel sunumuna yer verilmesi ilk adım olarak uygun görülmektedir.

O halde Medine ehli arasında yer alan putperest Arapların faiz konusundaki yerleşik algıları şu şekildedir:

- ❖ Faize oldukça sık başvurdukları görülmektedir. Öyle ki faizi alış veriş gibi görüyor olmaları bu durumun ekonomik bir sistem halini aldığı anlaşılmaktadır.

⁶³⁶ Özocak Osman, Seda Gündüzbaşçıl, ve Asuman Gölgeci, "Egzersiz ve Nöroplastisite." *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9 S. 1 (Ocak 2019): 31-33.

⁶³⁷ Mebrure Doğan, "Oruç İradeyi Güçlendirir Mi?: Ramazan Orucunun Öz Denetim Ve Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisinin Deneyisel Olarak İncelenmesi", *Bilimname Dergisi* S. 48(Ekim 2022), 522-524.

- ❖ Kurulu bulunan faiz sisteminin, borç alan tarafı daha da fakirliğe maruz bırakarak kaynak sağlayıcı bankerlerin servetlerinin arttırdığı görülmektedir.
- ❖ Faizli kaynak talep edenler açısından hoşnutluğun olmadığı sisteme uyma mecburiyetinden faizden yararlandıkları anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile faizli kaynak talep etmeleri ile beraber bu durumdan rahatsızlardı.

Medineli Yahudilerin faiz konusundaki algıları ise şu şekildedir:

- ❖ Faizi çokça kullandıkları bilinmekle beraber, Medine'ye getiren ve Araplara öğretenlerinde kendileri olduğu anlaşılmaktadır.
- ❖ Yahudi kaynaklarından edinilen bilgilere göre faizin yasak olduğu, ancak bu yasağın Yahudilerin kendi aralarındaki muamelelerde geçerli olduğu görülmektedir.
- ❖ Yine Yahudi kaynaklarında hareket ile faizin kötü bir uygulama olduğu onların sahip olduğu algılar arasında iken, Yahudi olmayanların düşman olmaları düşüncelerinden hareketle diğer insanlara faizli kaynak arz edebilecekleri söz konusudur.
- ❖ Literatür taramasından çıkan bilgilerden birisi de Yahudilere daha öncede faizin haram kılındığı, ancak onların bu yasağı deldikleri, sonra pişman olup tövbe ettikleri ulaşılan bilgiler arasındadır.
- ❖ Son kertede ise Medineli Yahudilerin kendi aralarındaki faiz yasağını geçmişte olduğu gibi yine deldikleri ve ırk ayrımı yapmaksızın herkese faizli kaynak sundukları anlaşılmaktadır.

İlgili başlıklarda da yer verildiği üzere yerleşik faiz algısı ile yerleşik içki algısında muhatap kitle açısından benzerlik söz konusudur. Bu benzerlik kökleşme, bir diğer ifade ile adet haline gelme cihetindendir. Nitekim bu toplumun tarih sahnesindeki faiz alışkanlığı içki alışkanlıkları kadar köklü olmasa da kullanım açısından aynı derecede kullanım sıklığı vardır denilebilir. Çünkü içki içmeyi yaşam sitilinin bir parçası haline getirmiş olan Medine ehlinin, faizi de ekonominin mihenk taşı olarak sistemleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Bunların hemen karşısında, Kur'an'ın faiz konusunda yer verdiği âyetler şunlardır:

*“İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.”*⁶³⁸

*“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisinindir, durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir. Allah faizi tüketir, sadakaları ise artırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez. Şüphe yok ki iman edip dünya ve âhiret için yararlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.”*⁶³⁹

*“Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'a itaatsizlikten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”*⁶⁴⁰

*“Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”*⁶⁴¹

Yerleşik algılar konusunda içki ile faiz arasında bir benzeşmenin olduğu ifade edildikten sonra Kur'an açısından da faiz âyetlerinden hareketle bir benzeşmenin olduğu görülmektedir. Bu durum, faiz hakkında inen âyetlerin içki konusunda olduğu gibi dört merhaleden yer aldığı görülmektedir. Bu itibarla sebepte ortaklık, sonuçta ortaklığı doğurmuştur cümlesi yanlış olmasa gerek. Faizle alış veriş yapmanın ve borç almanın çok yaygın olduğu bu toplumda, hedeflenen

⁶³⁸ Rûm 30:39.

⁶³⁹ Bakara 2:275-279.

⁶⁴⁰ Âl-i imrân 3:130.

⁶⁴¹ Nisâ 4:160, 161.

davranış değişikliği konusunda tedriciliğe gidilerek -algı yönetimi açısından sürece dağıtma olarak- ifade edilmesi mümkün olan bir uygulamanın söz konusu olduğu açıktır.

Ancak âyetlerin nüzûl sırası hakkında literatürde bazı ihtilaflı bilgilerin olduğu görülmektedir. Şöyle ki bazı rivayetlere göre ilk merhalede inen âyet Âl-i İmrân sûresinde yer alan yüz otuzuncu âyet iken, sonrasında sırayla Bakara sûresinde yer alan iki yüz yetmiş beşten iki yüz yetmiş dokuza kadar olan âyetler ikinci merhalede yer almaktadır. Üçüncü merhalede Rûm sûresi otuz dokuzuncu âyet yer alırken son merhale olarak Nisâ sûresi yüz altmış ve yüz altmış birinci âyetler yer almaktadır. Bir başka rivayet ise bütün bu âyetlerin bir arada nazil olduğu yönündedir.⁶⁴² Tespit edilen son görüşe göre ilk merhalede Mekke döneminde nazil olan Rûm sûresinin otuz dokuzuncu âyeti yer alırken ikinci sırada nazil olan âyetin Nisâ sûresinde yer alan yüz altmış ve yüz altmış birinci âyetler olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü aşamada Âl-i İmrân sûresi yüz otuzuncu âyet olduğu görülmektedir. Son merhalede ise Bakara sûresinin iki yüz yetmiş beşinci âyetinden iki yüz yetmiş dokuzuncu âyete kadar yer bulan âyet grubunun yer aldığı tespit edilmektedir.⁶⁴³

Kur'an'ın bu konudaki algı yönetiminin içeriğinin anlaşılması hususunda âyetlerin kronolojik sıra takip edilerek ele alınması hedeflenmektedir. Bu sebeple konunun işlenişinde zikredilen üç rivayetin sonuncusunun takip edilmesi tarafımızca isabetli görülmektedir.

Bu itibarla faizin yasaklanma sürecinde ilk sırada Mekke döneminde nazil olan Rûm sûresi yer almaktadır. Âyetin daha net anlaşılabilmesi için siyak-sibak ilişkisi içinde otuz yedinci âyetten itibaren yer verilmesi muteberdir. Buna göre âyet grubu şu şekildedir:

“Görmezler mi ki Allah rızkı dilediğine bol veriyor, dilediğinkini de kısıyor? Kuşkusuz bunda iman eden kimseler için ibretler vardır. O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir. İşte gerçek kurtuluşa erenler de onlardır. İnsanların mallarında artış

⁶⁴² Akt. Yusuf Ziya Binatlı, “Faiz ve İslâm Hukukunda Faiz,” 159.

⁶⁴³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/429, 430.

olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir."⁶⁴⁴

İnsanlara farklı oranlarda rızkın verildiğini ifade ederek başlayan âyette rızkın, Allah'ın insana verdiği ve insanında faydalandığı her türlü nimet olarak anlaşılması mümkündür. Buna örnek olarak her insana verilen akıl, duyular, mal vb. birçok şey sayılabilir. Ancak herkese verilen bu nimetler farklı kombinasyonlarla insanlarda yer almaktadır. Bir başka ifade ile her nimet her insana eşit oranda verilmemiştir. Bu bilinen tabi bir durumdur. Bilinen bu gerçeklikle kurulan mantık ağı akrabadan başlayarak yoksula ve yolda kalmışa hakkının verilmesi tavsiyesi ile devam etmektedir. Burada akrabadan başlanarak ihtiyaç sahibi olanlara takdir edilen rızıktan verilmesi söz konusudur.⁶⁴⁵ Vermenin bu çeşidinden sonra âyette vermenin başka çeşidi "*İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz.*" Hitabı ile zikredilmektedir. Burada iki çeşit vermeden bahseden âyet grubunda akrabaya ve ihtiyaç sahiplerine verilenlerin insana gerçek kazanç sağlayanın, kurtuluşa erdirenin onlar olduğu zikredilirken faiz vermede gerçek manada bir arışın olmayacağı dile getirilmektedir.⁶⁴⁶

Âyetin son kısmında ise faizin karşısına zekâtın bir alternatif olarak getirildiği görülmektedir. Bu durum algı yönetimi açısından dikkat çekicidir. Çünkü algı yönetiminde hedefin sahip olduğu algıyı yıkmak için alternatifinin sunulması gerekmektedir.

Toplumsal bir yara olan faiz konusunda ilk hitabın mantıksal açıklamalarla dolu ve faizi olumsuz anlamda niteleyen bir üslup söz konusudur. İkinci merhale olarak sınıflandırılan Nisâ sûresinde "*Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı*

⁶⁴⁴ Rûm 30:37-39.

⁶⁴⁵ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, C. 25, 102.

⁶⁴⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 4/317-319.

bir azap hazırladık.”⁶⁴⁷ Şeklinde yer alan âyette önceki âyete kıyasla bir üst perdeye çıkıldığı görülmektedir. Öyle ki bu çıkış, taşkınlıkları ve nankörlükleri sebebi ile birçok yerde kınanan Yahudiler üzerinden örnek verilerek faizcilik yapmaları hasebi ile uğradıkları ve uğrayacakları cezaların bildirilmesi üzerinden haber verilmektedir.⁶⁴⁸

Tam anlamı ile sarıh bir yasaklama içermeyen bu âyet, muhatabı düşündürmesi ve faizin Allah’ın razı olmadığı kötü bir amel olduğu, kendilerinden önce aynı faiz uygulamasının var olduğu ve Allah tarafından yasaklandığı uymayanların da cezalandırıldığının haber verilmesi ile esasen nehiy hükmünün geleceğinin bariz habercisi niteliğindedir.⁶⁴⁹

Üçüncü merhale olarak sınıflandırılan sürece konu olan âyetler Âl-i imrân sûresinde “*Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’a itaatsizlikten sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının. Allah’a ve Peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.*”⁶⁵⁰ Hitabı ile yer alan âyetlerdir. Önceki iki aşamanın muhatapları psikolojik açıdan bu davranış değişimine hazırlamasının sonucunda bu merhalede kesin ve net ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Literatürdeki bilgiler ışığında bu âyetin faizin haram kılındığı âyet olduğuna dair düşünceler yer almaktadır. Bu düşünce tarafımızca kısmen doğru görülmemektedir. Çünkü ileriki paragraflarda yer verilecek olan ve dördüncü merhale olarak tasnif edilen sürece ilişkin âyetler tonun en üst seviyeye çıktığı, en büyük tehditlerin yapıldığı bölümdür. Bu itibarla şâyet üçüncü merhalede yer verdiğimiz âyetlerin içeriği sonuca bağlanan bir nehiy içerse idi, o halde sonraki süreçte daha üst tona çıkarak yasaklama bildirmek mantıklı dururmuydu? Sorusu üstünde durulması gereken bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

O halde bu düşüncenin açıklığa kavuşturulmasını, âyetin içeriği yönünden ele almak gerekirse, hem âyetin mahiyetine hem de yasaklanma sürecindeki konumuna dair fikirler ortaya konmuş olacaktır. Bu itibarla ilk olarak âyetin “*Kat*

⁶⁴⁷ Nisâ 4:160, 161.

⁶⁴⁸ Râzî, Tefîr-ü Fahri’Râzî, C. 11 s. 106.

⁶⁴⁹ Derveze, *Tefsirül Hadis*, 532.

⁶⁵⁰ Âl- imrân 3:130-132.

kat faiz yemeyin.” Şeklindeki net hitapla başladığı görülmektedir. Burada önceki âyetlerin aksine ilk net yasak bildiren ifade yer almaktadır. Faizin kat kat olarak nitelendirilmesi konusunda ise literatürdeki bilgiler ışığında ifade etmek gerekirse cahiliye döneminde en çok kullanılan ve cahiliye ribası olarak adlandırılan⁶⁵¹ faize atıf yapıldığı görülmektedir. Şöyle ki birbirine borç vermek kaydı ile her vade gününde –borcun ödenememesi durumunda- biraz daha artırılarak çok kısa zaman içinde faizin ana borcunun birkaç misline ulaştığı ve toplumsal açıdan en bariz zarar veren faiz çeşidi olarak görülmektedir.⁶⁵² âyetin bu kısmı için iki görüş yer almaktadır. İlk görüşe göre “kat kat artırma” ifadesi faizin sınırlarını belirtmek için değil en çok kullanılan kısmının zikredilmesine yönelik olmasıdır. Bir başka ifade ile faizin başka türleri arasından bu türün haram olmasından dolayı değil bütün türlerinin haram olup muhatap kitlenin en çok kullandığı ve en çok zarar veren bu faiz çeşidine özel vurgu yapılarak aşağılanması amacı iledir.

İkinci görüş ise konuya bir başka açıdan bakmakta ve faiz konusunu içki konusuna benzetmekle beraber merhalelerinde de ortak bir üslubun olduğu düşüncesidir. Bu düşünceden hareketle bu âyet, faizin merhaleleri arasında yasaklamanın ilk olduğu âyettir. Bununla beraber bir kaydın söz konusu olabileceği ifade edilmektedir. Yani nasıl ki, içki âyetlerinin üçüncü merhalesinde içkiliyken namaza yaklaşmayın âyeti ile hem ilk yasaklanma gerçekleşmiş hem de yasağın uygulanabilir, kolaydan zora doğru bir yönü ortaya konmuş ise burada da durum aynıdır. Zira bu âyette “faiz yemeyin” hitabı ile ilk yasaklanma söz konusu iken, “kat kat artırılmış” ifadesi ile faizler arasındaki ilk önce yasaklanması gereken topluma ve ekonomiye en çok zarar veren faizin yasaklanması söz konusudur. Burada içki konusunda olduğu gibi hükme alıştırma ve kolaydan zora doğru ilerleyen bir uygulama süreci vardır.⁶⁵³

Bu bakış açılarının hangisinin doğru olduğunun tespitini yapacak değiliz. Ancak şöyle bir gerçek var ki bu yorumlardan hepsi Allah’ın muradına yaklaşma çabasından ibarettir. Ayrıca bu yorumlardan hangisi tercih edilirse edilsin hükümde

⁶⁵¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/429, 430.

⁶⁵² Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/429, 430.

⁶⁵³ Fahreddin Râzî, *Tefîr-ü Fahri’Râzî* (Lübnan/Beyrut, Dâru-l Fikr, 1401/1981), C. 9, s. 2, 3.

tedrîciliğin ve yasaklamanın olduğu bilgisini değiştirmemektedir. Önceki başlıkta içki konusunda ifade edildiği üzere içkinin yasaklanması konusunda dört merhalenin her merhalesinde inen âyetlerde çeşitli gruplar halinde içkiyi bırakanların olduğu, o dönem için gelen rivayetler arasında idi. o halde faiz konusunda ilk inen âyette faiz hakkında olumsuz tavır alınarak ima edildiği zaman, ya da sonraki âyette faiz yiyen Yahudilerin nasıl cezalandırıldıklarının zikredildiği âyette de elbette faizi bırakanların olması fikri muteberdir.

Ancak üçüncü merhalede kesin yasaklamanın bulunması genele hitap etmekte ve uygulama zorunluluğu içermektedir. Öyle ki âyetin devamında yer alan *“Allah’a itaatsizlikten sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının. Allah’a ve Peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.”*⁶⁵⁴ Bölümü ile iman edenler açısından net bir uyarı yer almaktadır.

Bir diğer açıdan bakıldığında şöyle de bir durum var ki faiz konusunda, uygulanan bir sistemin varlığının söz konusu olduğu bu toplumda sistemden çıkmanın irade ve dirâyet açısından oldukça zor olduğundan bahsetmek gereklidir. Ayrıca bu durumun uygulanışı iki yönlüdür. Yani faizle borç alan kişi vaz geçse dahi faizle borç veren kişi vaz geçmediğinde faizli sistemden faizsiz sisteme geçmek yine zor hale gelmektedir. Ayrıca faizin bin bir türlü çeşidinin uygulandığı ve anlaşma üzerine anlaşmaların olduğu hesap-kitap, alacak-verecek dengesinde adalete uygun çözüm hükümlerinin var olması faizsiz sisteme geçişin anahtarı rolündedir. Bu konu algı yönetimi açısından “çürütülen düşünceye alternatif bulma” olarak yer almaktadır.

Dördüncü ve faizin kesinkes yasaklanması konusunda en üst perdeye çıkıldığı Bakara sûresinde yer alan iki yüz yetmiş beş ve iki yüz seksen birinci âyetleri arasında yer alan bildirilerin ilkinde,

“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa

⁶⁵⁴ Âl-i imrân 3:132.

geçmişteki kendisinindir, durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir."⁶⁵⁵

Hitabı ile helal olan ticaretin haram olan faizden ayrı olduğu ve bunun aksini savunanların kabirlerinden şeytanın çarptığı kişiler gibi uyanacakları ifade edilmektedir. Burada şeytanın çarparak sersemlettiği ifadesi ibn. Atiyye'ye göre ahlaki yönden anlaşılması gereken mecazi bir ifadedir. Bu itibarla faizcilik yapanların kolay para kazanması hırsı ile "deliler" gibi hareket eder hale gelmektedirler şeklinde de anlaşılabilir. ⁶⁵⁶ Âyetin devamında ise -biraz önce yer verilen- "... faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisinindir." Hitabı ile faizcilikten vaz geçen kişinin daha önceki aldıkları faizi geri vermeyeceği ve bu konudaki hükmün Allaha kaldığı ifade edilmekle ⁶⁵⁷ verilen mesajın sadece bir yasaklama değil davranış değişikliğinde yer alan bütün süreci kapsayan bir değişim olduğu görülmektedir.

Sonraki âyette ise "Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez."⁶⁵⁸ Hitabı ile kaldırılan bir davranış biçiminin yerine alternatifinin sunulduğu görülmektedir. Ayrıca para ve mal konusunda en güzel artmanın bereketlenme yolu ile olduğu zikredilmektedir. ⁶⁵⁹

Akabinde "Şüphesiz ki iman edip dünya ve âhiret için yararlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir."⁶⁶⁰ Hitabı ile Allah'ın emrine boyun eğenler övülmektedir.

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın."⁶⁶¹ Âyetinde ise Müslümanların hayatında en büyük yere ve öneme

⁶⁵⁵ Bakara 2:275.

⁶⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/439, 440.

⁶⁵⁷ Bakara 2:278, 279. Âyetler bunu desteklemektedir.

⁶⁵⁸ Bakara 2:276.

⁶⁵⁹ Faizin zıttına sadakanın konulduğu görülmektedir ve en kazançlı artışın nasıl olması gerektiği konusunda mesajlar verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 1/442.

⁶⁶⁰ Bakara 2:277.

⁶⁶¹ Bakara 2:278.

sahip olan imanları referans alınarak faizden vazgeçmeleri çok daha ciddi olarak emredilmektedir. Peşi sıra gelen âyette ise “*Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.*”⁶⁶² İfadeleri ile emre uymayanlar Allah’ın ve resulünün düşmanı olmakla tehdit edilmektedirler.⁶⁶³

Görüldüğü üzere faizle alakalı en son âyet, en akılda kalıcı bir tehdit ve korkutma ile bitmektedir. Bu durum günümüz algı yönetiminde “korkutma” olarak yer almaktadır. Bu tekniğe göre hedefe sunulan mesajın ardından kabul edince çok mutlu olacağı ve kabul etmediği takdirde mutsuz olacağı hissettirilmektedir. Kabaca bahsettiğimiz bu yöntem Kur’an’daki bu âyetlerle doğrusal bir ilişkide görülmektedir. Bir başka açıdan içki konusu gibi tadrîciliğin kullanıldığı bu konu, -hayatın olağan akışı içinde- ilâh buyrukları ile mantıksal açıklamaların yanında, formu değişerek tekrar eden mesajlar, ödüllendirme ve korkutmalar gibi birçok algı yönetimi unsurunu içinde barındırmaktadır.

Nüzûl süreci içinde sırasıyla verilen âyetlerin yanında Kur’an’ın elçisi tarafından faiz konusunda zikredilen birçok hadis yer almaktadır. Bu hadisler âyetlerin akabindeki zaman diliminde âyetleri destekleyen, ayrıntıları açıklayan içeriğe sahiptirler. Bu itibarla Sürecin daha iyi kavranması noktasında bu hadislerin başlıcalarına yer vermek gerekirse sonuç şu şekildedir:

“...Peygamber (sav.):

— "Helak edici olan yedi şeyden çekiniz" buyurdu. Sahâbîler:

— Yâ Rasûlallah! Bu yedi şey nedir? Diye sordular. Rasûlullah:

— Allah'a ortak tanımak, 2- Sihir yapmak, ^Allah'ın haram kıldığı bir cam öldürmek; haklı öldürülen müstesna, 4Ribâ (yânî faiz kazancı) yemek, 5Yetim malı yemek, 6- Düşmana hücum sırasında harbden kaçmak, 7- Zinadan kal'aya girmişçesine korunmuş olup hatırandan bile geçirmeyen mü'min kadınlara zina iftirası atmak" buyurdu.”⁶⁶⁴

⁶⁶² Bakara 2:279.

⁶⁶³ Karaman vd., Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir, 1/142, 143.

⁶⁶⁴ Buharî, “Vasâyâ”, 23; tıp 48.

“Resûlullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) bir zâtı Hayber'e vâlî göndermiş; o da kendilerine a'lâ cinsten hurma getirmiş. Bunun üzerine Resûlullah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) :

«Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?» diye sormuşlar. O zât: Hayır, vallahi yâ Resûlâllah! Biz bunun bir ölçeğini iki ölçeğe; iki ölçeği' ni üç ölçeğe alıyoruz, cevâbını vermiş. Resûlullah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) :

«Öyle yapma! Bayağı hurmayı para ile sat; sonra bu para ile a'lâ hurma satın al!» buyurmuşlar.⁶⁶⁵

“...Resûlullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ribâyı yiyene de, yedirene de lanet buyurdu...”⁶⁶⁶

“...Câhiliyet devrinin ribâsı da sakıttır. İlk ıskaat ettiğim ribâ bizim (yâni) Abbâs b. Abdilmuttalib'in ribâsıdır. Bu ribânın hepsi muhakkak sakıttır...”⁶⁶⁷

Görüldüğü üzere Kur'an'ın mesajlarının yanında Müslümanlara sürekli bir oto kontrol sağlayan ve mesajı hatırlatan bir Hz. Peygamber vardı. Ancak şöylede bir durum söz konusudur. Diğer sûre ve meselelerde Hz. Peygamber sürecin içinde hep bir otorite olarak yer almaktaydı. Bu sebeple ile Müslümanlara o mesele ile ilgili bilinmesi gereken hepsi bizzat Hz. Peygamber tarafından bildirilmekteydi. Ancak faizin yasaklanması konusunda âyetlerin nüzûlünden kısa bir süre sonra Hz. Peygamberin vefat etmesinden dolayı hangi durumların faiz kapsamı içerisine olduğu net değildir. Hz. Ömer'in son inen âyetin faiz âyeti olduğu ve Hz. Peygamberin bu âyeti tafsilatı ile açıklayamadan vefat etmesi hasebi ile faiz konusunda şüpheli durumların hepsinin terk edilmesi yönündeki rivayeti bu düşünceye kaynak teşkil etmektedir.⁶⁶⁸ Sözü bu düşünciyi destekler niteliktedir.

⁶⁶⁵ Müslim, “Müsâkât1”, 96.

⁶⁶⁶ Müslim, “Müsâkât”, 105.

⁶⁶⁷ Müslim “hac”, 147.

⁶⁶⁸ “ Son inen âyet, faiz âyetidir. Resûlullah (Sallallahâ Aleyhi ve Sellem) de bu âyeti (teferruatı ile) tefsir etmeden vefat etti. Artık siz faizi de faiz şüphesi bulunan muameleyi de bırakınız.” İbn Mâce, “Ticaret”, 58.

Değerlendirme

Öncelikle çalışmada birçok defa dolaylı olarak yer verilen ancak müstakil olarak incelenmeyen Kur'an'ın hitap kitlesinin kim olduğu ve neden putperest ve Yahudilerin algılarına yer verildiği? Konusunda iki durum karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki; henüz Müslüman olmamış ancak potansiyel Müslümanlar Kur'an'ın hitap kitlesinin bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer kısmı ise bizzat Müslümanların kendileridirler. Araştırmada izlenen usul itibari ile her konu hakkında daha sonradan değiştirilecek olan yerleşik algının Medine ehlinde "putperest Araplar" ya da "Medineli Yahudiler" üzerinden incelenmeyi tabi tutulması değerlendirilmeye layık bir diğer konudur. Bu sorunsalın cevabı ise Medine'de yaşayan Müslümanların önceden -ekseriyetle- ya putperest Arap ya da Yahudi olmasıdır. Bu itibarla Medine ehli, -Kur'an'ın nazil olmaya devam ettiği süreçte- hakkında algının oluşturulmadığı konularda iki etnik gruptan birisinin algısına sahiptir. Bu sebepten tezin araştırma aşamasında cevaplandırmalar bu usul üzerine bina edilmiştir. Ancak bu bilginin burada verilmesi, sebebin son bölümde vuku bularak sonuca ulaşmasıdır. Dolayısı ile üçüncü bölümün değerlendirme başlığı altında girizgâh bu konu üzerinden yapılmıştır.

Bir diğer husus olarak özellikle üçüncü bölümde yer alan örneklerde ve konu işleyişinin ekseninde Bakara sûresinden çokça istifade edilmesi söz konusudur. Bu istifadenin birçok nedeni mevcuttur. İlk neden; Medine'ye hicretin hemen akabinde nâzil olan bir sûre olması itibari ile -Medine döneminde yer alan- birçok algının oluşturulduğu sûredir. Bu ilk nedeni destekleyen diğer bir sebep ise Kur'an'ın en uzun sûresi olması hasebi ile birçok konuyu içeren bir sûredir. Diğer bir sebep olarak; konumuzun önemli bir kısmını oluşturan Yahudi etnik unsurları hakkında en tafsilatlı bilgiler bu sûrede yer almaktadır. Bu gibi birçok sebeple Bakara sûresinden oldukça fazla istifade edilmiştir.

Önceki paragrafta dile getirildiği üzere en çok istifade edilen ve Medine'deki ilk inen sûre olan Bakara sûresinden, son nazil olan sûreye kadar hepsinin temellerinin Mekke'de atıldığı ve o dönem inşa edilerek inanç esaslarını beyan eden âyetlerin varlığı söz konusudur. Bu âyetlerin "3.1. İnanç Alanında Algı Yönetimi" isimli başlıkta yer verildiği üzere çeşitli üslup ve formlarda hatırlatmalar

şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durum, algı yönetimi açısından ilk başlık altında “süreklilik” ve “mesajın tekrarlanması” olarak dile getirilmişti. Bu itibarla Kur’an’ın ilk inen âyetinden son âyetine kadar aralıklarla inanç alanında mesajın tekrarı söz konusudur.

Aynı başlık altında üzerinde yorumlama yapılacak olan bir diğer konu ise “3.1.5. Ahiret Mefhumunda Algı Yönetimi” başlığında Yahudilerin algısına cevap veren “Onlara, “Şâyet Allah katında, âhiret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!” de. Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.”⁶⁶⁹ Şeklindeki âyettir. Bu âyette ilgili yerde de dile getirildiği üzere “meydan okuma”, “tehdit” ve “korkutma” içeren birçok algı yönetimi vardır. Bu algı yönetimi bazı Yahudileri düşünmeye sevk ederek İslâm’a girmeleri konusunda potansiyel bir meydan okuma iken, Müslümanlar açısından imanı kuvvetlendirici bir potansiyele sahiptir. Bununla beraber Kur’an’ın meydan okumasına ölümü temenni ederek cevap verildiği şeklinde hiçbir kayıt yoktur. Hâlbuki sırf âyetin yalanlanması için yalandan da olsa bir temenni yapıp “hani temenni edemezdik” deyip âyeti yalanlamaya gitmeleri onlar açısından çok mantıklı bir durumdur. “Sabah İslâm’a girip akşam İslâm’dan çıkalım böylece İslâm dinine girilebildiği gibi çıkılabilir olduğunu herkese gösterelim.”⁶⁷⁰ Diyen ve bu yolla algı yönetimi yapmaya çalışan Yahudiler için böyle bir fırsatın geri çevrilmesi şaşırtıcı bir durumdur.

Öte yandan aynı perspektifle Hz. Peygamber tarafına bakıldığı zaman böyle bir meydan okuma ancak tam hâkimiyet durumunda akla uygun düşmektedir. Öte yandan meydan okumada itibar kaybı yaşanır. Mesajı getirenin itibar kaybı, getirdiği mesaja yansiyarak saf dışı kalmasını gerektirir. Ancak böyle bir durumun olmadığı görülmektedir.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ Bakara 2:94, 95.

⁶⁷⁰ “Ehl-i kitap’tan bir grup şöyle dedi: “Gün başlarken müminlere indirilmiş olana iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler.” Âl-i imrân 3:72.

⁶⁷¹ Bu örneğe benzer bir durumda Tebbet sûresinde yer almaktadır. Ebu Leheb’in ve karısını iman ve tövbe etmeden ölümleri azap görecekları bildirildikten sonra İslâm’a büyük kin besleyen Ebu Leheb tarafından yalandan da olsa –sırf

Akabinde gelen “3.2. Muâmelât Alanında Kur’an’ın Yönettiği Algılar” adlı başlığın altında işlenen kadın konusunda ise muhataplara kadın algısı yapılırken herkesin saygı duyduğu ve sevdiği anne figürünün algı yönetiminin bir parçası olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili bir diğer unsur ise kadınların kıymetsiz addedildikleri, isimlerinin anılmayıp yokmuş gibi davranıldığı bir ortamda “Kadınlar” anlamına gelen “Nisâ” ismi bir sûreye verilmektedir.

Bu sûrede birçok dikkat çeken meseleler yer almaktadır. Bunlardan birisi de Kur’an’ın bu sûreye özel üslubudur. Şöyle ki Kur’an için bir benzetme yapılacak olunursa adeta bir ana yasa kitabı gibidir. Yani ayrıntılara girilmeyen, mesaja yer veren, mesajın ayrıntılarına değinmeyen bir üslubu vardır. Zaten böyle olmasa çok daha uzun bir külliyat şeklinde olmak zorunda kalırdı. Bu görevi Hz. Peygamber üstlenmektedir. Bir örnekle bu durum açıklanacak olursa Kur’an namaz kılın diye emreder. Hz. Peygamber namazın nasıl kılınacağını tarif eder. Başka örnek olarak Kur’an hırsızlık suçunun cezasının el kesmek olduğunu bildirir. Ancak hırsızlığın mahiyetini, sınırlarını, elin nereden kesileceği gibi ayrıntıları Hz. Peygamber bildirir. Ancak kadınların temel haklarını⁶⁷² Mekke döneminde korumaya alarak algı yapılmasının yanında Medine döneminde kadının hukuksal haklarının korumaya alındığı görülmektedir. Korumaya alma konusu Kur’an’ın diğer bölümlerinde yer alan üslubu ile olmayıp adeta bir hukuk kitabı gibi neredeyse tüm ayrıntıların Kur’an tarafından bizzat dile getirildiği görülmektedir. Bu durum algı yönetimi açısından da yer bulmaktadır. Buna göre algı yönetiminde mesajın kabul edilebilir olması için muhatap kitle olan toplum tarafından saygı duyulan, rol model görülen veya otorite kabul edilen kişiler tarafından mesajın dile getirilmesi söz konusudur. Bu itibarla bu konuda Kur’an’ın uyguladığı yöntem ile günümüz algı yönetimi tekniklerinde bu açıdan uyuma görülmektedir.

Sıradaki başlık olarak ele alınan Medine ehlinin içki içme alışkanlıkları üzerine yapılan algı yönetimine yer verilen bölümde en dikkat çeken yön tedricilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tedriciliğin kullanıldığı konulara bakıldığı zaman

İslâm’a zarar vermek için bile olsa- herhangi bir İslâm’a girme hamlesine teşebbüs etmediği anlaşılmaktadır. Bkz. Tebbet 111:1-5; bir başka örnek Cum’a 62:5-6.

⁶⁷² Yaşama, kıymet gibi

soyut bir kavram ya da düşüncenin aksine davranışlara yansıyan konularda kullanıldığı görülmektedir. Zira içki tüketimi muhatapların uzun yıllar yaptığı davranış kalıbıdır. Bu konuda sonraki başlık olarak yer verilen faiz konusunda da benzer uygulama söz konusudur. Hayatın olağan akışında en çok yapılan faaliyetlerden birisi de ekonomik faaliyetlerdir. Bunlar her dönem de olduğu gibi bu dönemde de yaşamın en temel parçalarından birisidir ve bu faaliyetinde faiz sistemi üzerine kurulu olması muhatapların faizi benimsemelerinin temelinde yer almaktadır.

Bu itibarla davranış kalıplarına dönüşmüş ve realitede bir karşılığı olan somut algıların değişiminde Kur'an'ın – birçok yerde- tedricilik metodunu uyguladığı görülmektedir.

Üçüncü bölümde yer alan başlıklara –sırasıyla- yer verildikten sonra genel açıdan Kur'an'ın günümüz algı yönetimi teknikleri ile ilişkisinin nasıl olduğu? Sorusuna cevap niteliği taşıyan unsurlar dile getirilecektir. İlk olarak mesajı getirenin durumu algı yönetimi için önemli bir etkidir. Mesajı getirenin reddi, mesajında reddi anlamına gelmektedir. Bu açıdan Hz. Peygamberin mesajı getiren rolü/elçiliği incelendiğinde okuma yazma bilmemesi, hedef kitlenin gözünün önünde büyümesi, hiç yalan söylemeyen güvenilir bir figür olması, fiziksel yönden psikolojik açıdan ve ahlaki açıdan iyi olduğu bilinmektedir. Bu özelliklerin hepsi ilk bölümün muhtelif yerlerinde dile getirilen ve algı yönetiminin bir parçası olarak zikrettiğimiz bilgilerdir. Ayrıca hepsi toplu olarak mesajı getirenin kabulü mesajın kabulüdür olarak da ifade edilebilir.

SONUÇ

Çalışmanın nihâyete erdirilerek bulgulara yer verilen bu başlık altında öteden beri kullanılan ancak takriben son yetmiş beş yılda ilerleme kaydederek çeşitli bilim dallarının alt başlıklarında kendisine yer edinen, işlevi itibari ile psikoloji, reklamcılık, satış ve pazarlama, siyaset ve askeriye gibi daha birçok alanda hayati öneme sahip olan algı yönetimi açısından Kur'an'ı anlamlandırma faaliyetine katkı kapsamında işe koşulan araştırmanın sonuçları yer almaktadır.

Bu itibarla “KUR'AN'DA ALGI YÖNETİMİ (MEDİNE DÖNEMİ)” adlı çalışmanın ilk bölümünü oluşturan “KAVRAMSAL ÇERÇEVE” de, algının ve algı yönetiminin –başlıca- mahiyetleri, çeşitleri ve unsurları tespit edilmiştir. Bu sonuçlara ilk olarak “Algı” konusundan başlanacak olunursa, insanın kendi eğilim ve özellikleri doğrultusunda dışarıdan çeşitli vesileler yolu ile edinimlerinin daha önceki edinimleri ile işletiminin sonucu olarak süreç içinde zihin dünyasında bir düşünce ya da fenomen hakkındaki hükümleridir şeklinde bir çıkarım yapılmıştır. Bu çıkarımla beraber literatür taramasında algının -başlıca- seçimleyici, duygusal, görsel ve simgesel şeklinde dört çeşidi tespit edilmiştir.

“Algı yönetimi” kavramı ise tarifi yapılan bu algının sürece bağlı kalınarak dışarıdan müdahale ve sonucu hedefin kendisine mâl etmesi koşulu ile bilinçli olarak yeni algı oluşturulması faaliyeti olarak tanımlanabilir. Algı yönetimi konusunda araştırmanın sonucunda bazı unsurlar tespit edilmiştir. Bunlar ilgili başlık altında ve ilk bölümün değerlendirme kısmında tafsilatlı olarak işlenmekle beraber “süreç ifade etmesi, ihtiyaç meydana getirme, soruna çözüm olma” gibi unsurlar algı yönetimi unsurlarından başlıcaları olarak yer almaktadır.

Yapılmış olunan çalışmanın kapsamında yer alan ve Medine ehlinin -belirlenmiş çeşitli konularda- sahip oldukları yerleşik algılar tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı “İlâh algısı”, “Peygamber algısı”, Melek algısı”, Kitap algısı” ve Ahiret algısı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde Medine ehli olarak tanımlanan putperest Araplar ve Yahudilerin ilâh algılarında insanî betimleme/figürlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Burada insani figür olarak ifade edilen mefhumlar sıfat cihetinde kasıtlardır. Allah'a çocuk isnat etmeleri bu konunun en bariz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. İki etnik unsurun da

peygamberlik konusunda Sahip oldukları algılar, peygamberin kendi içlerinden ve en üstünlerinden birisinin olması gerektiği düşüncesidir. Peygamber gönderilmesinin mümkün olup olmaması konusunda ise putperest Arap toplumunun iki farklı algıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Bunlardan biri peygamber gelmeyeceği düşüncesi iken diğeri eğer gelecekse kendi üstünlük ölçülerine göre gelmesinin gerektiği yönündedir. Aynı anda var olan çift algı Medineli Yahudilerde de görülmektedir. Fakat onlar Arapların sahip olduğu gibi peygamberlik makamını inkâr etmeyip, bir yandan peygamberlik müessesesinin son bulduğuna inanmakla beraber eğer peygamber gelecek olursa da kendi üstünlük ölçülerince bir peygamberin gelmesi gerektiğini düşünmektedirler. Melek algılarında ise ilâh algıları ile bağlantı tespit edilmiştir. Bu bağlantı her iki grubunda melekleri yer yer ilâh konumuna sokmalarıdır. Bu durum putperestlerde Allah'a kız –evlat- isnat etme iken, Yahudilerde erkek çocuk isnat etmeleri iledir. Kitap algısında, herhangi bir kitaba muhatap olmayan putperestlerin Yahudilerle aynı algıyı paylaştıkları tespit edilmiştir. Paylaşılan bu algı genelde kitabın şekilsel ve nazil olma yönünü kapsamaktadır. Esasında inanç sistemlerinde ilâhî kitap olgusu bulunmayan putperest Arapların kitap algıları konusunda birden çok muhtelif algılara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yahudilerin bu konudaki algılarının ise kendi inançlarındaki bilgi ve tecrübelerine dayandığı görülmektedir. Ahiret algısında ise putperest Arapların ölümden sonraki hayat için bir inançlarının olmadığı ancak dünyada iken yaptıklarının karşılığını, yine dünyada iken aldıkları düşüncesi söz konusudur. Buna göre kim iyi bir insansa; o bu dünyada soylu, zengin, nüfuzlu bir insandır. Bu düşünceye tersten yaklaşıldığında ise kim; fakir, köle veya iyi bir kabilenin mensubu değil ise o kötü birisidir. Bu durumda ahiret algıları ile Peygamber algılarında da bağlantının varlığı tespit edilen bir diğer sonuçtur. Yahudilerin ise ahireti kabul ettikleri ve ölümden sonraki yaşamı seçilmişlik üzerine bina ettikleri görülmektedir. Şöyle ki dünyadan sonraki hayatta sorgu, cennet ve cehennem –özellikle cennet- sadece kendileri için vardır. Çünkü kendilerinden başka herkes ve her şey kendilerine hizmet için vardır düşüncesi ile beraber cehennem konusunda kendilerini ayrıcalıklı görerek ya hiç azap görmeyeceklerini ya da -azabın- sayılı bazı günlerle kısıtlı olacağına inanmaktadırlar.

Kadın konusunda muhatap kitlenin sahip olduğu algı, kadını ikinci sınıf bir varlık olarak görmeleri üzerine bina edildiği, her türlü durumda kadının geri planda olduğu iki grubunda sahip olduğu kadın algısı olarak tespit edilmiştir. Bu itibarla muhatap kitlenin kadın konusunda ortak algılarının olduğu tespit edilmiştir. Kadını ikinci sınıf görmelerinin sebepleri arasında erkek cinsiyetini yüceltmeleri yatmaktadır. Bunun temelinde ise iki grubunda insanları zihinlerinde sınıflandırmaları yer almaktadır. Bu itibarla sınıflandırma konusunda tespit edilen sıralama şöyledir: putperest Arapların zihinlerindeki sınıflamanın en üstünde zengin ve soylu erkek yer alırken, bir alt seviyede hür erkek daha alt seviye hür kadın yer almaktadır. Köle ve cariyelerde üstünlüğün yine erkekte olduğu görülmektedir. Yahudilerde ise kıymet sırasının ilkinin Yahudi soyundan olmak kaplamaktadır. Bu sınıfın içinde ise üst sırada yine erkek yer almakta, kadın erkekten sonra yer bulmaktadır.

Alkol tüketimi konusunda tespit edilen sonuçlar, her iki grubunda alkol – özellikle şarap- tükettikleri yönündedir. Yaşadıklarının coğrafyanın yüz yıllarca içkinin üretim, tüketim ve ticaret merkezi olması bu alışkanlıklarının boyutu hakkında bilgiler vermektedir. Yanı sıra Arap edebiyatının ana konularının ilk sıralarında içki ve şarabın yer aldığı bu konudaki bir diğer sonuçtur. Yahudilerin içki konusundaki algı ve alışkanlıklarının Araplardan farklı olduğu görülmekle beraber, kutsal kitaplarında bu konuda birbirleri ile çelişen ifadeler yer almaktadır. Ancak bu insanların realiteye yansıyan içki algıları pozitif yöndedir. Onların içkinin yasaklığından ziyade, sarhoşluğun yasak oluşunu benimsedikleri tespit edilmiştir.

Faiz konusunda ise iki grubunda ortak paydada buluşarak faiz alıp verdikleri tespit edilmiştir. Yanı sıra Medine'ye faizi getiren, yayan ve faizli kaynak sağlayanların Yahudiler olduğu tespit edilen bir diğer veridir. Arapların faizi alış veriş görmelerinin yanında Yahudilerin faizi kötü olarak niteledikleri ve yasak olduğu, Yahudi kaynaklarından edinilen bilgiler arasında yer almaktadır. Bununla beraber aynı kaynaklardan görüldüğü üzere bu yasaklamanın sadece Yahudiler arasındaki muamelelerde geçerli olduğu yer almaktadır. Ancak Medine dönemi araştırıldığında Yahudilerin ya da Arapların ırk, soy, din vb. hiçbir ayırım yapmadan birbirlerine faiz alıp verdikleri tespit edilmiştir.

Medinelilerin yerleşik algıları hakkındaki sonuçların aktarımından sonra Kur'an'ın telkin ettiği algılar konusundaki bulgulara bakıldığında hepsinin bir karşılığının olduğu görülmektedir. Bu itibarla ilk olarak inanç konusunda yer alan algılarda yaratılmışlardan tenzih eden bir ilâh algısı söz konusudur. Peygamber algısı konusunda ise üstünlük düşüncesine yeni bir boyut kazandırılarak Peygamber seçiminde belirleyici olanın Allah olduğu vurgusunun yapıldığı tespit edilmiştir. Kitap algısında insanların anlaması, özümsemesi ve uygulaması açısından peyder pey indirilen bir kitap olduğu belirtilirken, Melek algısı ise ilâh algısından bağımsız ve Allah'ın sadık kulları olarak nitelendirilerek işlenmektedir. Ahiret algısında ölümden sonra zorunlu olarak gidilecek ahiret hayatının varlığı, cennet cehennem sorgu vb. gibi birçok merhalenin yer aldığı ancak hiç kimseye adaletsizlik yapılamadan herkesin, eylemlerinin karşılığını bizzat kendisinin bulacağı şeklinde bir ahiret algısı tespit edilmiştir.

Kur'an'ın kadın algısı dâhilinde telkin ettiği algı konusunda ise yaratılış itibari ile erkekle aynı derecede olduğu, aynı kıymete sahip olduğu yer almaktadır. Kadınla erkeğin birbirini tamamlayan bir özelliğe sahip oldukları bildirilmekle beraber kadın ile erkeğin birbirine üstün olmadığı, üstünlük olgusunun yeniden inşa edilerek savunulduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

İçki ve kumar hakkındaki Kur'an'ın yönettiği algı ise bu ikisinin kötü, şeytan işi birer pislik olarak nitelendirilmesi yönündedir. Ayrıca faiz konusunda çok üst seviyede tehditler ve kötölemelerin yer aldığı tespit edilmiştir. İçki ve faiz konusunda Kur'an'ın sahip olduğu algının birbirleri ile bağlantılı olduğu tespit edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

Araştırmanın kıstasları konumunda bulunan Kur'an'ın ve Medine ehlinin, araştırmanın konusu dâhilinde bulunarak belirlenen muhtelif algıların betimlenmesinin takdiminden sonra Kur'an'ın algı yönetimini nasıl gerçekleştirdiği ve süreci nasıl yönettiği konusu, çalışmanın ortaya koymayı planladığı bir diğer mefhum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla –inanç alanında- inen ilk âyetten son âyete kadar muhtelif aralıklarla ve çeşitli formlarda telkin edilen mesajın tekrarlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu tespitten hareketle bu telkin ya da öğreti faaliyetinin yirmi üç yıllık zaman dilimi içerisinde yer alarak süreç ifade ettiği

sonucuna varılmıştır. Yanı sıra çeşitli mantık ağları örülmekle beraber, tarihi bilgiler, çeşitli örnekler ve Yahudilerin eski öğretilerinden bazı referanslar verildiği bu konuda ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Kadın konusunda uygulanan algı yönetimi sürecinin yönetilmesi hususunda ise yine bir sürecin var olduğu görülmektedir. Zira kadının özlük hakları bir diğer ifade ile yaşam, saygınlık gibi temel haklarının inşasının Mekke döneminde gerçekleştirildiği, Medine döneminde ise yaşam evrelerinde ki hemen her türlü hukuksal haklarının kazandırıldığı tespit edilmiştir. Bununla beraber kadın ve kadınların hakları ile alakalı iki yüz ellinin üzerinde âyetin yer aldığı, bir sûrenin içerik ve isim olarak kadına işareti, on beş civarında sûrede kadına yer verilmesi tespit edilen bilgiler arasında yer almaktadır. Ayrıca algı yönetimi açısından muhatapları tanıma, mesajın tekrarlanması, süreklilik gibi günümüz algı yönetiminde yer bulan yöntemlerin varlığı tespit edilmiştir.

İçki/şarap kavramlarında inşa edilen algıya dört aşamada yasaklama getirilerek tedriciliğin olduğu tespit edilmiştir. Kur'an'ın bu konuda uyguladığı tedricilik yönteminin, günümüz algı yönetimi tekniklerinden sürece yayma yöntemi ile uyum sağladığı sonucuna varılmaktadır. Ayrıca “Şeytan işi”, “Pislik” gibi yakıştırmalarla algı yönetimindeki “olumsuza yaslama” tekniği ya da slogan oluşturma yönteminin uyum sağladığı tespit edilen sonuçlar arasındadır.

Faiz konusunda uygulanan algı yönetiminde ise içkide olduğu gibi dört aşamalı bir yasaklama tespit edilmiştir. Bu itibarla bu iki konunun yasaklanmasında takip edilen yolun ortak olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bağdaştırma yapılan bir diğer nüans ise ortak yöntem kullanılan bu iki konunun yaşantıda somut olarak karşılığının olduğu, davranışsal edinimlere dayanan konular olması ile beraber bu konudaki âyetlerde meydan okuma, tehdit ve korkutma ifadelerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu itibarla algı yönetiminde yer alan korkutma, itibar kaybı, mesajı savunanın düşüncesinin çürütülmesi ile mesajın çürütülmesi gibi yöntemlerin bu konuda Kur'an'ın uyguladığı yöntemler ile uyduğu sonucuna varılmıştır.

Bir diğer konu olarak Hz. Peygamberin/mesajı getirenin fiziki ve ahlaki durumları, mesaja muhatap kitle tarafından mesajın kabul edilirliliği yönünde olumlu

etkiye sahiptir. Bu itibarla Kur'an'ın eğitim ve öğretim teknikleri ile algı yönetimi tekniklerinin aynı düzlemde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mesajın/Kur'an'ın gerçeklere yaslanması, yalanlanamaması, tutarlılık göstermesi, algı yönetimi ile uyum içinde olan bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgilere ilave olarak Hz. Ömer, Hz. Hamza gibi toplum tarafından güçlü addedilip saygı duyulan şahsiyetlerin mesajı kabul etmesi yine algı yönetimi açısından bir yöntem olarak uyusmaktadır. Bununla beraber toplumun birçok kesiminin bölükler halinde Kur'an'ın mesajlarını kabul ederek Müslüman olması, Müslüman olma sayısının hızlı olarak artması, algı yönetimi unsurları ile benzerlik gösteren birçok sebepten birisi olarak tespit edilmiştir.

Bu itibarla çalışmanın sorunsalını oluşturan “Kur'an'da algı yönetimi var mıdır? Sorusunun cevabı olarak tarafımızca “evet vardır.” Cevabının verilmesinin mümkün olduğu kanaatine varılmaktadır. “Varsa nasıldır?” sorusunun cevabı olarak ise “Algı yönetiminin iki türlü kullanımının söz konusu olduğu birincisinin bir gerçekliği çarpıtmaya yönelik kullanılabilirliği ikincisinin ise bir gerçekliğin ortaya çıkarılması ve karşı tarafa kabul ettirilmesi yönünde -ya da eğitim ve öğretim alanında kullanılan bir yöntem olarak- hakikatin ortaya çıkmasındaki araç olarak kullanılabilirliği söz konusudur.” şeklindeki cevap tarafımızca uygun görülmektedir.

İnsanın var olduğu yerde bir algının var olduğu bir gerçektir. O halde algının var olduğu yerde de yönetilmesinin mümkün olduğu hatta her toplumun birbirleri ile iletişiminin sonucunda kasıtlı ya da kasıtsız –fark etmeksizin- birbirlerinden etkilendikleri ya da birbirlerini etkiledikleri düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda algı yönetiminin hayatın ne kadar içinde olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Hayatın içinde olmasının anlaşılmasının yanında ne kadar etkili olduğu da görülmektedir. Öyle ki bu durum yeterli zaman içinde toplumsal algı, kültür ve töre gibi birçok yıkılması neredeyse imkânsız olguları dahi meydana getirmektedir. Hatta daha radikal bir ifade ile milletlerin karakterlerine dahi etki edebilmektedir. Böyle güçlü bir olgunun varlığı söz konusu iken bunun doğru amaçlar uğruna kullanılması oldukça elzemdir. Çünkü algı yönetimi esasında tarafsız bir yöntemdir. Onun tarafını belirleyen, tamamen yöntemi uygulayanlar ve

uygulanma amacıdır. Bu itibarla bu yöntemin iyi bilinmesi, üzerinde araştırmalar yapılması hem yönetme, hem korunma açısından önem arz etmektedir. Öyle ki son zamanlarda –özellikle- Avrupa’da ortaya çıkan ve İslamofobi olarak isimlendirilen bu kavram, İslam korkusu ve Müslümanlara karşı duyulan nefreti ifade etmektedir. İslam ve terörün sıklıkla ve bilinçli olarak bağdaştırılması ve sloganlaştırılması bu konuda uygulanan yöntemlerin en basit örneği olarak ifade edilebilir. Çünkü Bu konuda sistemli, çok yönlü ve aşamalı algı yönetimlerinin uygulandığı görülmektedir. Bu durum algı yönetiminin kötüye kullanımı olarak ifade edilebilir. Zira şahısların yaptığı hiçbir eylem bir başka şahsı etkilememektedir. Suçun şahsiliği söz konusudur. Bir babanın işlediği suç yüzünden oğlunun ya da torununun cezalandırılması akla oldukça aykırı gelmektedir. O halde bazı şahıs ya da grupların olumsuz yönde eylem ve davranışlarının mensup oldukları Dine izafe edilmesi aynı ölçüde adaletsiz, gayr-ı ahlaki ve son derece bağnaz bir tutumdur.

Temelinin insan olduğu din alanında ve insan için hayat rehberi, anlama ve anlamlandırmak için insanlığa gönderilmiş olunan Kur’an’ın algı yönetimi açısından incelenmesi tarafımızca önem arz etmektedir. Bu konuda yazında çalışma sayısının çok kısıtlı olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Dolayısı ile “Kur’an Açısından Algı Yönetimi”, “Kur’an Ve Algı Yönetimi”, “Öğretim Teknikleri Açısından Kur’an’daki Algı Yönetimi” gibi muhtemel konu ve başlıklar başta olmak üzere yüksek lisans ya da doktora seviyesinde birçok tez öneri ve konusu araştırılmayı bekleyen muhtemel konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abay, Ahmet *Nüzûl Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019.
- Algül, Hüseyin, "EVS (Benî Evs)", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 541-542.
- Alyar, Pınar, Serdar Pirtini, ve Nurcan Yücel. "Pazarlamada Yeni Eğilimler Açısından Nöropazarlama Ve Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma.". *Öneri Dergisi* 16, S. 55 (Ocak 2021): 311-341. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.731864>.
- Arğın. Emrah *Algı "Yönetimi ve Sosyal Medya: 2017 Anayasa Referandumu Üzerinden bir İnceleme."* Doktora Tezi., Malatya: İnönü Üniversitesi, 2018.
- Arğın, Emrah. " *Algı, Sosyal Algı Ve Algı Yönetiminin Sosyal Medyada Kullanımı.*" ed. Salim Kurnaz, İKSAD Publishing house, 2021.
- Aruk, Seyfullah. "Kur'ân'da kadın kıssaları." Yüksek Lisans Tezi., Ankara Üniversitesi, 2011. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/30122>
- Atıcı, Fatma Zehra. "Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetim: İkinci Körfez Savaşı Örneği." Yüksek Lisans Tezi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020.
- Atılğan, Ali. "Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi." Yüksek Lisans Tezi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018.
- Avcı, Casim, "KAYNUKĀ' (Benî Kaynukā')", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 88.

Avcı, Casim, “KURAYZA (Benî Kurayza)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.26, TDV yayınları, Ankara 2002, 431-432.

Barlı, Önder *Davranış Bilimleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın-Dağıtım, 2007.

Bayram, Enver. “Kur’an’da Yahudilere Lanet Edilme Meselesi”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 15 (30 Aralık 2020): 11-42.
<https://doi.org/10.18498/amailad.773091>

Binatlı, Yusuf Ziya. “Faiz ve İslâm Hukukunda Faiz”. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi* 2/1 (01 Haziran 1966): 147-183.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eitiad/issue/48328/612228>

Bozkurt, Nebi, “İÇKİ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 455-45.

Bozkurt, Nebi, “Medine” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003 305, 306.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, Sahîh-i Buhârî, Beyrut: Dâru-l Ciyel, 1422/2001.

Ceyhan, İrem “Yahudi Cennet Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme” *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* S.10 (Güz 2019): 545-557.

Demircan, Adnan. “Cahiliye Ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, *Diyanet İlmi Dergi* 49, S. 3 (Eylül 2013): 21-43.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Demirci, Muhsin. *Tefsire Giriş*. Ankara: İSAM Yayınları, 2019.

Dilek, Burcu, ve Abdülhamit Birişik. “Kur’ân’da Medîne Yahudilerinin Farklı Yahudilik İnanç ve Anlayışları Üzerine Bir Bakış Denemesi.” *Usul İslâm Araştırmaları* 24, S.24 (Temmuz 2015): 71-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usul/issue/29404/314839>

Doğan, Mebrure. “Oruç İradeyi Güçlendirir Mi?: Ramazan Orucunun Öz Denetim Ve Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisinin Deneyisel Olarak İncelenmesi”, *Bilimname* 48, S. 48 (Ekim 2022): 495-533.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “MÜT’A”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 174-180.

Ebü’l-Fidâ. *el-Muhtasar fî târihi ’l-beşer* 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife li et-Tıbâ’a ve’n-Neşr, 1972.

Ekinci Mine, Okanlı Ayşe, Gözüağca Derya "Mevsimsel Depresyonlar Ve Başetme Yolları." *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 8 S.1 (Şubat 2010): 109-112.

Eldar, Hasanov. “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 S.4 (Aralık 2014): 676-695. <https://doi.org/10.15869/itobiad.79806>

Erbay, Muhammet, ve M. Mert Aslan. “Algı Yönetiminde Sosyal Değerlerin Etkisi.” *Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (Temmuz 2019): 497-504.

Ertan, Hasan. "*Stratejik Algı Yönetimi: Telekomünikasyon Sektöründe Müşteri Deneyim Yönetimi Aracılığıyla Stratejik Algı Yönetimi Üzerine Bir Araştırma*." Yüksek Lisans Tezi., Bahçeşehir Üniversitesi, 2016.

Eşmeli, İsmet, ve Muhammet İsmail Hiçyılmaz. “Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı.”. *Hitit İlâhiyat Dergisi* 7, S.1 (Haziran 2020): 72-87.

Fayda, Mustafa, "Abdullah B. Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1, TDV Yayınları, Ankara 1988, 134-135.

Fayda, Mustafa, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, 44-51.

Fırat, Gökhan "Yaşar Kemal'in Romanlarında Coğrafyanın Etkisi (Bir Ada Hikâyesi 1-3, İnce Memed 1-4, Akçasazın Ağaları 1-2)." Yüksek Lisans Tezi., Trakya Üniversitesi, 2019.

Gizem, Er. "Subliminal Mesajlar Ve Algı Yönetimi." Yüksek Lisans Tezi., Üsküdar Üniversitesi, 2019.

Görmez, Mehmet, Özafşar, Mehmet Emin, Ünal, İsmail Hakkı, Ünal, Yavuz ve Erul, Bünyamin, *Hadislerle İslâm*, Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Görmez, Mehmet. vd. "Hadislerle İslâm", ed. Mehmet Emin Özafşar vd., *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 2013.

Gürkan, Salime Leyla. "Yahudi Geleneginde Kadın Algisi (The Perception of Woman in Jewish Tradition)". *Bütün Yönleriyle Yahudilik* 8 (2012): 631-648. https://www.academia.edu/1928692/Yahudi_Geleneginde_Kadin_Algisi_The_perception_of_woman_in_Jewish_tradition_

Güleç, Hasan, "ŞİGÂR", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 142-143.

Güneş, Kadir, "Hamr", *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010.

Gürkan, Salime Leyla, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 187-197.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.

Hikmet Koçyiğit. "Tefsirlerin Sınıflandırılması Meselesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Ocak-Haziran 2014): 45-84.

Hügül, Hakan. "*Algı Yönetimi Ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi*." Yüksek Lisans Tezi., Ankara: KARA HARP OKULU, 2011.

Işık Emin, "Cum'a Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 92, 93.

Işık, Emin, "Bakara Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, 526-529.

Işık, Emin, "Cum'a Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 8, TDV Yayınları, Ankara 1993, 92-93.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Alî "Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr." thk. Zuheyr eş-Şâviş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî Yayınları, 1987.

İbrahim Sarıçam, Erol. *H. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

İzzet derveze. *Tefsiru'l Hadis*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.

Karaman, Hayreddin, Çağrııcı, Mustafa, Dönmez, Kafi İbrahim ve Gümüş, Sadettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.

Karataş, Şuayip. “Kur’ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnancı”. *Mütefekkir* 6/11 (Haziran 2019): 101-122. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584373>

Karnibüyük, Mustafa. “Montesquieu’nün İklim Teorisi”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (Aralık 2018): 239-262. <https://doi.org/10.30561/sinopUSD.481015>

Küçükbiş, Hüseyin Fatih. “*Rol Model Alma Davranışlarının Ve Fiziksel Aktivite Tutumlarının Ders Seçimleri Üzerine Etkisi.*” Doktora Tezi., Sakarya Üniversitesi, 2016.

Keleş, Zafer. “*Yahudilik’te Melek İnancı.*” Yüksek Lisans Tezi., Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.

Kırmızıgül, Bayram “*Algı Yönetimi İle Destinasyon Merkezlerinin Rekabetçiliği Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma.*” Doktora Tezi., Malatya: İnönü Üniversitesi, 2015.

Kitabı Mukaddes, İstanbul Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.

Koçyiğit, Talat, "Abdullah B. Übey B. Selûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1, TDV Yayınları, Ankara 1988, 139-140.

Komisyon. *Faiz*. çev. Yakup Kumak. İstanbul: el-Mustasfa Yayınları, 2014.

Komisyon, “Dinler Tarihi Ansiklopedisi”. C. II. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1999.

Kutlu, Ahmet “*28 Şubat: Algı Yönetimi Açısından Analizi.*” Doktora Tezi., Ankara: Polis Akademisi, 2021.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “*SAKÎF (Benî Sakîf)*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 10-11.

Kütükde. Hüseyinalp "Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)." Yüksek Lisans Tezi., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.

Mahmut Kelpetin. “İslâm Öncesi Medine”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2017): 95-113.

Mammadli, Bahar. *Yahudilikte beslenme kuralları (Kaşerut)*. Yüksek Lisans Tezi., Uludağ Üniversitesi, 2013.
<http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/handle/11452/2019>

Maraqten, Mohammed, Temir, Hakan. “İslâm Öncesi Arabistan’da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 9 (Ocak 2021): 161-182.

Maturidi, Ebu Mansur, “*Te’vîlâtü'l-Kur’ân.*” thk. Muhammet Masum Vanlıoğlu, İstanbul: Mizan Yayınları, 2010.

M. Kamil Yaşaroğlu, M. Kamil, “İsrâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 177, 178.

el-Münzirî, Zekiyüddin Abdulazim, *İmam Münziri Sahih-i Müslim Muhtasarı Ve Tercümesi*, çev. Harun Yıldırım, Rabbani Sağlam, Ravza Yayınları, İstanbul 2013.

Okumuş, Mesut. “Kur’an’ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler Üzerine”, *Eskiye* 27 (Kasım 2013): 7-21.

Okumuş, Mesut. “Kur’an’ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler Üzerine”. *Eskiye* 27 (25 Kasım 2013): 7-21.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiye/issue/36913/425040>

Onan, Bilginer. “Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretiminde Bilgi İşleme Süreci”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8 S.1 (Nisân 2012): 96-113.

Orhan, Rüstem. “Alışkanlık”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 S.2 (Temmuz 2017): 301-316.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/30549/322473>

Önkal, Ahmet, “HAZREC (Benî Hazrec)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 143-144.

Özaydın, Abdulkerim, “İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 20, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 132-134.

Özaydın, Abdulkerim, “İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 320-321.

Özdeş, Talip, ve Mûsâ Bilgiz. *Tefsir-2*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.

Özocak, Osman, Gündüz Başçıl Seda, ve Gölge Asuman. “Egzersiz ve Nöroplastisite.” *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9 No 1 (Ocak 2019): 31-38. <https://doi.org/10.33631/duzcesbed.446500>

Özkök, Ceren. “İfk Hadisesi Bağlamında Kur'an'da Algı Yönetimi.” *Journal of Analytic Divinity* 5 S. 1 (Nisân 2021): 51-53.

Özkuyumcu, Nadir, “NADÎR (Benî Nadîr)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 275-276.

Özsoy, İsmail, “FAİZ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 110-126.

er-Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu 'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhya-u et-Türsü el-arabiyyü, H. 1420.

er-RÂZÎ, Fahreddin. *Tefsî-İ Kebîr*. Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci. Sadık kılıç. ve C. Sadık Doğru. Ankara: Akçağ Basın Yayın Pazarlama A.Ş, 1988.

Safa, Mustafa. “Hicret Öncesi Medine’de (Yesrib’de) Sosyal Ve Dini Hayat”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 6 S. 12 (Aralık 2012): 197-215.

Sarı, Tamer. "*Okul Yöneticilerinin Algı Yönetimi Taktikleri, Örgüt İklimi Ve Öğretmen Motivasyonu Arasındaki İlişkiler*." Doktora Tezi., Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2019.

Sefer Darıcı, Sefa. *Subliminal İşgal*. İstanbul: Destek Yayınları, 2012.

Sinanoğlu, Mustafa, “Şirk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 193, 198.

Sümeysra Dilek Uysal. *Okul Yöneticilerinin Sosyal-Duygusal Eğitim Liderliği Ve Algı Yönetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri*." Doktora tezi., Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2017.

ŞahiN, Cemalettin, ve Rauf Belge, “İbn Haldun’da Coğrafi Determinizm.” *Akademik Bakış Dergisi* S. 57 (Eylül-Ekim 2016): 439-467.

Taşpınar, İsmail. “*Yahudi kaynaklarına göre Yahudilik’te ahiret inancı*.” Doktora Tezi., Marmara Üniversitesi, 2003.

Tekeli, İshak. “Örgütsel Adalet Ve Ödüllendirme Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: İstanbul İli Ataşehir İlçe Emniyet Müdürlüğü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma.” Yüksek Lisans Tezi., Haliç Üniversitesi, 2014.

Tunalı, Ramazan. “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm'da içki.” Yüksek Lisans Tezi., Uludağ Üniversitesi, 2006.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “algı ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 04 Ağustos 2022. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=algı>

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “faiz ne demek TDK Sözlük Anlamı.” 30 Mart 2023 tarihinde erişildi. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=faiz>

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. " İçki ne demek TDK Sözlük Anlamı" 24 Mart 2023 tarihinde erişildi, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=içki>.

Uludağ, Numan, ve Hikmet Tosyalı. “Perakendecilikte Kişisel Satışın Tüketici Algısına Etkisi Üzerine Bir Araştırma.” *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 8 S. 2 (Eylül 2020): 1352-1374.

Utma, Seçil. “Dijital Çağda Medyanın Psikolojik Gücü: Algı Yönetimi Perspektifinden Kuramsal Bir Değerlendirme”: *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 S. Özel Sayı 3 (Aralık 2018): 2903-2913.

Ünal, Asife. “Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi”: *Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 17 S. 2 (Aralık 2017), 103-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/33591/372962>

Ünal, Necdet. “Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 9 S. 2 (Ağustos 2011), 149-182.

Vikipedia, “Algı yönetimi” 15 Ağustos 2022 Tarihinde erişildi,
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Alg%C4%B1_y%C3%B6netimi&oldid=28325838

Vikipedia, “Sâki”. 22 Nisân 2021 tarihinde erişildi.
<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=S%C3%A2ki&oldid=25343700>

Yalçınkaya, Öznur, "*Algı Yönetiminde Yumuşak Güç Uygulamaları: Türkiye Örneği*." Doktora Tezi., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022.

Yaman, Ahmet, "Zihâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 387-390.

Yaşaroğlu, M.Kâmil, “*İSRÂ SÛRESİ*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 177-178.

Yazıcı, Yasemin Erkan . "Anamorfik İllüzyonun Mekan Algısına Etkilerinin Farklı Sanatçı Yaklaşımlarına Göre İrdelenmesi". *Sanat ve Tasarım Dergisi* 1 S. 15 (Haziran 2015): 139-148.

Yazır. Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail karaçam. vd. İstanbul: Zehraveyn, 2015.

Yeşildağ, Abdussamed. “Arap Şiirinde Şarap”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 S. 1 (Şubat 2017): 281-316.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/27579/290457>

ÖZGEÇMİŞ

